

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

**1940. Jeden rok okupace v zrcadle české literární
kultury**

Bc. Lucie Halabřínová

Diplomová práce
2018

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Halabrná**
Osobní číslo: **H16371**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Dějiny literární kultury**
Název tématu: **1940. Jeden rok okupace v zrcadle české literární kultury**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude věnována vylíčení jednoho roku (1940) nacistické okupace v reflexi dobové literární kultury. Na základě rešerše a studia kulturních rubrik celonárodních periodik, pestré škály literárních časopisů, vybraných děl, vydaných ve zmíněném roce (prózy, básnických a esejistických děl, reportáží), a memoárové literatury se zpracovatelka pokusí zachytit rytmus proměny atmosféry, tematiky a hodnotové orientace v českém literárním provozu. Gesto odporu proti nacistické ideologii a kolaborantství a národní hrdost v ediční (vydávání starší české literatury: výbor Staročeská lyrika, připravený J. Vilikovským; kniha Nesmrtelný národ historika Kamila Krofty, stať Písemnictví a lidová tradice od Bedřicha Václavka a Český národní zpěvník hudebního historika Roberta Smetany ad.) a další nakladatelské činnosti budou vyloženy v dobovém historickém a kulturně-společenském kontextu.

Rozsah grafických prací: **obrazová a fotografická dokumentace**
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**
Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce: **doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2017**
Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2018**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2017

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

MIKOTA, Václav (red.). *Kniha a národ: 1879-1939*. V Praze: Svaz českých knihkupců a nakladatelů, 1939. BOGATYREV, Petr Grigor'jevič. *Lidové divadlo české a slovenské*. Praha: F. Borový, 1940. PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil: obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Praha: B. Janda, 1945. sb. *Česká literatura v boji proti fašismu*, Praha 1987. BRABEC, Jiří. *Česká literatura v letech 1939-1945*. In: Jan Mukařovský (ed.), *Dějiny české literatury. IV. Česká literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha, 1995, s.441-457. MACURA, Vladimír. *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*. Praha: Pražská imaginace, 1993. DOLAŽEL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: NFA, 1996. GEBHART, Jan - KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 1999. BRABEC, Jiří. *Antisemitská literatura v době nacistické okupace*, *Revolver Revue 50/listopad 2002*, s. 275-301. ČERVINKA, František. *Česká kultura a okupace*. Praha: Torst, 2002. GEBHART, Jan - KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. POLÁČEK, Václav. *Kniha a národ 1939-1945: rekonstrukce nevydaného pamětního sborníku Svazu českých knihkupců a nakladatelů z roku 1947*. Praha: Paseka, 2004. KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu: propaganda, kolaborace, rezistence*. Praha: Libri, 2007. PYNSENT, Robert B. *Ďáblové, ženy a národ. Výbor z úvah o české literatuře*. Praha: Karolinum, 2008. MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia, 2010. DEMETZ, Peter. *Praha ohrožená 1939-1945: politika, kultura, vzpomínky*. Praha: Mladá fronta, 2010. NOVÁKOVÁ, Ester. *Český historický román v období protektorátu*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2012. JEDLIČKOVÁ, Blanka. *Ženy na rozcestí: divadlo a ženy okolo něj 1939-1945*. Praha: Academia, 2015. KRATOCHVÍL, Alexander (ed.), *Paměť a trauma pohledem humanitních věd. Komentovaná antologie teoretických textů. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Akropolis 2015*.

PROHLAŠUJI:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Praze 31. 8. 2018

Bc. Lucie Halabřínová

PODĚKOVÁNÍ:

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce doc. Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D. za pomoc při jejím zpracování, odborné vedení, trpělivost a užitečné rady. Zároveň bych ráda poděkovala své rodině, která mě během mých studií vždy podporovala.

NÁZEV

1940. Jeden rok okupace v zrcadle české literární kultury

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá projevy boje proti fašismu v literární kultuře. V první části mapuje politickou a společenskou situaci a vývoj české literární kultury v období Protektorátu Čechy a Morava. Dále se zaměřuje na problematiku cenzury za nacistické okupace. Pramenný materiál pro druhou část pak tvoří básnická, prozaická a esejistická díla publikovaná během roku 1940. Zkoumání je založeno na metodě komparace vývojových tendencí autorů a jednotlivých děl. Pomocí analýzy konkrétních děl pak definuje čtyři hlavní vývojové literární tendence za druhé světové války.

KLÍČOVÁ SLOVA

nacistická okupace, druhá světová válka, literární kultura, česká literatura, historismus, Protektorát Čechy a Morava, cenzura

TITLE

1940. One Year of Nazi Occupation in the Mirror of Czech Literary Culture

ANNOTATION

The thesis deals with expressions of the fight against fascism in the literary culture. In the first part it maps the political and social situation and the development of czech literary culture during the Protectorate of Bohemia and Moravia. It also focuses on the problems of censorship in the course of Nazi occupation. The source material for the second part consists of poetic, prose and essayistic works published during 1940. The research is based on the method of comparison of the development tendencies of authors and individual works. The analysis of concrete works defines four major literary areas during the Second World War.

KEYWORDS

Nazi Occupation, Second World War, Literary Culture, Czech Literature, Historicism, Protectorate of Bohemia and Moravia, Censorship

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	ČESKÁ KULTURA ZA OKUPACE	4
2.1	Česká literatura za okupace	8
2.2	Cenzura za okupace.....	14
3	NÁVRAT K MINULOSTI.....	18
3.1	Významné české osobnosti	18
3.1.1	Božena Němcová.....	18
3.1.1.1	František Halas: Naše paní Božena Němcová	19
3.1.1.2	Jaroslav Seifert: Vějíř Boženy Němcové	24
3.1.1.3	Julius Fučík: Božena Němcová bojující.....	30
3.1.2	Karel Hynek Mácha	36
3.1.2.1	Vítězslav Nezval: Pět minut za městem.....	38
3.2	Historická próza	43
3.2.1	Jiří Mařánek: Romance o Závišovi	46
3.2.2	František Kožík: Básník neumírá	52
4	VZTAH K VLASTI A ČESKÝM MÍSTŮM.....	58
4.1	Praha.....	58
4.1.1	Jaroslav Seifert: Světlem oděná	60
4.1.2	Vilém Závada: Hradní věž	66
4.1.3	František Hrubín: Včelí plást	72
5	NÁBOŽENSKÁ TRADICE	77
5.1	František Hrubín: Včelí plást (Torso Mariánského sloupu)	77
5.2	Jan Zahradníček: Korouhve.....	79
5.3	Vladimír Vokolek: Žíněné roucho	86
6	MLADÁ GENERACE	92
6.1	Jarní almanach básnický 1940	95

7	ZÁVĚR.....	101
---	------------	-----

1 ÚVOD

Události předcházející rozpoutání druhé světové války způsobily značné zklamání české veřejnosti. K tomu přispěly především rozhodnutí nejvyšších politiků podřídit se mnichovským usnesením a zklamání z chování západních mocností, od kterých Češi očekávali spojení. Takové rány vedly k dezorientaci národa, jenž nyní postrádal hodnoty demokratického Československa, v něž posledních dvacet let věřil, a ve společenství Čechů tak vzrůstal obecný pocit, že není kvalit, k nimž se obrátit, a o něž se v tíživé době opřít. Následující historický a především literární vývoj však napovídá, že se jakési způsoby povzbuzení skleslého národa přece jenom našly.

V diplomové práci *1940. Jeden rok okupace v zrcadle literární kultury* si tedy položíme otázku, co tvořilo soubor těchto povzbuzujících hodnot a jakým způsobem tedy jednotliví autoři bojovali s nastupujícím fašismem. V textu vycházíme především z pojetí historického vývoje české kultury za protektorátu Jiřího Brabce, jež definoval ve stati *Česká literatura v letech 1939-1945*, uveřejněné v obsáhlém čtvrtém svazku *Dějiny české literatury* zpracované předními literárními historiky Ústavu pro českou literaturu. Brabec zde vymezuje dvě základní období okupace podle situace možnosti publikování. V první etapě, ohraničené roky 1939–1941, ještě existovala možnost legálně publikovat a promlouvat tak k široké veřejnosti, i když často prostřednictvím jinotajů. Druhá etapa pak trvala od počátku roku 1942 do konce války, kdy výrazně nabývala na síle nacistická cenzura a rozšiřovala se do všech sfér české kultury. Mezníkem pro toto vymezení se stává příjezd nového říšského protektora Reinhardta Heydricha do Prahy, v jehož programu byla snaha o dosažení definitivní závislosti české kultury na německé. Podmínky pro publikování byly velice ztíženy a produkce nakladatelství značně omezena.¹ V tomto druhém válečném období je pronásledována spousta autorů, novinářů i literárních vědců. Někteří končí ve věznicích, koncentračních táborech nebo rovnou na popravišti. Fašistům se tak daří české umění mnohem více ochromovat.

V naší práci si klademe za cíl charakterizovat odraz boje proti nastupujícímu fašismu v počátcích nacistické okupace v českých literárních činech. Na základě Brabcovy studie volíme rok 1940, jako období, v němž bylo jednak autorům do jisté míry umožněno publikování děl, a jednak již měl český národ za sebou období největší dezorientace, kterou

¹ PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury, IV, Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 441.

Brabec klade do let 1938 a 1939. Tuto tezi dokazuje i poměrně vysoký počet publikací, vydaných právě během druhého roku okupace.

Pokusíme se tedy vylíčit, jakým způsobem se s tragickým osudem vlasti vypořádávali představitelé české poezie, prózy, literární historie či umělecké kritiky. Zkoumání bude založeno na metodě komparace vývojových tendencí autorů a jednotlivých textů.

V první části práce shrneme nejdůležitější politické a společenské události, jimiž byl ovlivněn přirozený vývoj české země včetně života jejího obyvatelstva. V dalších kapitolách první části se pak zaměříme konkrétně na českou literaturu za okupace a dále na problematiku cenzury. Pro tuto část nám nejlépe poslouží společná publikace Jana Gebharta a Jana Kuklíka *Dramatické i všední dny protektorátu* z roku 1996, která mapuje jednak politickou situaci v Čechách po březnu 1939, ale zpracovává i témata z každodenního života obyvatel Protektorátu Čechy a Morava. Pro charakteristiku české kultury v tomto tíživém období jsou pro nás spolehlivými zdroji knihy *Česká kultura a okupace* Františka Červinky, která je souborem autorových přednášek z let 1969-1970, a za zásadní publikaci pak považujeme titul s názvem *Česká kultura za protektorátu*, jehož autorem je historik Jiří Doležal. Tato práce je opět souborem statí, vydaných nejprve v samizdatu, a v podobě, s níž zde pracujeme vyšla až v roce 1996 v Národním filmovém archivu. Kniha analyzuje nejprve problematiku české kultury pod vedením nacistů a v dalších třech částech se postupně autor věnuje třem kulturním sférám – školství, písemnictví a kinematografii. Podstatným pomocníkem nám zde byly také příslušné příspěvky sborníku sestaveného kolektivem autorů pod vedením Milana Blahynky *Česká literatura v boji proti fašismu*. Dále jsme pro první část práce využili monografii historika Alberta Pražáka *Národ se bránil*, která zastupuje pohled na protektorátní léta bezprostředně po ukončení druhé světové války. Po shrnutí politických, společenských a kulturních podmínek za protektorátu můžeme teprve přejít ke druhé části práce, která je těžištěm celého našeho textu.

V průběhu bádání jsme dospěli ke stanovisku, že nejvhodnější prostor pro okamžité vyjádření vlastních pocitů a názorů utvářených soudobou situací autora přináší hlavně poezie. Jednak byl právě na básníky kladen požadavek na odboj proti fašismu prostřednictvím vlastních veršovaných děl, a potom tvoří zrovna tato díla velmi početnou skupinu, a zároveň jsou sbírky básníků vzniklé v období protektorátu dodnes často řazeny k tomu nejlepšímu, co ti kteří autoři vytvořili. V roce 1939 na v *Kritickém měsíčníku* Bohumil Mathesius předpovídá, že tragika českého národa dá vzniknout těm nejlepším našim dílům. Vyzývá v článku všechny básníky, aby se nenechali událostmi posledních dvou let zastrašit, naopak, klade na jejich ramena zodpovědnost za „malý“ český národ, jemuž můžou dodat na velikosti

právě největší osobnosti české poezie. „*A jako přední hlídku na tuto jedinou cestu k velikosti, která nám zbývá, pošleme onen oddíl naší literatury, který se dostal nejdál. Palte, básníci!*“² A takových výzev lze v soudobém tisku nalézt hned několik.

Požadavek, jenž byl na básníky kladen ze strany jejich současníků, vyplývá už z podstaty básnictví. Verše, vzhledem k častému užívání jinotajů a symbolů, představovaly pro autory vhodný prostor pro nejaktuálnější reakce a reflexi vlastního nitra. Z těchto důvodů považujeme za vhodné se ve druhé části práce zaměřit především na texty otištěné na stránkách básnických sbírek, ale také almanachů či sborníků, jež jsou kolektivní prací několika básníků. Neopomeneme ale ani prozaická díla či esejistické texty a v krátkosti se zmíníme také o některých dobových člancích uveřejněných v tisku. Máme zde na mysli především stránky *Kritického měsíčníku*, redigovaného Václavem Černým, který přinášel obraz konkrétních děl v recenzích a často tak dotvářel jejich aktualizační význam.

Druhá část práce bude rozvržena do čtyř základních vývojových tematických okruhů, do nichž pak budou zařazena jednotlivá díla. První, jednoznačně nejrozsáhlejší téma, jemuž se daní autoři věnovali, souviselo s dobovým historismem. Tato kapitola bude tedy nazvána *Návrat k minulosti*. Ta bude pak následně rozčleněna do dvou dalších podkapitol, přičemž první zahrne díla pojednávající o významných českých osobnostech a ve druhé se zaměříme na historický román za protektorátu. Další kapitola bude věnována dílům, jejichž autoři byli okupací české země vedeni ke glorifikaci hlavního města Prahy a zároveň k tematizaci domova. V kapitole *Náboženská tradice* se pak zaměříme na autory katolicky orientované, do jejichž díla prostupovaly náboženské motivy. Poslední tematický okruh zahrnuje básníky nejmladší a charakterizuje jejich poetiku na základě *Jarního almanachu básnického 1940*, jenž je společnou knihou čtrnácti básníků z nejmladších pokolení, jejichž poezie, jak si později ukážeme, je „*symptomem doby*“³. Na počátku tematických okruhů pak shrneme díla, ve kterých se tyto tendence odráží. Nastíníme, jakým způsobem se autoři vypořádali s daným tématem napříč literární kulturou. Následně se zaměříme na stěžejní díla, která do oblasti spadají a postupně je analyzujeme. Pro tyto kapitoly jsme čerpali z mnohých monografií, statí a článků věnovaných konkrétnímu autorovi či problematice. Z těch nejdůležitějších autorů zde jmenujeme Alexandra Sticha a jeho monografii zabývající se Seifertovou okupační tvorbou, dále knihy Blahoslava Dokoupila a Ester Novákové (kapitola historická próza),

² MATHESIUS, Bohumil. Cesta k velikosti. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1939, roč. 2, č. 4, s. 146.

³ VÁLEK, Vlastimil. Několik poznámek k boji české literatury s fašismem. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada literárněvědná (D)*. Brno: Filozofická fakulta J. E. Purkyně, 1966, roč. 15, č. 13, s. 92.

rozsáhlou práci Martina C. Putny zpracovávající vývoj katolické literatury nebo stati Jiřího Pavelky zabývající se mladou generací básníků.

2 ČESKÁ KULTURA ZA OKUPACE

15. března 1939 došlo k zániku tzv. druhé republiky a zároveň ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava, jemuž předcházela Mnichovská dohoda z 29. září 1938, jež ukončila trvání první svobodné republiky – Československa. Obyvatelé republiky už od ranních hodin poslouchali opakující se zprávu informující o rozkazu prezidenta, jenž oznamoval, že *„dnes 15. března od šesté hodiny obsazuje německé vojsko Čechy a Moravu“*, a dále hlas z rádia zněl: *„Více než kdy jindy vás vyzýváme, abyste zachovali klid, vyhnuli se srážkám nebo incidentům, které by mohly mít nedozírné následky.“*⁴ Tyto události bezesporu ovlivnily životy lidí žijících na území české země a byly národem vnímány převážně katastroficky. Přesto, že oficiální hlavou po celou dobu protektorátu byl prezident Emil Hácha, skutečným držitelem moci nad českým státem se však stal zastupující říšský protektor a většina vládních nařízení a omezení tak vyplývala z potřeb Německé říše, přičemž z úst říšských veřejných činitelů znělo, že okupovaný národ ochraňují. O skutečnosti, že nacisté využívali vůči českému národu záměrně lživých metod, zastírajících skutečnost, vypovídají slova Marie Pujmanové, jež uveřejnila ve svém článku *Na okraj doby* v roce 1945, kdy zpětně hodnotila události a atmosféru okupačních let: *„Nevím už, prohlásil-li to Goebbels nebo Göring, ale jeden z vedoucích nacistů řekl: ‚Tvrdí-li se tisíckrát lež, je z ní nakonec pravda.‘ Budete-li Čechům denně vtloukat do hlavy, jaký jsou hodný, pracovitý lid, mající malebné kroje a ‚Prodanou nevěstu‘, avšak neschopný samostatnosti, snad tomu nakonec uvěří. (...) Moravec o tom uveřejňoval oslnivé články (...) až na tu maličkost, že měly z gruntu pochybené pojetí, že byly psány z falešného předpokladu.“*⁵

„Utěšující“ zprávy týkající se názoru o zachování autonomie českého národa zněly i z tehdejšího denního tisku. Někteří novináři se snažili český lid přesvědčit o teorii, že *„nerušený rozvoj národa bude zaručen i pod patronací Velkoněmecké říše‘, ovšem jen tehdy, jestliže bude klidně a spořádaně pracovat a podporovat ideu nového protektorátního vlastenectví.“*⁶ Takto vedená propaganda měla za úkol vštípit národu myšlenku důležitosti

⁴ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996, s. 7.

⁵ PUJMANOVÁ, Marie. *Na okraj doby*. Zase na světle božím. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1945, roč. 6, č. 1, s. 40.

⁶ GEBHART, KUKLÍK, *Dramatické i všední...*, cit. d., s. 9.

sounáležitosti s říší, jejímž zájmem je chránit český lid takovým způsobem, aby se tak docílilo jeho dalšího nejlepšího vývoje.⁷ Tvrzení, že český národ nikdy nebyl samostatným společenstvím a nikdy nepatřil k Západu ani k Východu, ale náležel k německé kultuře, se stalo výchozím stanoviskem nacistické ideologické propagandy.⁸

Přesto, že mezi Čechy tehdy panovala obecná nenávist k německému národu, nelze tvrdit, že se proti rozvoji české kultury postavila veškerá německá inteligence. Pražský historik František Červinka ve své monografii *Česká kultura a okupace* na tuto skutečnost upozorňuje. Vyvrací tak teorii o kolektivní vině Německé říše na vzniku a evropském dopadu druhé světové války. Připomíná několik osobností, jež se snažili často po celou dobu okupace českého státu hájit lidská práva, ideu svobody, demokratické a humanistické principy. Nehledá však tyto odvážné činy na poli politických snah o změnu situace, nýbrž mezi umělci, kteří se fašismu postavili prostřednictvím svých literárních či filosofických děl. Uvádí například německého prozaika a esejistu Thomase Manna, jenž stál po celou dobu hitlerovského útlaku „*plně s námi, psal a mluvil pro nás a vystupoval veřejně stejně jako jeho bratr Heinrich, jeho syn Klaus a dcera Erika.*“⁹

Tento německý spisovatel považoval vznik druhé světové války za zradu nejenom tehdejšího Československa, vnímal ji jako zradu veškerého lidstva: „*Říkám-li ‚národy‘, zahrnuji nás všechny: my všichni jsme byli podváděni, týravě šáleni, hrálo se s našimi city smýkanými sem a tam mezi nadějí a zoufalstvím tak, že je to jedna jediná hanba.*“¹⁰ Pro ukázkou Mannovy podpory Masarykova demokratického státu zde uvádíme citaci z jeho článku uveřejněného v posledním ročníku *Kritického měsíčníku*: „*Dějiny zrady evropské demokracie na Československé republice, obětování tohoto demokracii oddaného a v ni spoléhajícího státu fašismu, aby byl zachráněn, aby byl trvale upevněn a aby ho bylo použito jako lancknechta proti Rusku a socialismu – tyto dějiny náleží k nejšpinavějším kouskům, jež kdy byly sehrány. (...) Věřu nestvůrné je, jak bylo zneužito jejich nervů, z jejich spravedlivého a všude stejného strachu z války.*“¹¹

V naší práci je třeba ale připomenout skutečnost, že československá veřejnost nevinila ze vzniku Protektorátu Čech a Moravy pouze Němce, ale také některé představitele české politiky. Politici nebyli schopni semknout se sami mezi sebou, natožpak aby se semkli dohromady a vytvořili tak jednotnou skupinu bránící se otrěsnému vlivu Třetí říše. Raději

⁷ Tamtéž, s. 9.

⁸ PEŠAT, STROHSOVÁ, MUKAŘOVSKÝ, *Dějiny české literatury...*, cit. d., s. 441.

⁹ ČERVINKA, František. *Česká kultura a okupace*. Praha: Torst, 2002, s. 8.

¹⁰ *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1948, roč. 9, č. 9-10, s. 254.

¹¹ Tamtéž, s. 253.

volili cestu obviňování jednoho druhým a naopak, především pak pravice přisuzovala vinu na současné katastrofě levicovým politikům.¹² Někteří pravicově orientovaní politici se nebránili ústupkům vůči Německé říši. Jejím nejvýraznějším představitelem se stal prezident Emil Hácha, jenž vstupoval na Pražský hrad po přijetí Mnichovské dohody a odstoupení Edvarda Beneše z prezidentského úřadu. Nacisté, s vědomím odporu obyvatelů českých zemí k fašistickým technikám, opírali se o proněmeckou politiku Emila Háchy.¹³ V prvotním zájmu Němců nebylo drancovat českou kulturu oficiální cestou, český prezident Hácha byl přece jenom do funkce jmenován přímo Hitlerem. Snaha nacistů spočívala spíše ve vytváření představy o pozitivních stránkách okupace, přičemž česká kultura zůstane dále svébytnou a nebude bráněno jejímu vývoji.

Po osudné schůzce Háchy s Adolfem Hitlerem v noci ze 14. na 15. března v Berlíně však nově jmenovaný prezident rozhodl se dle vlastního přesvědčení zvolit nejmenší zlo a po návratu ze schůzky oznámil svým občanům, že vzniku okupace českého státu Německem již nebylo možné zabránit, přičemž to však neznamená, že se tím zastaví přirozený vývoj českého společenství v politické, kulturní či společenské sféře.¹⁴ Vzhledem k tomu, že tato Háchova představa o vývoji českých zemích v následujících letech nebyla naplněna, stal se on i s dalšími symbolem kolaborace s nacisty. Kulturní pravice se tehdy snažila jít proti demokratům, obviňovala zednáře a komunisty, schvalovala pálení knih a prosazovala antisemitismus.¹⁵ Zkrátka šli nacistům na ruku. Takové národní vědomí se pak pochopitelně odrazilo i v literárních dílech, kde byl tento čin autory často odsuzován.

Protektorátní propaganda měla za úkol vštípit široké české veřejnosti myšlenku, že jejich budoucnost spočívá právě v podřízení novému hitlerovskému systému. Národ se však nepoddal a začal se bránit.

K protestu se kromě umělců a příslušníků české veřejnosti přidali i zástupci z řad běžného lidu. Dokladem takové teze jsou přinejmenším protestní akce, jichž se zúčastnilo na statisíce občanů české země. Nejprve to byl druhý pohřeb Karla Hynka Máchy na vyšehradském Slavíně, dále pouť prvorepublikového kanovníka Bohumila Staška na Domažlicku (jíž se zúčastnilo 120 000 poutníků), která se konala 13. srpna 1939 a byla zakončena u sv. Vavřínečka manifestačním kázáním, v němž Stašek vlastenecky vyzýval své

¹² PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Praha: SFINX, 1946, s. 387.

¹³ ČERVINKA, *Česká kultura a okupace...*, cit. d., s. 39.

¹⁴ Tamtéž, s. 40.

¹⁵ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996, s. 107.

posluchače k nekonečné lásce a obraně vlasti.¹⁶ Staškovy manifestační snahy se mu však staly osudnými a později byl zatčen gestapem a vězněn v koncentračním táboře až do konce války. Různé kraje české země takto protestovali při každé možné příležitosti.

Podzim roku 1939 se nesl také v duchu prvních veřejných protestů, kdy se proti nacismu postavil běžný lid, a v mnoha případech za něj zaplatil i svým životem. V pražských ulicích se srocovali lidé především z řad studentstva a odvážně provolávali hesla přející záhubu německému vůdci a naopak slávu československému samostatnému státu a bývalému prezidentu Benešovi. Tyto revoluční činy však vyústily k prvním davovým zatýkáním a vyvražďováním českého národa německými vojáky.¹⁷

Jednu z neaktivnějších skupin, pokud jde o zájem o veřejné dění, tvořili studenti. Pohřbu studenta Jana Opletala dne 15. listopadu, jenž podlehl zraněním utrpěným během potyček české policie, německých vojáků a českého studentstva, se účastnila celá Praha v čele s desetitisíci studentů. Nacistický útok na studenty pak pokračoval v noci 16. listopadu 1939 přepadením vysokoškolských kolejí a uzavřením vysokých i středních škol 17. listopadu. V tomto činu hitlerovské Německo vidělo způsob, jak zamezit přirozenému vývoji sociální vrstvy inteligence a vytváření pracovní síly.¹⁸ Tímto způsobem se nacisté snažili odtrhnout českou inteligenci od ostatního obyvatelstva do izolace a využít tak snazší cestu ke zbavení národa vlastní identity.¹⁹ Také někteří spisovatelé, sympatizující s fašistickou ideologií, využívali podobné metody ve svých dílech. Stavěli proti sobě postavy českého dělníka nebo rolníka proti vzdělanci, jenž je ztělesněním masarykovsko-demokratického člověka, často levicově smýšlejícího.²⁰

Zásahy nacistů do vývoje české kultury lze sledovat na příkladu časopisů a novin. Veškerý tisk, který projevoval i třeba sebemenší odpor k současnému dění, byl zastaven. Fungovat mohla jen loajální a fašistická periodika. Už v roce 1938, tedy ještě před vznikem protektorátu, bylo zastaveno 4000 novin a 1900 časopisů. Do roku 1940 byl tento počet snížen na 1868 časopisů a ke konci okupace už vychází pouze 500 časopiseckých titulů.²¹

¹⁶ PRAŽÁK, *Národ se bránil...*, cit. d., s. 389.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž, s. 390.

¹⁹ DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu...*, cit. d., s. 100.

²⁰ Tamtéž.

²¹ DOLEJŠÍ, Vojtěch. *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*. Praha: NPL, 1963, s. 339-342.

2.1 Česká literatura za okupace

Umění, zvláště pak literatura, vystupují na obranu národa a základních humanistických ideálů. Umělci se tak snaží využít veškerých prostředků, které jsou jim legálně k dispozici, k národněosvobozeneckým účelům. České písemnictví bylo vůbec první sférou umění, která reagovala na přicházející hrůzy iniciované Adolfem Hitlerem.²² Literární svět cítil povinnost účastnit se protifašistického odboje prostřednictvím zbraní, jež ovládá nejlépe, tedy pomocí slova. Vzpouora umělců proti jakémukoliv násilnému útoku na vlastní národ vzniká jednak z vlastního popudu těchto osobností, zároveň však lze tvrdit, že naléhavost uměleckého světa k docílení společenských změn je jedním ze základních požadavků, kladených na autory děl literárních, výtvarných či z jiné oblasti umění. Skutečnost, že v době druhé světové války tento požadavek nabýval na naléhavosti, svědčí mimo jiné článek Bohumila Mathesia otištěný na stránkách druhého ročníku *Kritického měsíčníku*. Autor zde kritizuje pozici některých literátů na počátku okupace, kteří zaujímali postoj fatalistický, jenž je „asi nejjistější cesta do slepé uličky.“²³ Později si ukážeme, že toto stanovisko zastávala převážná většina literárních umělců. Ať už tento postoj vyjádřili v různých programových statích, či přímo skrze umělecké dílo.

Básníci a prozaici se museli po vzniku protektorátu jednak vyrovnávat se svými pocity zármutku a bolesti, na druhou stranu nenechali se zastrašit a s důvěrou, že víra v sílu naší kulturní tradice dokáže podržet stát a udržet jej při životě přes celý průběh války, neváhali svými texty manifestovat a především předcházet depresím a skepsi národa, což by teprve vedlo k největší tragédii, ztrátě identity vlastního národa. Naši literáti se tak obraceli k minulosti, tradicím, k zástupcům demokratických myšlenek, k Masarykovi, Benešovi, k těm, kteří nás dovedli k samostatnosti a svobodě, a k Československému státu, jenž slovy Alberta Pražáka „*dvacet let nádherně kvetl*.“²⁴ V listopadu 1938 vznikla v rámci snah o sjednocení národa instituce Národní Kulturní rada a do čela organizace byli dosazeni spisovatelé Jaroslav Durych a Rudolf Medek. Hlavním orgánem rady se stala revue *Tak*, v níž bylo otištěno programové prohlášení.²⁵ V textu bylo jednoznačně formulováno, k jakým hodnotám se má české písemnictví v příštích letech uchýlovat. Členové rady považovali za nutné vrátit se k pravé tradici českého národa, křesťanství a mravnímu řádu a odmítnout jakékoliv formy materialismu. Těmi nejzásadnějšími hodnotami by měly být vlast, země,

²² DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu...*, cit. d., s. 99.

²³ MATHESIUS, *Cesta k velikosti*. In: *Kritický měsíčník...*, cit. d., s. 145.

²⁴ PRAŽÁK, *Národ se bránil...*, cit. d., s. 387.

²⁵ MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia, 2010, s. 274-275.

národ a Bůh.²⁶ Autoři se odmítali smířit s kultem malosti českého státu a proto především v prvních letech okupace snažili se veškerými prostředky podněcovat národ k činnosti a posilovat jeho víru. Není to však nic nového. K takovým tendencím se obvykle literatura uchýlovala v dobách nsvobody.

O odvážnosti našich spisovatelů a odmítnutí poddat se cizí síle svědčí též manifesty *Věrní zůstaneme!* a *K svědomí světa!*, jež byly sepsány v květnu a v září 1938 členy Obce československých spisovatelů. Druhý ze jmenovaných měl podobu dopisu, jenž vznikl z iniciativy skupiny spisovatelů, kteří se vlivem válečné hrozby a potřeby sjednotit se sešli dne 9. září 1938 v kavárně Metro. Předsedou schůze byl Josef Hora a sešli se zde i takoví autoři, kteří do té doby nebyli členy Obce čsl. spisovatelů. Debata vyústila v nápad sepsat dopis, jenž by zahraniční spisovatele ponoukl k solidaritě s okupovaným Československem. Text byl sepsán ještě v noci 9. září Františkem Halasem, Václavem Černým a Bohumilem Mathesiem, doplněn textem Miroslava Rutteho, předložen k podpisu členům Obce čsl. spisovatelů, přeložen do deseti jazyků a zaslán na všechna ústředí spisovatelů po celém světě. V Čechách nechala redakční rada manifestu (Josef Hora, František Langer, Josef Knap, Adolf Hoffmeister, Jan Čarek, Václav Černý, Bohumil Mathesius a Emanuel Lešehrad) dopis otisknout ve všech českých a slovenských denících a ohlásit jej v rozhlase.²⁷ Text dopisu se obracel ke všem zahraničním spisovatelům ctících demokratické hodnoty: „*V osudové chvíli, kdy rozhodujeme mezi válkou a mírem, obracíme se (...) k vám všem, kdož jste svědomím světa (...) s tímto (...) připomenutím: Žili jsme se svými německými krajany v plodném soužití a kulturním soutěžení po dlouhá staletí. Dosáhnuvše obnovení své samostatnosti (...) doufali jsme a usilovali, aby naše společná rodná půda stala se jedním z ohnisek nové, lepší a šťastnější Evropy. Stojíce dnes na výspě evropské demokracie, prohlašujeme (...) zachrániti mír, jenž je mírem nás všech, (...) budeme bojovat za svobodu své vlasti. Proto se obracíme k vám, (...) abyste střežili to, co dosud bylo ctí a výsadou Evropy a vzdělaného světa: úctu k pravdě, svobodu ducha a čistotu svědomí.*“²⁸ V závěru dopisu je vysloven požadavek na šíření textu, jenž byl naplněn v podobě otištění dopisu na stránkách britských i francouzských deníků a odpovědními dopisy z Británie a německých spisovatelů, jež válka donutila odejít do vyhnanství.²⁹

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Čeští a slovenští spisovatelé v dnech krise. In: *Kritický měsíčník*. Praha, František Borový, 1938, roč. 1, č. 8, s. 382.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž, s. 383.

Důležitou vlastností pro díla bojující proti nastupujícímu fašismu byla záměrná vzdálenost užívaných témat od politických skutečností současné situace. Čím méně konkrétních postav vystupovalo v díle, či čím méně reálných událostí bylo v samotném textu reflektováno, tím lépe mohlo dílo uspět při nacistické cenzurní kontrole. Autoři se pak soustřeďovali především na vyzdvížení humanistických hodnot, přičemž často stavěli do rolí svých hlavních protagonistů zastánce demokratických systémů, jenž jsou přímo konfrontováni se světem, v němž tyto hodnoty ztroskotaly. Základními motivy děl vzniklých za okupace se tak stávají zápas o život a stálé vědomí přítomnosti smrti.

Naznačili jsme, že literární tvorba za protektorátu vykazuje výrazné změny, které souvisejí se soudobou situací. Nejnápadnější změny se projevovaly ve výběru témat i žánrové skladby. Po 15. březnu 1939 nebylo autorům pochopitelně umožněno publikovat občanskou poezii zaměřenou vyloženě protifašisticky, pravdivé a přímé obrazy současnosti či politickou satiru.³⁰ Zájem autorů se tedy musel nově omezit jen na některá témata. Mezi reflektované oblasti patřila především historie, přičemž z ní bylo možno tematizovat pouze takové události, období a osobnosti, které nebyly přímým odkazem k současnosti. Dále jmenujme zaměření spisovatelů na přírodu, intimní život nebo zobrazení problematického lidského nitra. Nicméně naše literární osobnosti jakožto účastníci aktivního protifašistického odboje se s danou situací dokázali vypořádat. To, co by vyjádřili v tématech a žánrech nepřijatelných, nyní přesunuli do témat a žánrů přijatelných, ač byly jejich možnosti značně omezené.³¹

Za příklad faktu, že autoři vzali povinnost vůči národu opravdu zodpovědně, můžeme uvést případ Vladislava Vančury. Tento spisovatel v roce 1938 dokončil první díl plánované trilogie *Koně a vůz*. V souvislosti s mnichovskými událostmi ale práci na tomto díle přerušil a začal usilovně pracovat na *Obrazech z dějin národa českého*³², jež postupně vycházely v letech 1939, 1940 a 1948, přičemž poslední díl zůstal nedokončen a poprvé vyšel až po Vančurově smrti. Spisovatel se tak odklonil od tematizace doby před Velkou válkou a soustředil se na českou historii. Tyto rozsáhlé „obrazy“ spousty významných osobností a událostí naší minulosti bezpochyby plnily funkci přesně takového typu díla, jehož primárním smyslem bylo posílení národního sebevědomí.

Vančurova trilogie spadá do nejrozsáhlejší oblasti protektorátní literatury, tedy oblasti návratů k národním tradicím. Spadá sem taktéž historická próza, která se za okupace skutečně rozvíjela a zanechala nám tak opravdu početnou skupinu děl. Pochopitelně ani poezie se

³⁰ BLAHYNKA, Milan. Období okupace. In: BLAHYNKA, Milan, ed. *Česká literatura v boji proti fašismu*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 102.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž, s. 105.

tomuto tématu nevyhýbá a vznikají tak sbírky oslavující naši slavnou minulost, osobnosti či místa. Nezanedbatelný význam v této oblasti má také ediční a vydavatelská činnost, kde sledujeme zvýšený zájem nakladatelů o vydávání českých klasických děl a autorů, jenž byly považovány za symboly české kultury, a dále vydávání starších literárních památek. Tyto edice byly často doplňovány literárněhistorickými studiemi.³³ S dobovým historismem souvisí také návrat k hodnotám domova a rodiny. To sledujeme například v dílech Františka Halase (sbírka *Ladění* z roku 1942), výrazněji pak ve verších Františka Hrubína, pro nějž se zdrojem naděje a jistot stávají motivy čistého dětství. Tuto snahu pak dokazuje vydáváním veršů určených přímo dětem (kupříkladu sbírka *Říkejte si se mnou* z roku 1943).³⁴

Podstatnými událostmi, jež podnítily k tematizování minulosti byla výročí českých osobností. Prozaička Božena Němcová a básník Karel Hynek Mácha se tak stali častými „hlavními protagonisty“ českých autorů.

Ani literární věda nezůstávala pozadu v oblasti dobového historismu pozadu. Dokazují to například práce Alberta Pražáka *Vlast a národ v českém písemnictví* (1941) a soubor studií *Míza stromu* z roku 1940. Dále články o literatuře 19. století shrnuté do knihy *Literární besedy* (1940). Českému baroknímu období se ve svých několika pracích věnoval Zdeněk Kalista.³⁵

Návrat do historie, ať už do té nejstarší nebo nedávné, byl jedním ze zásadních témat a způsobů, jakým autoři bojovali proti fašistické nadvládě. Vzhledem ke skutečnosti, že poměrně široký prostor tomuto tématu věnujeme později, v analytické části naší práce, nebudeme se zde k němu vyjadřovat obšírněji. Na tomto místě ale rozhodli jsme se postihnout jiný výrazný tematický okruh, jemuž se česká literatura v období protektorátu věnovala, konkrétně prosazování významu českého jazyka. Milan Blahynka považuje za příčinu zájmu o tuto oblast české kultury prohlášení němčiny za další úřední jazyk a prohlášení o zavedení dvojjazyčnosti veškerých napsů.³⁶ Obavy o osud mateřštiny tak vedly jazykovědce Františka Oberpfalcera k založení Kruhu přátel českého jazyka 25. února 1938. Kromě dalších jazykovědců a bohemistů patřili mezi členy kruhu zástupci právníků či lékařů a literátů, například básník Jaroslav Kvapil nebo spisovatelka Marie Majerová. Příslušníci tohoto uskupení pořádali na mnoho přednášek týkajících se našeho jazyka, jež pak vydali roku 1940

³³ DOKOUPIL, Blahoslav. Návraty k minulosti. In: BLAHYNKA, Milan, ed. *Česká literatura v boji proti fašismu*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 228.

³⁴ NOVÁKOVÁ, Ester. *Český historický román v období protektorátu*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2012, s. 15.

³⁵ Tamtéž, s. 21-22.

³⁶ BLAHYNKA, Období okupace. In: BLAHYNKA, *Česká literatura v boji...*, cit. d., s. 106.

ve společném sborníku *Hovory o českém jazyce*. Tuto skupinu doplňuje dále třeba rozhlasový cyklus *Tisíc let spisovné mateřštiny*, jenž započal na začátku roku 1940, přičemž v červnu byl pozastaven. Bohumil Havránek a Jan Mukařovský v roce 1942 uspořádali sborník *Čtení o jazyce a poezii*.

Propagaci mateřského jazyka lze však hledat i v legálně vydaných básnických sbírkách. Máme zde na mysli především sbírky Halasovu a Seifertovu věnované Boženě Němcové, v nichž oba básníci pokládali za jeden z důležitých aktualizačních prvků právě spisovatelčinu zásluhu na vývoji českého jazyka. Básníci nejmladšího pokolení se zase rozhodli vydat sborník, jenž nazvali výmluvně *Chvála slova* (1940).³⁷ Jednu z nejvýraznějších poct českému jazyku v období protektorátu složil pak Vítězslav Nezval dramatickým dílem *Manon Lescaut* v roce 1940, jehož text je, slovy Blahynky: „*zázračná třpytná slova, slova, slova a rýmy*.“³⁸

Literatura se obrací ke své historické tradici, snaží se tak podporovat v lidu národní uvědomění. Jiří Trávniček vývoj české literatury za okupace charakterizuje jako ústup smyslových a uměleckých výbojů, jež byly příznačné pro předchozí období, zejména avantgardní poetiku. Toto nyní nahrazuje hledání podstat lidského života, a to především v národních, náboženských, mytických i existenciálních tématech.³⁹

Jak jsme naznačili již v úvodu celého našeho textu, nejzodpovědněji k boji proti fašismu přistupovala poezie. Tento žánr na tragický osud národa reagoval nejrychleji. Výhodou pro básníky byla relativní šance vyhnout se cenzurnímu zásahu německých okupantů, protože svojí jinotajní a symbolickou poetikou snáze cenzory zmátli. Ludmila Budagova ve stati *Bojující umění* upozorňuje na významnou roli poezie v přípravě české společnosti k antifašistickému odboji, když se domnívá, že básnické texty často předpovídaly hrůzy fašistické okupace ještě dříve, než k nim skutečně došlo.⁴⁰ Básníci vnímali přicházející katastrofu již dávno před vznikem protektorátu. Přesto, že každý z básníků si i v období okupace zachovává svůj svébytný styl, lze tvrdit, že soudobá krutá situace zasáhla dílo každého z nich. Tak například básníci poetismu či surrealismu nyní do svých děl zařazují verše oslavující domovinu a nebo protestní texty. Česká lyrika se odklání od avantgardních stylů a vrací se ke svým pramenům, především k tomu prvotnímu, a tím je řeč.⁴¹ Obrazy

³⁷ Tamtéž, s. 107.

³⁸ BLAHYNKA, Milan. *Nezval dramatik*. Praha: Divadelní ústav, 1972, s. 51.

³⁹ KOŽMÍN, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Na tvrdém loži z psiho vína (Česká poezie od 40. let do současnosti)*. Brno: Books, 1998, s. 12.

⁴⁰ BUDAGOVA, Ludmila. *Bojující umění (O české poezii antifašistického odboje)*. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1975, roč. 23, č. 2, s. 138.

⁴¹ Tamtéž.

obecného veselí jsou nahrazovány obrazy temna. Vystihující v tomto případě považujeme formulaci Jiřího Trávnička: „*Ze strakatého motýla, jímž byla poezie v době avantgardy, se stává opět kukla.*“⁴² Tak čteme v básních F. Halase, J. Hory, V. Holana, V. Nezvala, J. Zahradníčka, V. Vokolka, J. Seiferta, V. Závady, F. Hrubína a spousty dalších o temných mračnech, jež se stahují nad českou zemí, obrazy rozbořených měst, jejímiž ulicemi smutně procházejí lidé se sklopenými hlavami, pocity zrazeného národa, ale také výzvy k akci, kritiku zpátečnictví, obrazy sklíčeného a dezorientovaného lidského nitra nebo vlastenecké motivy oslavující slavnou historii.

Řekli jsme si, že nejvýrazněji bojovala s fašismem poezie, a to nejenom ze strany básníků, ale i prostřednictvím čtenářů. Už v období mezi zářím 1938 a březnem 1939 výrazně nabývá čtenářský zájem o soudobou poezii. Další vlna pak nastává na podzim 1939 a kulminuje během roku 1940, o čemž svědčí jednak množství opakovaných vydání sbírek pocházejících z prvních dvou let okupace, a jednak skutečnost, že rok 1940 byl velmi bohatý pro vznik nových sbírek, brojících proti cizímu vlivu na domácím území jejich autorů. Kupříkladu *Torso naděje* Františka Halase vychází po podzimu 1939 v pěti vydáních v celkovém nákladu 9000-11500 výtisků, Horův *Jan Houslista* se během dvou let 1939-1940 dočkal čtyř vydání v nákladu kolem 8000 výtisků a Seifertova sbírka *Zhasněte světla* byla vydána celkem devětkrát s počtem 26000 výtisků mezi lety 1938-1940. Nezvalovo *Pět minut za městem* zaznamenalo během svých prvních dvou vydání, tedy ještě v roce 1940, 4050 výtisků.⁴³ O vysokém počtu básnických sbírek vydaných v letech okupace se vyjádřil rovněž Miloš Dvořák: „*Je to dnes zajisté už velmi slušná kupa knížek, neboť se téměř nenajde sbírky, v níž by toto dění nezanechalo své silné ozvěny.*“⁴⁴

Podobné tendence, s jakými se setkáváme v okupačních textech našich básníků, lze nalézt i v antifašistické próze. Prozaická díla lze dělit na dva hlavní směry, přičemž příslušníci první skupiny se obrací k minulosti a ti druzí reflektují lidské nitro, které je obvykle plno pocitů úzkosti. V mnoha dílech se však obě tendence prolínají. Důkazem toho jsou především historické romány, přičemž někteří její autoři ve svých dílech dokázali vyjádřit dezorientaci lidského nitra způsobenou dobovými souvislostmi. Ač se jejich hrdinové dostávali do

⁴² Tamtéž.

⁴³ ŠTOCHL, Josef. Česká poezie a společnost v letech 1936-1945 ve světle nakladatelských archivů a jiných pramenů. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1995, roč. 43, č. 6, s. 645-659.

⁴⁴ DVOŘÁK, Miloš. Pásmo válečné lyriky. In: DVOŘÁK, Miloš a SOLDÁN, Ladislav, ed. *Inflace slova v našem věku: texty z let 1945-1969*. Praha: Cherm, 2009, s. 55.

konfliktu s dobou mnohem dříve, než současný čtenář takového historického románu, měla tato díla bezesporu utěšující charakter.

Druhou linii, zaměřující se na nitro člověka, tvoří především romány z oblasti psychologické prózy. Snaha autorů o zobrazení vztahu člověka a společnosti, jeho hledání místa v ní, a vztahu člověka k sobě samému, a tím otevírání tématu hledání vlastní identity⁴⁵, dávala těmto spisovatelům vhodný prostor pro hledání pojmů mezi vnitřním světem hrdinů a současného člověka ve světě válečném. Za příklad zde uvádíme novelu *Předtucha* (1942) Marie Pujmanové, v níž autorka vyjádřila prostřednictvím svých hrdinů pocity úzkosti a strachu o životy blízkých. Tímto způsobem přesně reflektovala základní a kolektivní pocity obyvatel protektorátu, jimiž byly právě obavy o členy rodiny či přátele, odvedené do koncentračních táborů a věznic.⁴⁶ Dalšími výraznými autory této oblasti jsou Jaroslav Havlíček a Václav Řezáč. Hlavní hrdinové *Černého světla* (1940) a *Neviditelného* (1937) jsou ztělesněním zla a mravní zkaženosti. Povzbuzující funkci zde plní skutečnost, že tyto záporné vlastnosti, které představují charakteristiku nacistických útoků, determinují hlavní postavy v jejich cestě za dosažením svých zlověstných cílů.

2.2 Cenzura za okupace

Rok 1939 znamenal pro českou kulturu počátek nejrozsáhlejšího ničení knižní produkce pravděpodobně vůbec od vzniku knihtisku. Třetí říše vydala již 23. dubna 1933 seznam jmen autorů, jejichž knihy nesplňovaly hlavní potřeby nacistického Německa a staly se tak, uijeme-li pojmu Jiřího Doležala, „škodlivými a nežádoucími“ pro německou společnost. Pro knižní produkci to znamenalo lustrování všech knihoven, aby pak inkriminované svazky skončily 10. května 1933 na spáleništi.⁴⁷ Rokem 1933 však ničení knih nekončilo, pokračovalo po celou dobu války, ať už v podobě cenzury, která vůbec text nepřipustila do tiskárny nebo byla kniha stažena z pultů knihkupectví a regálů knihoven v době, kdy už tiskem prošla.

Daniel Jakubíček dělí cenzuru na dvě možná hlediska, přičemž první se soustřeďuje na předmět cenzurního zásahu a druhá na časové údobí, kdy předmět podlehl cenzuře. První hledisko lze dále rozčlenit na čtyři druhy cenzury: (1) cenzura literární, která zahrnuje veškerá

⁴⁵ MOLDANOVÁ, Dobrava. Psychologický román. In: HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 214.

⁴⁶ BLAHYNKA, Období okupace. In: BLAHYNKA, *Česká literatura v boji...*, cit. d., s. 103.

⁴⁷ DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu...*, cit. d., s. 99.

umělecká prozaická či básnická díla, (2) cenzura tisková (sem řadíme veškerý periodický tisk), (3) cenzura divadelní, jež se zaměřuje na dramatické texty a repertoár divadel, a konečně (4) cenzura filmová, rozhlasová či televizní. V případě diferenciacce cenzury dle času pak rozlišujeme dvě období. Nejprve kontrolu textu díla ještě před jeho vydáním, tedy v podobě rukopisu, ta je nazývána cenzurou (1) předběžnou nebo-li preventivní, a potom kontrolu textu až po jeho samotném vydání, tedy cenzuru (2) následnou (represivní).⁴⁸

Ústřední cenzurní komise, spadající pod pravomoc ministerstva vnitra byla ustavena 26. září 1938. Zaměstnanci této komise vykonávali svoji činnost přímo v nakladatelstvích a tiskárnách. Zároveň však cenzura fungovala i v rámci příslušných oddělení státních zastupitelství. V prosinci stejného roku došlo k restrukturalizaci, která spočívala v převedení pravomocí nad cenzurou pod Tiskovou dozorcí službu Tiskového odboru prezídia ministerské rady. Zpočátku se tento úřad zaměřoval převážně na periodický tisk, postupem času ale své kompetence rozšiřoval i do oblasti umělecké literatury.⁴⁹ Pro tu byl ještě v prosinci zřízen nový Úřad propagandy, v jehož čele stál Jan Havelka, a pod jehož pravomoc spadala regulace knižní produkce, dramatické tvorby i hudby.⁵⁰ Nejprve se cenzori zaměřovali na periodický tisk, protože zde viděli možnost využít jej pro svoje propagandistické cíle okamžitě. Oddělení zodpovídající za periodický tisk měl v kompetenci český a německý denní či týdenní tisk. Pod dohledem měl však nejenom konkrétní texty otištěné na stránkách periodik, ale i jejich šéfredaktory, korespondenty, vydavatelství a tiskárny. Od roku 1939 za tisk zodpovídal Wolfgang Wolfram von Wohmar.⁵¹

Záležitosti týkající se písemnictví řídil Rudolf Urban a společně se svými spolupracovníky měli za úkol podporovat spisovatele, kteří sympatizovali s Německem, dále pátrat po nežádoucí literatuře, zakazovat ji, střežit spisovatelské organizace a odpovědnost měli také za provoz knihoven či archivů.⁵²

Do září 1938 v Čechách existovala zatím pouze cenzura následná (represivní). V praxi to fungovalo tak, že okresní úřady nebo policejní ředitelství mapovali závadná místa v tisku i v písemnictví, následně je předkládali státnímu zastupitelství a to pak knihy buď stahovalo z oběhu kompletní, nebo po konfiskaci umožnilo vydat nové, upravené výtisky.

⁴⁸ JAKUBÍČEK, Daniel. *Průhledy do české literatury období Mnichova a okupace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015, s. 35-36.

⁴⁹ Tamtéž, s. 37.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu...*, cit. d., s. 110.

⁵² Tamtéž.

Problematická místa pak zůstala prázdná.⁵³ První zabavenou českou prozaickou knihou byli *Zapadlí vlastenci* Karla Václava Raise v prosinci 1939.⁵⁴

Po mnichovských událostech byla zřízena i cenzura předběžná (preventivní), jejíž úřad podléhal pod ministerstvo vnitra. Jejím úkolem bylo sledovat tisk periodický i neperiodický, domácí i zahraniční, divadelní a filmovou činnost, dokonce i telegramy a telefonní hovory. 19. prosince 1938 byly vydány Pokyny pro úředníky tiskové dozorcí služby při vykonávání předběžné tiskové cenzury. Novinkou v těchto nařízeních byl způsob, jakým se úřady vypořádávaly se zkonfiskovanými texty. Závadná místa nově nesměla zůstat prázdná, ale měla být zaplněna vhodnými texty. Nově byl dohled rozšířen i na obrazové části publikací i periodik.⁵⁵

Po odchodu Jana Havelky z čela Tiskového odboru prezidia ministerské rady byl po několika dalších řídicích v roce 1940 zvolen do této pozice August von Hoop, bývalý redaktor československého vládního deníku Prager Presse. Pod von Hoopovým vedením se pravomoce Kulturního oddělení Tiskového odboru značně rozšířily. Nyní úřad zasahoval i do věcí jako například přerозdělování papíru nakladatelstvím, výše nákladu povolených tisků či do vnitřního života literárních a kulturně osvětových spolků.⁵⁶ Pod von Hoopovým ředitelováním se tedy cenzura rozšířila opravdu do všech sfér kulturního života a po květnu 1942 nabývala na síle stále více.⁵⁷ Je třeba ale konstatovat, že ani po roce jeho působení se úřadům nepodařilo ediční práci ovládnout definitivně.

Cenzori tak využili jiného nařízení. Začali vládními opatřeními snižovat možný počet fungujících knihkupectví, aby se tak knižní produkce dostávala pokud možno k co nejnižšímu procentu veřejnosti. V dubnu 1941 je evidováno na seznamech zakázaných knih a autorů 2130 spisovatelů a 2078 titulů.⁵⁸ Za období nejtvrďší cenzury jsou považována léta mezi červnem 1942 a březnem 1944. K postupnému uvolňování publikačních možností došlo až na jaře roku 1944 a trvalo do jara 1945. V této době také zaniká zákaz publikace pro spisovatele Františka Halase, Josefa Horu či literárního kritika Václava Černého.⁵⁹ Obširná publikace *V obecném zájmu* zabývající se problematikou cenzury od 18. století do současnosti uvádí, že

⁵³ Tamtéž, s. 110-111.

⁵⁴ POLÁČEK, Václav. Cenzura, řízení knižního trhu, zabavování a ničení knih 1938-1945. In: POLÁČEK, Václav a kol. *Knihy a národ 1939-1945. Rekonstrukce nevydaného pamětníku sborníku Svazu českých knihkupců a nakladatelů z roku 1947*. Praha: Paseka, 2004, s. 88.

⁵⁵ DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu...*, cit. d., s. 111.

⁵⁶ Tamtéž, s. 113.

⁵⁷ JAKUBÍČEK, *Průhledy do české literatury...*, cit. d., s. 39.

⁵⁸ DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu...*, cit. d., s. 111.

⁵⁹ WÖGERBAUER, Michael a kol. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015, s. 955.

během roku 1941 cenzura zastavila vydání 19 % knih, ale v letech 1942 a 1943 byl počet zakázaných knih zvýšen na 40 % a 50 %, přičemž zde není počítáno s texty, které cenzura zasáhla jen částečně.⁶⁰

Vzhledem k tomu, že cenzurní kontroly vyplývaly z potřeb Německa, bylo možné kvůli jazykové bariéře a neznalosti české kulturní historie ze strany Němců mnohdy cenzuru obejít a českými tiskárnami tak často prošla díla, v nichž lze nalézt tendence zřetelně protifašistické. Tomu napomáhala jednak neschopnost nacistů rozklíčovat narážky a skutečný smysl literárního díla, což se stalo jednou ze zbraní v boji proti fašismu, a potom také fakt, že mezi cenzory zpočátku bylo i několik Čechů, kteří se stali sympatizanty našich autorů.⁶¹ K podstatě vývoje díla od autora, přes vznik textu, kontrole cenzora a konečnému vydání se Jakubíček vyjadřuje takto: „*Vycházíme z myšlenky, že si cenzor autorský text vykládal v duchu svého vlastního kulturního rozhledu a míry inteligence a na základě vlastní interpretace vyslovoval souhlas či nesouhlas s vydáním.*“⁶² Milan Blahynka uvádí jeden příklad za všechny. Opomenutí cenzora lze sledovat v případě vydání Nezvalovy sbírky *Pět minut za městem* z roku 1940, do níž autor zakomponoval pověst o králi Ječmínkovi, jemuž byla předpovězena záchrana svého lidu ve chvíli, kdy mu bude nejhůře.⁶³

⁶⁰ Tamtéž, s. 956.

⁶¹ BLAHYNKA, Období okupace. In: BLAHYNKA, *Česká literatura v boji...*, cit. d., s. 103.

⁶² JAKUBÍČEK, *Průhledy do české literatury...*, cit. d., s. 51.

⁶³ BLAHYNKA, Období okupace. In: BLAHYNKA, *Česká literatura v boji...*, cit. d., s. 104.

3 NÁVRAT K MINULOSTI

Jednou ze základních vývojových tendencí v české slovesné tvorbě v období okupace německými vojsky byl návrat k minulosti, tradicím, velkým osobnostem českých dějin symbolizujících vlastenecké hodnoty a nebo k českým místům. Autoři se tak snažili podněcovat české čtenářstvo k tomu, aby nezapomínali, kým jsou, snažili se v nich povzbudit národní sebevědomí. K této oblasti literatury se čeští umělci uchýlovali vždy v nesvobodných časech a síla jejího vlivu už byla léty prověřena.⁶⁴ Každé historické období, které je pro vývoj konkrétního národa významné, ať už v pozitivním či negativním smyslu, což období okupace bezpochyby je, nám dává možnost na významné osobnosti z dob minulých nahlížet z nové perspektivy.⁶⁵ Návrat k dobám minulým je tedy pro české básníky, prozaiky, ale i novináře či literární kritiky a literární historiky prostředkem, jímž bojuje proti cizím vlivům, v našem případě konkrétně proti fašismu.

3.1 Významné české osobnosti

Významné místo v oblasti aktualizace národních tradic zaujímala poezie, básně a především rozsáhlejší básnické cykly věnované životu a odkazu předních českých literárních osobností. V první řadě můžeme jmenovat Karla Hynka Máchu, jenž byl považován za zakladatele moderního českého básnictví, přičemž motivací k zpřítomnění jeho osobnosti a díla se stalo jednak stoleté výročí jeho úmrtí v roce 1936 a jednak převoz Máchových ostatků z Litoměřic do Prahy a jejich uložení na vyšehradském Slavíně o tři léta později. Dále bychom mohli jmenovat osobnosti, kterými jsou Jaroslav Vrchlický, Vítězslav Hálek, Jan Neruda, Bedřich Smetana či Jiří Mahen a spousta dalších.⁶⁶

3.1.1 Božena Němcová

Jednou z českých osobností, ke které se český národ obracel v roce 1940, byla jedna z nejvýraznějších spisovatelek 1. poloviny 19. století, Božena Němcová. Její osobnost

⁶⁴ VÁLEK, Vlastimil. Několik poznámek k boji české literatury s fašismem. In: *Sborník prací Filozofické fakulty...*, cit. d., s. 88.

⁶⁵ ČERNÝ, Václav. *Paměti. [II], 1938-1945, Křik Koruny české: náš kulturní odboj za války*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992, s. 193.

⁶⁶ PAVELKA, Jiří. *Hledání místa v dějinách*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 150.

představovala pro český lid poklad naší národní kultury, byla symbolem vlastenectví a odvahy. Český čtenář v jejím díle mohl nalézt témata tradičních národních hodnot, lásku k vlasti a krásu mateřského jazyka. Důvod, proč si čeští umělci vybrali za svoji národní hrdinku právě Boženu Němcovou, výstižně okomentoval Václav Černý ve svých Pamětech k roku 1940: „*tak mi Němcová (...) připadala především jako básnička síly a radosti. Jedním slovem, oné důvěryplné a blahé exaltace lásky k životu, která plyne z vědomí neštěstí přemoženého a bolesti potlačené. Radostná láska a důvěra v osud, v budoucí svět svobody a rovnosti, je v ní (...) přímo etickým zákonem jejího osobního života: každá osobní bolest a pohroma v ní takto blaze zrála, k tomu napínala vždy svoje síly. A v tom jsem chtěl vidět i její češství, silné a vítězné.*“⁶⁷

Účastníky českého literárního života nepřivedlo k Boženě Němcové pouze to, že v jejím díle mohli nalézt hodnoty tradiční české kultury, ale i fakt, že rok 1940 byl 120. výročí jejího narození. V tomto roce vyšlo hned několik českých děl věnovaných její osobnosti. František Halas vydal básnickou sbírku *Naše paní Božena Němcová*, též k příležitosti výročí spisovatelčina narození vznikl *Vějíř Boženy Němcové* sepsaný Jaroslavem Seifertem a konečně, Němcovou si jako prostředek boje proti fašismu zvolil i literární kritik Julius Fučík, který jí vyjádřil úctu v esejí *Božena Němcová bojující*.

3.1.1.1 František Halas: Naše paní Božena Němcová

Zaměříme se nejprve na první dílo z výše uvedených, tedy Halasovu básnickou sbírku. Halas se v díle soustředil především na spisovatelčin život. Zároveň se jí snažil vyzdvihnout jako autorku, která svým dílem výrazně přispěla k vývoji a tvorbě českého jazyka jakožto mateřštiny.⁶⁸ Vzhledem k tomu, že autorovým záměrem bylo obsah sbírky připodobnit k hrůzám odehrávajících se v období okupace země Hitlerovským Německem, značně v básních převládá důraz na tragické části jejího života. Zaměřil se tedy na spisovatelčino duševní i tělesné trápení, její boj s bídou a představil ji čtenáři jako hrdinku, matku a zastánkyni českého lidu.⁶⁹

⁶⁷ ČERNÝ, Paměti..., cit. d., s. 193.

⁶⁸ PEŠAT, STROHSOVÁ, MUKAŘOVSKÝ, *Dějiny české literatury...*, cit. d., s. 544.

⁶⁹ BUDAGOVA, Ludmila. Paní české avantgardní poezie. Božena Němcová v Nezvalově, Seifertově a Halasově reflexi. In: PIORECKÝ, Karel, ed. *Hodnoty a hranice: svět v české literatuře, česká literatura ve světě: sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*, sv. 3, *Božena Němcová a její Babička*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006, s. 219.

Sbírka je složena ze sedmnácti básní včetně úvodní citace z korespondence Boženy Němcové: „(...) *Tělo moje jste měli, činy moje, moji upřímnost, ale touhy moje šly do dáli, kam, tomu jsem sama nerozuměla (...)*“.⁷⁰ Volba tohoto citátu vypovídá o tom, proč si spisovatelku Halas zvolil jako hrdinku pro svůj projekt. Němcová v sobě měla nepotlačitelnou sílu a vůli nevzdávat se ani v těch nejtěžších chvílích svého života. Halasova sbírka tak získává hned dvojí symboliku. Tragika spisovatelčina života vytváří paralelu k tragickému aktuálnímu dění, zároveň však důraz právě na její vnitřní sílu a odhodlání symbolizuje to, co Halas požadoval po českém lidu.

Jednotlivé básně postupně reflektují výrazné etapy života Němcové od jejího šťastného mládí, přes tragické okamžiky až po její pohřeb a sbírku uzavírá rozsáhlá báseň *Chvála Naší paní*. Jak jsme již výše zmínili, básník vyzdvihuje Němcovou jednak jako vlastenku a „matku národa“, ve druhé řadě ale také vzdává hold jejímu spisovatelskému umu a výraznému podílu na tvorbě mateřské řeči. Vždyť už v úvodních verších vyjadřuje prozaičce úctu k jejímu psaní a s pokorou a vědomím, že nebude schopen zacházet s českým slovem tak brilantně jako ona, žádá o popřání k úspěchu: „*Pobledlý vážím slova / jak to jen nejlíp říci / (...) jak po Vás vzít ta Vaše slova křtící / a zda je nepřeleti // (...) Vy bosky v Jordán mateřštiny / já plaše Co se stane // Pobledlý vážím slova / má řeč kol sebe hmatá / popřejte dobré pořízení (...)*“.⁷¹ V básni *Sedí smutná paní*, jež popisuje jedno ze spisovatelčiných těžkých období, básník Němcovou označil za tvůrkyni českého jazyka, za osobnost, která měla významný podíl na rozvoji naší slovesnosti, a která ovlivnila tvorbu všech budoucích generací českých básníků: „*Sedí smutná paní vyspravuje šatky (...) // Jezinky ji mučí rarachové skučí vyspravuje šaty / příštím básníkům*“.⁷² Této citaci předchází verše vyjadřující podlomené zdraví a chudobu, které Němcovou nutily věnovat se různým druhům obživy na úkor její dráhy spisovatelky. Je zde však upozorňováno odvalu a touhu bojovat. Ani v tomto náročném období se Němcová nevzdává, přesvědčuje sebe sama o tom, že „*boží muka v poli netrčí tak smutně*“⁷³, a odhodlává se k psaní.

Po úvodních verších následují výjevy z raného mládí, v nichž je „*Naše paní*“ opakujícím se veršem na začátku každé druhé sloky vyličeána jako paní, jež „*Byla krásná až to k víře není*“.⁷⁴ Halas tu vyzdvihuje spisovatelčinu krásu, je přirovnávána ke květině jako

⁷⁰ HALAS, František. *Naše paní Božena Němcová*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 11.

⁷¹ Tamtéž, s. 15.

⁷² Tamtéž, s. 24.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž, s. 16.

„*sestra divizen*“⁷⁵, tak, jak byla oslavována její krása současníky Němcové. V další sloce přechází k ústům, která pojímá takto: „*ústa hnízdo pomyšlení / dvířka zámku nahoty / ach ta dvířka nahoty*“.⁷⁶ Verše mohou mít hned dvojí symboliku. Halas tím mohl poukazovat jednak na moudrost Němcové, projevit tak úctu k její schopnosti vypravování, opět tím ctít její literární přínos, jednak tak mohl poukazovat na smyslnost rtů jako dvířek nahoty.⁷⁷

Na tomto místě však začíná pozitivní ráz sbírky ustupovat a do popředí se dostávají dramatictější životní momenty, avšak pro hlavní sdělení básně nejdůležitější. Počínají předem dohodnutou svatbou s o několik let starším mužem. Halas na tragičnost následujícího textu upozorňuje dvojveršími prokládajícími sloky oslavující krásu Němcové: „*Trochu posmutnělá touha za úsměvem / písnička ne ještě a už za předzpěvem*“⁷⁸. V básni *Svatební básník* neopomenul zdůraznit fakt, že sňatek nebyl uzavřen z lásky a pro Němcovou celé manželství s Josefem Němcem bylo spíše zklamáním: „*Barunka ještě s panenkou si šeptá (...) / Děvčátka se nikdo neptá / a tak vdali ji // Tancovala krásná panna (...) / nožky tančí srdce stůně // A pak zrána toho rána (...) / dvířka zámku rozlámána / Vid' Ty bys ráda umřela*“.⁷⁹ Halas zde opakuje motiv dvířek zámku nahoty, jež jsou nyní rozlámána. Tuto původní dvojí symboliku verše omezuje spíše na erotický motiv.

Poslední relativně pozitivně laděná báseň *První slova naší paní* je vzpomínkou na bezstarostné dětství. Zbytek sbírky tvoří verše, jejichž dramaticko a tragično postupně graduje až k její smrti. Halas obsáhle líčí autorčin život v bídě, která sužuje celou její rodinu (*Sedí smutná paní..., Kdo viděl..., Naše paní bojuje s drakem*). Ve druhé z vyjmenovaných básní autor vyzdvihuje Němcové oddanost a ochotu postavit se a bojovat za cizí, protože vždy „*když tluče ruka žebroty // To Ona od úst utrhla si / (...) Chudáci Po věčné časy / ta paní bude za vás orodovat*“⁸⁰. Němcová byla dle Černého slov ženou, jež „*touží ne tak přijímat, ale rozdávat, dát se v celém oddání, sžehnout sebe i své tělo v plamenech vroucnosti*“⁸¹.

K životu v chudobě a zklamání manželskou láskou se navíc přidává vážné onemocnění a následují skladby reflektující nejtěžší chvíle života Němcové (*Podobizna z roku 1865, Umírání*). V této chvíli se však uchyluje k napsání jejího nejznámějšího díla. Narážíme zde na jeden ze stěžejních motivů celé sbírky. K objasnění můžeme využít tvrzení Václava Černého,

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž, s. 17.

⁷⁷ SKUTIL, Jan. Halasův lyrický hold dílu Boženy Němcové. In: *František Halas – spoluvůrce pokrokové kulturní politiky. Sborník z konference Brno – 2. října 1986*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1987, s. 159.

⁷⁸ HALAS, *Naše paní Božena Němcová...*, cit. d., s. 16.

⁷⁹ Tamtéž, s. 18.

⁸⁰ Tamtéž, s. 28.

⁸¹ ČERNÝ, Václav. Božena Němcová 1940. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1940, roč. 3, č. 2, s. 53.

jenž v článku otištěném v *Kritickém měsíčníku*⁸² upozornil na další příčinu, která vedla v době okupace k tak výraznému zájmu českých básníků o osobu Boženy Němcové. Černý vyzdvihl Němcovou nejenom jako vlastenku a tvůrkyni krásného českého jazyka, ale považoval ji za jakýsi vzor síly, protože v době, kdy prožívala nejtěžší období, její vnitřní síla dala vzniknout dílu s názvem *Babička*. Halas tuto životní etapu využil k upozornění na podobnost situace „Naší paní“ se situací okupovaného Československa, a zdůraznil tak důležitou funkci národní tradice v jakékoli černé době národa: „*Noc tehda šlápla na housličky / všemu co živé je a zpívá / a od těch časů sedá u Babičky / komu se v srdci stmívá*“.⁸³

Následuje několik textů (*U hrobu Naší paní, Poutníkovi, Ať se stalo*) věnovaných úmrtí Němcové. Básník tragickou událost paradoxně využil k povzbuzení a nabádá tak český lid, aby nerezignoval a dál bojoval za svobodu českého státu: „*Kdyby nevímjaké hrůzy / rozbily nás doslova / zas nás vzkřísí dcerka Múzy / Naše paní Němcová*“⁸⁴. Nejenže Halas povzbuzoval k boji, ale zároveň svými verši vzbuzoval v tehdejším čtenáři naději, naději na lepší budoucnost, ve kterou věřila právě i Božena Němcová: „*Ať se stalo co se stalo / dosti zlé je že se stalo / Jeden zajde druhý přijde / slunko zašlo slunce vyjde*“⁸⁵, hrdinou se pro něj stává ten, kdo nepodlehne útlaku cizího národa: „*osidlo zas oplétá se / zpívám křičím věčnou chválu / každému kdo nepoddá se*“.⁸⁶

Poslední skladby se odehrávají již po smrti Němcové a Halas se v nich opět vrací k oslavě „Naší paní“, její krásy, opět vyzdvihuje její přínos národnímu jazyku, nyní tomu dokonce věnuje celou skladbu (*Řeč naší paní*). V poslední básni *Chvála naší paní* vygradují hlavní ideje celé sbírky. Báseň je sepsána formou litanie, je chvalořečí „Naší paní“ s opakujícími se apostrofami.⁸⁷ Halas tu znovu a naposled vyzdvihuje spisovatelčiny nejhodnotnější vlastnosti a činy, dává ji za příklad mravnosti, zobrazuje ji jako symbol utrpení, obětavosti a statečnosti (především v části, která popisuje její odvážný čin během Havlíčkova pohřbu - položení trnové koruny na jeho rakev), již poněkolkáté zmiňuje její přínos české literatuře a skrze poslední verše žádá Němcovou o pomoc: „*Paní / pláč Koruny české srdce nám tak svírá / kde by byla bez Vás paní naše víra // Paní / matko naší velikosti chraňte lid a země klín / až po srdce rozevřený řezem císařským*“.⁸⁸ Citovaná básníková slova

⁸² Tamtéž.

⁸³ HALAS, *Naše paní Božena Němcová...*, cit. d., s. 32.

⁸⁴ Tamtéž, s. 39.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ Tamtéž, s. 38.

⁸⁷ ČERVENKA, Miroslav et al. *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 167.

⁸⁸ HALAS, *Naše paní Božena Němcová...*, cit. d., s. 50.

nejsou ničím jiným, než vzkazem českému národu, jenž se snaží sumarizovat situaci v okupačním Československu.⁸⁹

Halas chronologicky postupuje prostřednictvím životních etap spisovatelky tak, aby mohla dle Černého slov z „*jarní krásy dospívající dívky*“ v posledním zpěvu vyrůst „*do rozměru národní světice, divotvorné Ochránkyně vlasti a lidu*“.⁹⁰

O tom, že Božena Němcová představovala pro básníka národní spisovatelku, svědčí jednak název celé sbírky, ale pochopitelně také jeho verše. Spisovatelku oslovuje „*královno země tušené*“⁹¹. Tím ji označuje za matku české země po mnohá další století. V další řadě však lze říci, že jí vzdal hold zároveň prostřednictvím literárních útvarů, které při psaní volil. V celé sbírce se jich střídá hned několik. Halas se nejednou nechal inspirovat lidovou slovesností, kromě různých typů písní, říkadel, dětského folklóru lze ve sbírce nalézt také homiletické žánry, například litanie, o které jsme již mluvili výše. Ludmila Budagova užití těchto žánrů vnímá jako sakralizaci, ba dokonce i kanonizaci Boženy Němcové.⁹² V části věnované smrti spisovatelky, mezi básněmi *U hrobu Naší paní* a *At' se stalo*, je vloženo dvouverší nazvané *Poutníkovi*, které zde funguje jako epitaf. Dále narazíme na moderní baladu s tématem milostné tragédie v básni *Žena a muž*, a dále různé stylizace veršů pro děti (*První slova naší Paní*, *Sedí smutná Paní*).⁹³

Již výše jsme zmínili skladbu *Naše paní bojuje s drakem*, která reflektuje Němcové období chudoby a hladu, jež postihly celou její rodinu. Zde byla Halasovi inspiračním zdrojem lidová pohádka, pro Boženu Němcovou tak typická.⁹⁴ Verše v této básni znějí následovně: „*První / Kouska chleba není // Druhá / Co na sebe vzít / Třetí / Náрек dětí z nachlazení*“⁹⁵ a takto pokračují až k číslu devět. Devět veršů zde představuje devět hlav pohádkového draka, které jsou metaforou k různým problémům spojených s bídou a chudým životem. Jako dětské rozpočítadlo je psána báseň *At' se stalo*. Halas zde mísí lehkou hravou formu se závažným a tragickým obsahem.⁹⁶ Báseň pojednává o smrti spisovatelky, v první řadě však reaguje na aktuální situaci v protektorátě a apeluje na český národ, aby se

⁸⁹ PAVELKA, Jiří. *Hledání místa...*, cit. d., s. 153.

⁹⁰ ČERNÝ, Václav, KABÍČEK, Jaroslav, ed. a ŠULC, Jan, ed. *Tvorba a osobnost I*. Praha: Odeon, 1992, s. 655.

⁹¹ Tamtéž, s. 30.

⁹² BUDAGOVA, Paní české avantgardní poezie. Božena Němcová v Nezvalově, Seifertově a Halasově reflexi. In: PIORECKÝ, *Hodnoty a hranice...*, cit. d., s. 220.

⁹³ PEŠAT, STROHSOVÁ, MUKAŘOVSKÝ, *Dějiny české literatury...*, cit. d., s. 544.

⁹⁴ ČERVENKA, *Slovník básnických knih...*, cit. d., s. 167.

⁹⁵ HALAS, *Naše paní Božena Němcová...*, cit. d., s. 25.

⁹⁶ BUDAGOVA, Paní české avantgardní poezie. Božena Němcová v Nezvalově, Seifertově a Halasově reflexi. In: PIORECKÝ, *Hodnoty a hranice...*, cit. d., s. 220.

nevzdal bez boje. Přesto, že je Halasova sbírka složená z tak různých žánrových forem, působí kompaktně a jednotně.⁹⁷

Musíme mít však na paměti, že tato sbírka vznikala v době, kdy literární tvorba podléhala omezením a cenzurám diktujících Němci. Halasovi tak posloužil portrét Boženy Němcové k oslavě její národní hrdosti, vlastenectví a jejího krásného jazyka. Zároveň však vyličení životních tragédií autorky Babičky zde vytváří podobenství s historickou situací tehdejších Čech.⁹⁸ Pomocí básnické řeči tak mohl Halas vyslovit své pohoršení hrůzami, které se kolem něj děly a zároveň oslovit českého člověka, probouzet v něm víru, sílu a připomenout důležité faktory jeho národa.

3.1.1.2 Jaroslav Seifert: Vějíř Boženy Němcové

Druhá básnická sbírka, sepsaná při příležitosti 120. výročí narození Boženy Němcové, se od té první, Halasovy, výrazně liší. Zatímco František Halas osobnost Němcové patetizuje a monumentalizuje, Jaroslav Seifert ji spíše intimizuje. Němcovou se nepokouší zobrazovat jako národní spisovatelku, světici, ani ochranitelku a patronku českého národa, vidí v ní pouze milující a milovanou matku, přesněji řečeno spíše maminku.⁹⁹ V Halasově sbírce jsou stěžejními tématy oddanost a dobrota Němcové, její literární dílo a především to, že ji nejtěžší období motivovalo k významnému činu – napsání Babičky. V Seifertově básnické sbírce se jako výrazný motiv jeví ženství spisovatelky, její intimní život. To vše je ukryto do vějíře, předmětu ryze ženského.

Sbírka má symetrickou kompozici, je sestavena z pěti bezejmenných zpěvů, přičemž první a poslední, skládající se z několika básní o čtyřveršových slokách, tvoří rámec tří zpěvů o osmiveršových slokách, do nichž Seifert vložil jádro své lyrické výpovědi.¹⁰⁰ První a poslední zpěvy pojednávají o vetchém vějíři Boženy Němcové. Přesto, že vějíř je dnes již starý, Seifertovi stále připomíná krásu Boženy Němcové: „*Je vetchý již, však kdysi ve svém tvaru / ukrýval šiji, úsměv, celou líc, / když tančíc mizela jsi do tančících párů, / mladistvým*

⁹⁷ PEŠAT, Zdeněk. *Dialogy s poezií*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 90.

⁹⁸ BURIÁNEK, František. Doslov. In: HALAS, František: *Naše paní Božena Němcová*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 58.

⁹⁹ ČERNÝ, KABÍČEK, ŠULC, *Tvorba a osobnost I...*, cit. d., s. 655.

¹⁰⁰ PEŠAT, Zdeněk. *Jaroslav Seifert*. Praha: československý spisovatel, 1991, s. 153.

*mužům lehce prchajíc.*¹⁰¹ Starý zetlelý vějíř byl Seifertovi podnětem pro lyrické rozjímání nad životním osudem a literárním dílem Němcové.¹⁰²

V kapitole o Halasově sbírce jsme mohli vidět, jak Němcovou povznáší nad ostatní, je pro něj modlou. Seifert ji spíše řadí mezi obyčejný český lid, dokonce se s ní sám ztotožňuje: „*A slza její je i slza mojí. / S úsměvem jejím je i úsměv můj (...)*“.¹⁰³ Pro Seiferta je sice Němcová obyčejnou ženou z lidu, je však „*uchvácen věčnou krásou krás*“¹⁰⁴ a vidí v ní osobu stejnou, jakou mohl vidět v ostatních ženách své doby, je pro něj především ženou a matkou, se všemi životními útrapami, jež žena a matka může prožívat. Ženská krása zde plynule přechází v krásu české země: „*(...) když říkal jsem si: Země moje krásná, / ty jediná, jež zrodila jsi nás.*“¹⁰⁵ Motiv ženské krásy tedy Seifertovi slouží jako prostředek k vytváření paralely ke krásě české země, kterou shledává též jako matku, matku jako ochranitelku celého českého národa.

Tři zbylé zpěvy obsahují výjevy ze života Němcové a zde především ji zobrazují právě jako ženu – matku, matku naší české země, ke které se lyrický mluvčí, coby mluvčí národa, stejně tak jako malé dítě ke své matce, obrací pro naději a víru v lepší zítřky v časech, kdy mu není nejlépe. Seifert to v textu vyjádřil následujícími slovy: „*Těch bylo, kteří pro svůj žal / volali mrtvou matku zpátky, (...) / a v horečce a vidinách / spatřili náhle tvář své matky, / jako když světlem víří prach.*“¹⁰⁶ V posledním verši prvního zpěvu básník předesílá, co bude následovat v hlavní části textu. Z citace je jasné, že zde už se nejedná o chronologicky řazené výjevy ze spisovatelčina života, postupně gradující od nevinné dívky Barunky přes dospělou ženu, se všemi tragédiemi osobního i veřejného života, až po matku a zachránitelku Koruny české tak, jak jsme si ukázali v případě Halasovy sbírky. Tentokrát tvoří jádro sbírky prostřední tři zpěvy, které jsou pouhým snem, v němž se lyrický hrdina setkává s Boženou Němcovou: „*Ten vějíř, který vnesl políbení, / je pro mne něčím víc než pouhým vějířem, / snem hovoříme s tím, co vlastně není - / a já se potkal dneska s jejím snem.*“¹⁰⁷ Tak jako ve výše uvedené citaci Seifert ztotožňuje svoje slzy se slzami Němcové, nyní spojuje svůj sen s jejím snem. V úplném závěru sbírky se opět vrací k motivu vějíře a stejnými slovy celou knížku uzavírá.

¹⁰¹ SEIFERT, Jaroslav. *Vějíř Boženy Němcové*. Praha: Československý spisovatel, 1976, s. 13.

¹⁰² BRABEC, Jiří: Lyrik Jaroslav Seifert. In: J.B.: *Panství ideologie a moc literatury: Studie, kritiky, portréty (1991-2008)*. Praha: Akropolis, 2009, s. 242.

¹⁰³ SEIFERT, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 15.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 46.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 21.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 15.

Ve druhém zpěvu již do veršů vstupuje těžká atmosféra okupační doby, ve které sbírka vznikala. Hrůzné období básník charakterizuje jako tmu, konkrétně je to „*tma, kterou zná jen umrlec, / tma, jež mu leží na rameni, / když hledí z hrobu ke kameni, / tma černá jako zobák vran, / jež usedají na rameni / nad zkrvácenou tkání ran.*“¹⁰⁸ Zároveň však čtenáři dává naději na lepší budoucnost, jež lze nalézt v naší minulosti, a jejíž hlas se nyní ozývá ze záhrobí: „*(...) tma tmoucí a tma neznámá, / jež dolehla na naše krovy (...) // podoba zprvu bez podoby / vedla nás jako na márách / nejdřív mezi hroby, / (...) však pod zemí se ozval hlas, / jak by se rozzpívaly hroby / a jak by mluvil zimoztráz.*“¹⁰⁹ Prolínají se zde tedy dvě časové linie, básní neustále odkazuje na minulost, která tu má ale velmi významný přesah do současnosti, jako jediné východisko. Němcová je tak, podobně jako v případě Halasovy sbírky, zobrazena jako nositelka naděje pro český lid v současné těžké situaci národa.

V průběhu analýzy Halasova díla jsme si ukázali, jakým způsobem do sbírky zapojil pohádkovou tvorbu Boženy Němcové. O něco podobného, ale poněkud odlišným způsobem, se pokusil také Seifert. V první řadě prostřednictvím ustálených vstupních formulí pohádek: „*A byla jednou, (...) Byl jednou jeden (...)*“¹¹⁰, dále motivem dračího spáru, který má nejprve zařít ve svém ňadru Němcová a posléze i český národ. Prýšticí krev znázorňuje jednak těžký osud Němcové a jednak situaci národa. Je s podivem, že Seifert v celém díle nezmiňuje nejvýznamnější dílo Němcové, Babičku, tak jako Halas. (Tuto tematiku rozvinul až o deset let později v básnické skladbě *Píseň o Viktorce* (1950). Seifert si zde jako způsob, jak vzdát hold literární tvorbě Němcové, zvolil odkaz na konkrétní pohádku s názvem *Divotvorná harfa*.¹¹¹ Zdeněk Pešat se domnívá, že důvodem, proč si zvolil právě tuto pohádku, byl její obsah, v němž viděl analogii k současné situaci v protektorátu. V pohádce harfa vystupuje jako nástroj, který měl úlohu osvoboditele šťastného království.¹¹² Seifert na tento příběh odkazuje na začátku čtvrtého zpěvu: „*však z divotvorné harfy tvé / bije nám struna do svědomí, / tak jako výkřik ze Sodomy, / tak jako nářek z Gomory / struna nám bije do svědomí / své neúprosné navzdory.*“¹¹³ Harfa zde v přeneseném významu funguje jako nástroj motivace českého lidu a nástroj, „*jenž strach náš snímá*“.¹¹⁴

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 22.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 23.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 29-30.

¹¹¹ PÍŠA, Antonín Matěj. *Stopami poezie*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 288.

¹¹² PEŠAT, Jaroslav Seifert..., cit. d., s. 154.

¹¹³ SEIFERT, Vějíř Boženy Němcové..., cit. d., s. 37.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 40.

Ve třetím zpěvu Seifert poukazuje na nešťastné manželství Němcové: „*Kdo vplétal snítky ve tvůj šat, / kdo trhal je pro štěstí tvoje, / aby ses mohla vyplakat, / když přioděli do závoje / to srdce plné nepokoje / (...) Do tváře jako do závoje / i láska vrásky vyšívá.*“¹¹⁵

Čtvrtý zpěv je laděn vlastenecky, básník zde vyzdvihuje krásy naší české země. Náš kraj je Seifertovou domovinou, jíž nyní sužují okupační vojska, nad níž se právě stahují mračna: „*Je můj, je můj a nesněný / ten kraj, jež obletují včely // (...) Olemovaný křivkou hor / (...) a mrak se řítí nad prostor, / nad střechy vsí, nad plné úly, / a ty se ani nepohnuly (...)*“.¹¹⁶ Na tomto místě kromě lyrického mluvčího v díle promlouvá jakýsi dobrodruh, „*mysle přitom na matku*“, jenž se vrací z ciziny: „*Z těch obloh, které viděl jsem, / když poznával jsem cizí kraje, / ta, kterou nese tato zem, / nejsladší ze všech obloha je - / a když si matka s děckem hraje, / když pláče, když je samý smích, / nejsladší děcku obloha je / ta, kterou zří ji na očích.*“¹¹⁷ Seifert zařadil na konec třetího zpěvu obdobnou strofu, jejímž řečníkem už ale není dobrodruh, nýbrž lyrický mluvčí: „*Z těch písni, které slyšel jsem, / když poznával jsem cizí kraje, / nejdražší jsou, jež naše zem / na ústech lidu rozehraje. / Když děcko zbožně poslouchá je, / jich slova, něhu, tklivý spád, / řeč na rtech matky rozehraje / tu nejkrásnější ze sonát.*“¹¹⁸ První z citovaných strof zde funguje jako vlastenecká sloka oslavující krásu české země. Druhé opakování pro změnu oslavuje českou lyrickou tvorbu. Paralelní výstavbu strof však Seifert neužívá pouze ve výše uvedených citacích, opakování jsou velmi častá nejen v celé básni, ale jsou příznačná pro celou Seifertovu tvorbu. V osmiveršových slokách se pravidelně kryje čtvrtý a sedmý verš a příznačná je též anaforická výstavba veršů.¹¹⁹

Seifertova snaha glorifikovat krásu českého kraje, jež se nesoustřeďuje pouze na obrazy scenerie přírody, ale i na panoramata hlavního města, je cítit napříč celou sbírkou. Ve čtvrtém zpěvu se však místy prolíná básníkův vztah ke krásné zemi se vztahem ke krásě Němcové.¹²⁰ Lyrický mluvčí ve svém snu spatřuje „*kraj končící až u nebes, / (...) Olemovaný křivkou hor, / (...) úzké věže starých měst*“¹²¹ a najednou zahlédne za oknem „*ten vějíř, který ovíjejí / prsty té útlé ruky její / (...) a nehty z bílé perleti.*“¹²² V knížce dochází i k dalšímu splývání motivů. Jedná se o paralelu vztahu člověka k vlasti a dítěte k matce. Zde můžeme

¹¹⁵ Tamtéž, s. 29.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 38.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 24.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 32.

¹¹⁹ PEŠAT, Jaroslav Seifert..., cit. d., s. 156.

¹²⁰ KOZLÍKOVÁ, Marie. Úloha oblasti všedního v lyrice Jaroslava Seiferta. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1966, roč. 14, č. 4, s. 287.

¹²¹ SEIFERT, Vějíř Boženy Němcové..., cit. d., s. 37-39.

¹²² Tamtéž, s. 40.

pro ukázkou použít již citované verše: „*Z těch obloh, které viděl jsem, / když poznával jsem cizí kraje, / ta, kterou nese tato zem, / nejsladší ze všech obloha je - / a když si matka s děckem hraje, / když pláče, když je samý smích, / nejsladší děcku obloha je / ta, kterou zří ji na očích.*“¹²³ Pro Seiferta bylo velmi podstatné klást vedle sebe důležitost vztahu člověka ke své vlasti a vztahu dítěte k matce, protože právě toto pro něj představovalo ty nejelementárnější hodnoty lidského života a tento význam pak mohl být využit pro aktualizaci k básnickové současnosti. Marie Kozlíková zmíněný způsob prolínání významů charakterizuje jako básnickovu potřebu navozovat ve čtenáři „pocit domova“¹²⁴. Do této sféry bezesporu spadá vztah matky s dítětem, ale též vztah člověka k přírodě. Seifertovy básnické obrazy české krajiny navozují pocity klidu, harmonie a bezpečí, jinými slovy pocity, které lze zařadit do stejné roviny jako pocity domova.

Seifert využívá obrazy scenérií české krajiny, Prahy a českých symbolů k tomu, aby je zpřítomnil: „*A úzké věže starých měst / drnčely jako v terči šípy, / meč zlomen byl jak ratolest / urvané větrem z kmene lípy / (...) té polámané staré lípy / psal někdo sírou z Gomory.*“¹²⁵ Téma krásy Prahy pak Seifert podrobněji rozvinul v dalších okupačních sbírkách *Světlem oděná* (1940) a *Kamenný most* (1944), jenž bývají spolu se sbírkou *Vějíř Boženy Němcové* často řazeny do triptychu.

Také v případě Seifertovy skladby vidíme pokus o vyzdvížení Němcové jako spisovatelky, která má významné místo ve vývoji české literatury, a tvůrkyně mateřského jazyka, z něhož čerpali básníci několika příštích generací, i Sám Seifert: „*Co dal jí osud do věna, / je mé, je mé, jsem z její hlíny, / je má, je má a nesněná, / s údělem rodné mateřštiny*“.¹²⁶ Uvědomíme-li si, že jazyk tvoří základní prvek národní příslušnosti, můžeme konstatovat, že soustředění se na význam české slovesnosti a krásu českého jazyka je pro povzbuzení národního vědomí a boj s cizím, německým, vlivem přímo žádoucí. Nelze se tedy divit, že oba básníci vymezili ve svých sbírkách tématu písemnictví Boženy Němcové tolik prostoru. A nyní se právě proto obrací k ní, když může být národu tolik ku pomoci: „*a v horečce a vidinách / já slovem rodné mateřštiny / volal jsem ji, když přišel strach.*“¹²⁷

Již výše jsme upozornili na skutečnost, že závěrečný zpěv koresponduje se zpěvem prvním a oba tak tvoří rámeček celé sbírky. Seifert se zde opět vrací k ústřednímu motivu vetchého vějíře. Nyní však vzpomíná i mládí Němcové: „*Když lehounce pod tíhou nožek*

¹²³ Tamtéž, s. 24.

¹²⁴ KOZLÍKOVÁ, Úloha oblasti všedního v lyrice Jaroslava Seiferta. In: *Česká literatura...*, cit. d., s. 286.

¹²⁵ SEIFERT, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 39.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

*včelích / květ rozkvétal a opadával zas, / když zaslechli jsme v pršce zrůžovělých / zazvonit jasně pružný dívčí vlas, když v máji stál jsem, jenom tiše žasna, uchvácen věčnou krásou krás.*¹²⁸

Přesto, že si Seifert jako svoji hrdinku zvolil Boženu Němcovou, nikde v celé sbírce, kromě názvu, není jmenována. Nicméně básník se v knížce obrací i k jiným velikánům české kultury. Podobně jako Halas, i Seifert zmiňuje Havlíčkův pohřeb a odvážný čin spisovatelky u jeho hrobu. Lyrický mluvčí zde společně s českým lidem přichází k jeho hrobu, na nějž Němcová položila věnec upletený z trní, jenž „*bodal nás osten za ostnem.*“¹²⁹ Seifert zdůrazňuje také utrpení Havlíčkovo, jež má, stejně tak jako strasti Němcové, korespondovat s pocity, které zažíval český národ. V básni narazíme také na odkazy na Karla Hynka Máchu či skladatele Bedřicha Smetanu. Ve třetím zpěvu básně se objevují následující verše: „*octli jsme se po Radobýlem. / V kalíšku květně pozavilém / je rudá, rudá našich vín, / od hřbitova pod Radobýlem / chutnal vždy hořce rozmarýn.*“¹³⁰ Radobýl je vrch u Litoměřic, jehož návštěva se Máchovi stala osudnou. Zpozoroval odtud požár ve městě, při jehož hašení onemocněl vážnou nemocí, na jejíž následky zemřel. Ostatky Karla Hynka Máchy byly v roce 1939 přeneseny z hrobu v Litoměřicích na hřbitov na pražském Vyšehradě. Jaroslav Seifert se obřadu účastnil a držel čestnou stráž u katafalku.¹³¹ Výše jsme se již zmínili, že v roce 1939 vzbudila tato událost podobný zájem u českých literátů, jako 120. výročí narození Boženy Němcové v roce 1940. Nelze se tedy podívat, že Seifert k Máchovi odkazuje i v díle věnovaném především autorce Babičky.

Seifert zde Němcovou vyzdvihuje především jako ženu, matku, ale i ženu odvážnou a nositelku naděje. V první a poslední části nalezneme náznaky milostných prožitků v životě každé ženy, ve střední, ústřední části básně pak autor přechází k náznakům činů a skutečností z Boženina reálného života, jenž svoji významností přesahují do Seifertovy současnosti.¹³² Němcová je zde vykreslena jako maminka českého lidu, jejíž políbení v dobách tmy je pro něj jako kdyby přišlo „*z oblak nebo katedrály, / kde hnízdí sny a andělé.*“¹³³

Z obou sbírek věnovaných Boženě Němcové pořádal v lednu roku 1940 divadelník E. F. Burian recitační večery v divadle D 40, které uvedl Václav Černý proslovem o Boženě

¹²⁸ Tamtéž, s. 46.

¹²⁹ Tamtéž, s. 30.

¹³⁰ Tamtéž, s. 29.

¹³¹ SEIFERT, Jaroslav a FLAIŠMAN, Jiří, ed. *Vějíř Boženy Němcové; Světlem oděná; Kamenný most*. Praha: Akropolis, 2005, s. 36.

¹³² PEŠAT, *Jaroslav Seifert...*, cit. d., s. 154.

¹³³ SEIFERT, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 31.

Němcové¹³⁴, v němž se zamýšlel, proč se básníci v této době obraceli zrovna k autorce Babičky.

3.1.1.3 Julius Fučík: Božena Němcová bojující

Kromě básnických osobností se nechala 120. výročí narození Boženy Němcové inspirovat také literární historie. Byl to především Julius Fučík, jenž se už od roku 1936 začal intenzivně zabývat českou literaturou 19. století, opět se probíral díly významných autorů této doby a snažil se na ně nahlížet v nových měřítkách. Ve 30. a 40. letech nabýval obsah těchto děl jiného významu. Výročí narození spisovatelky však bylo, stejně jako u výše zmíněných básníků, pouhým vnějším podnětem pro zájem o její osobnost i dílo. Dobové okolnosti Fučíka přiměly pátrat po českém zdroji mravní síly a morálních hodnot, jež našel právě v dílech českých obrozenců. Česká literatura národního obrození pro Fučíka představovala soubor prvků české demokracie a lidového charakteru.¹³⁵ Není s podivem, že v průběhu důkladného studia obrozenecké literatury ho zaujala především osobnost Boženy Němcové. Fučík byl přesvědčen, že prosby a potřeby českého lidu nalezne právě ve slovech autorky Babičky.¹³⁶ V jejím díle, ale i povaze, našel zdroj síly pro české čtenáře, otřesené událostmi podzimu roku 1938 a března 1939. Obraz Boženy Němcové za okupace, vytvořený v roce 1940 dvěma výše uvedenými básníky, tak doplňuje Fučíkův literárněhistorický esej *Božena Němcová bojující*.

Od svého původního záměru, sepsat práci o Janu Ohéřalovi, prvním překladateli *Babičky* do němčiny, musel Fučík upustit z důvodu nedostatečného množství dostupného materiálu.¹³⁷ Za úkol si pak zvolil vypracovat literárněhistorickou studii o Boženě Němcové. Pracovat na díle začal na podzim roku 1939 u rodičů v Chotiměři, kde se skrýval před německou tajnou policií, a dokončil je na začátku roku 1940. Knižní vydání o necelé dva měsíce po dokončení vyvolalo vzápětí několik vesměs příznivých recenzí.¹³⁸

Julius Fučík esej koncipoval poněkud odlišným způsobem, než je obecně od biografie očekáváno. Nejedná se o chronologické vylíčení životních událostí Němcové. Přesto, že se

¹³⁴ ČERNÝ, Božena Němcová 1940. In: *Kritický měsíčník...*, cit. d., s. 51-56.

¹³⁵ HRZALOVÁ, Hana. Fučíkův obraz Boženy Němcové. In: FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující*. Praha: Odeon, 1973, s. 74.

¹³⁶ HRZALOVÁ, Hana. *Julius Fučík*. Praha: Horizont, 1975, s. 24.

¹³⁷ FUČÍKOVÁ, Gusta. *Vzpomínky na Julia Fučíka: 1939-1945*. Praha: Svoboda, 1973, s. 49.

¹³⁸ PODHAJSKÝ, František A. Julek Fučík džendrující? Ohlas a metoda Boženy Němcové bojující. In: ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*. Praha: Academia, 2017, s. 99.

Fučík soustředí také na její literární dílo, jeho hlavním zájmem není zasadit jej do literárního kontextu, ani rozbor motiviky, smyslem této studie je pohlížet na Boženu Němcovou jako na člověka, který byl svým společenským okolím a životním údělem nucen neustále bojovat s předsudky a konvencemi.¹³⁹

V první části svoji pozornost zaměřuje na jinou významnou spisovatelku národního obrození, Magdalenu Dobromilu Rettigovou. Gusta Fučíková ve svých *Vzpomínkách na Julia Fučíka* vypráví, jak její manžel v několika letech před rokem 1940 obcházel české antikvariáty a zkupoval veškerou českou literaturu 19. století, na niž mezi regály narazil. Vedle vzácných vydání obrozenských knížek a periodik se mu podařilo sehnat i *Domáci kuchařku* Magdaleny Dobromily Rettigové¹⁴⁰.

Již v úvodu textu Fučík píše o tom, co ho motivovalo ke srovnání těchto dvou ženských osobností. Byla to sama Božena Němcová, která Rettigovou osobně znala. Upozorňuje však, že se na dalších stranách nemínil pokoušet pouze analyzovat literární díla spisovatelek, nýbrž bude následovat srovnání „*dvou typů, představitelk dvou období vývoje české literatury i celé české společnosti.*“¹⁴¹ Jedná se tedy o komparaci dvou ženských charakterů, jež vedly dočista odlišný život, a především dvou žen s naprosto opačným přesvědčením o místě ženy v manželství a v české společnosti 19. století.

Na základě rozboru *České kuchařky* je zde Rettigová zobrazena jako dokonalá reprezentantka *biedermeieru* a všedního života maloměstřáků. Její dílo, v němž podle přesvědčení autora eseje nalezneme, „*jak se žilo tenkrát v Čechách, jak se doopravdy myslelo a cítilo*“¹⁴² a z něhož poznáme „*historický typ českého šosáka*“¹⁴³, jenž nikdy nemohl pochopit „*převratnost zjevu Boženy Němcové*“¹⁴⁴, je psáno striktně dle pravidel, v nichž si *biedermeier* libuje, je plné sentimentalismu, uhlazenosti, průměrnosti, života solidního, bojácného, bez jakýchkoli vášní, emocí, velkých myšlenek a činů vymykajících se šosáckému způsobu života. Magdalena Dobromila psala pro mladá děvčata tak, aby jejich smýšlení přesně zapadalo do potřeb českého muže první poloviny 19. století. Mladá manželka v představě Rettigové by měla být jen doplňkem muže, člověkem, který není samostatnou bytostí. Rettigové rada zní: podlehnout, poddat se, obětovat se, být jen manželovou služkou, ženou

¹³⁹ HRZALOVÁ, *Julius Fučík...*, cit. d., s. 49.

¹⁴⁰ FUČÍKOVÁ, *Vzpomínky na Julia...*, cit. d., s. 55.

¹⁴¹ FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující*. Praha: Odeon, 1973, s. 12.

¹⁴² Tamtéž, s. 15.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

v domácnosti, bez práva na svůj vlastní názor, a pokud se manžel dopustí nevěry, měla by to jen mlčky přejít a hledat příčinu nevěry především na své straně.

Kromě Rettigové Fučík zmiňuje i další autory, jejichž díla byla napsána v podobném duchu. V jejich dílech ale nenalézám skutečný život tak, jako v díle Boženy Němcové. Tuto nedokonalost však nepřisuzuje chybějícímu literárnímu umu, nýbrž nedostatku odvahy a vlivu maloměšťáckého stylu *biedermeieru*. Právě toto je dle Julia Fučíka příčinou nepochopení a odstupu k dílům jiných autorů 19. století, kupříkladu dílu Karla Hynka Máchy. Mezi citovanými autory je uveden český vlastenec a profesor pražské univerzity Jan Pravoslav Koubek, jenž napříč jeho vlastním veřejným proklášením o potřebě svobodě lidu a kritice otroctví černochů, neváhá přitakávat postojům měšťanské společnosti a oslavovat ženskou podřízenost mužům jako žádoucí. Julius Fučík cituje slova Koubkovy básně: „*pojal věrnou choť a plodnou matku, / která žije v muži, v jeho dítkách / (...) koná pilně denní obřadky / (...) jako Boží sluha ve svatyni (...)*“¹⁴⁵, a dokládá tak souvislost mezi radami mladým dívkám v předmluvě *Domáci kuchařky* a požadavky tehdejší mužské vzdělané společnosti, kladených na své manželky.

Na pozadí vylíčení postojů k ženám několika českých intelektuálů poloviny 19. století je rozvíjena ještě jedna zásadní otázka, jež byla řešena nejen v okolí Boženy Němcové, ale i v době okupace. Literární historička Sylva Bartůšková ve své stati věnované Fučíkově knize upozornila na skutečnost, že za Fučíkovou volbou srovnání dvou ženských spisovatelských ikon 19. století se skrývala aluze na problematiku ohrožení ženských práv nacisty.¹⁴⁶ V období protektorátu bylo na ženu opět nahlíženo podobnými měřítky, jimiž ženu posuzoval *biedermeier*. Německý národní socialismus přisuzoval ženám roli ochránkyně rodinného krbu a matek, jejichž úkolem bylo především rodit, vychovávat děti a podporovat muže, přičemž jakékoli emancipační snahy byly ze strany nacistů potlačovány.¹⁴⁷ Role ženy byla tedy zúžena na mateřství, plození dětí bylo propagandou stále prezentováno jako služba národnímu společenství.¹⁴⁸ Ostatně Bartůškové myšlenku lze doložit i výrokem Gusty Fučíkové o Fučíkově motivaci k sepsání eseje: „*Vlastním podnětem k napsání Boženy Němcové byl mu jubilejní rok 1940 (...) a doba, v níž jsme žili, kdy vdané ženy byly propouštěny z úřadů, ze škol, z veřejných služeb, kdy výpověď hrozila i předním vdaným herečkám. Musil vyjádřit svůj*

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 33.

¹⁴⁶ BARTŮŠKOVÁ, Sylva. Božena Němcová bojující. In: VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Živý odkaz Julia Fučíka*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 88.

¹⁴⁷ BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a druhá světová válka: lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945*. Přeložil Petr Dvořáček. Praha: Prostor, 2004, s. 558.

¹⁴⁸ TAUCHEN, Jaromír. Žena v právním řádu Třetí říše. *Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2008, č. 1, s. 81. [cit. 2018-06-20]. URL: <<https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/7114/6484>>.

*protest proti nesvobodě a útisku vdaných žen a žen vůbec.*¹⁴⁹ Fučík v eseji svůj odmítavý postoj k útlaku žen, potažmo celého národa za okupace, vyjádřil následujícími slovy: „*Násilné obětování ženy je obětování zájmů lidského společenství. Není svobody, kde není svobodné ženy. Všimni si v dějinách, jak každá zpátečnická škodná národa i národů sahá především na práva ženy, jak ji upírá hodnoty, tvůrčí schopnosti, jak ji žene z veřejnosti zpátky k úponkovité závislosti na pánu a veliteli. Jaká strašlivá brzda lidského rozvoje, když celá polovina lidské společnosti je vyřazena z tvoření!*“¹⁵⁰ Omezování ženské svobody v manželství zde vytváří paralelu k omezování svobody žen za okupace a především k omezování svobody českého národa nacistickou mocí.

Vylíčení ženského typu Rettigové dalo Fučíkovi možnost stavět ji do kontrastu k tak převratnému ženskému zjevu v české obrozenské společnosti, jakým byla právě Božena Němcová, jejíž vstup do české literatury působil jako „*oheň, vstupující do mrtvého moře.*“¹⁵¹ I ona se setkala, podobně jako Karel Hynek Mácha, kvůli porušení společenských i literárních konvencí, s nepochopením a odsouzením, ba dokonce i s nenávistí, v níž dle Fučíka „*právě koření to, co nazýváme trpkým údělem Boženy Němcové.*“¹⁵² Vedle postav Rettigové a Koubka, reprezentující zde stanovisko celé měšťácké society 19. století, je zobrazeno kontrastující hledisko Němcové. Vedle šosácké společnosti, vyzdvihující za každou cenu to krásné, bezproblémové, i když neskutečné, byla představitelkou novodobého smýšlení o životě i o literatuře. Byla bojovnicí za rovnost mezi muži a ženami, která „*nechce se podobat muži, (...) chce rovné právo s ním, (...) chce právo přímé účasti ženy na budování světa*“¹⁵³, a do soudobého literárního stylu vnesla prostou hovorovou češtinu, tak, jak ji znala z vlastní zkušenosti. Revolta jejího vypravěčského stylu tkví v tom, že psala jazykem i obyčejných venkovských lidí.¹⁵⁴

Němcová však nikdy nepožaduje nadřazenost žen nad muži, vždy touží po rovnoprávnosti. Aby však mohla mít obě pohlaví stejná práva, je žádoucí, aby měla také stejné předpoklady a průpravu. Žena má stát po boku muže jako jeho spolupracovnice, partner, přičemž jen na základě jejich spolupráce můžou být oba úspěšní a přínosem pro národ. Pravdivost spisovatelčiných slov Fučík dokazuje na příkladu její korespondence s brněnským básníkem Františkem Matoušem Klácellem, jehož prý Boženina slova inspirovala

¹⁴⁹ FUČÍKOVÁ, *Vzpomínky na Julia...*, cit. d., s. 71.

¹⁵⁰ FUČÍK, *Božena Němcová bojující...*, cit. d., s. 31.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 36.

¹⁵² Tamtéž, s. 20.

¹⁵³ Tamtéž, s. 42.

¹⁵⁴ HRZALOVÁ, *Julius Fučík...*, cit. d., s. 26.

k sepsání nejlepších textů. Zde Fučík odkazuje pravděpodobně na jeho dílo *Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu* (1849).

Fučík sleduje odvahu Němcové jít proti proudu nejen v jejím životním stylu a osudu, ale též v literárním odkazu. Postupně vybírá a cituje pasáže, jež považuje v souvislosti s její dobou za revoluční. Už v *Obrazech z okolí domažlického* (1846) vidí jinakost její tvorby. Němcová se nesnaží pouze popisovat vše, co je na životě krásné, i když třeba ne skutečné, naopak v jejím díle esejistka nalézá přesně ten skutečný život, jenž mu schází v dílech biedermeierovských autorů. Na rozdíl od těchto spisovatelů Němcová ztělesňuje „*duši básnickou, která miluje život, laskavou duši, která se nechce jen dívat, ale i účastnit se, nejen vyprávět dobré, ale i radovat se s ním, nejen vykládat o zlém, ale i měnit.*“¹⁵⁵ Spisovatelčinu dílu proto nemohla maloměšťanská společnost rozumět, pobuřovalo ji, řečeno Fučíkovou rétorikou: že „*nerozuměli jejím slovům.*“¹⁵⁶ Na tomto místě autor zdůrazňuje skutečnost, že Němcová opravdu psala jiným jazykem, používala svoji vlastní řeč, která už nebyla „*násilím deformovaná, (...) ochuzená o živá slova, ale řeč životná, neodvozená, přímá, schopná neopakovat staré a vyslovit to, co dosud řečeno nebylo.*“¹⁵⁷ Právě v této části lze nalézt hlavní myšlenku Fučíkova díla, zdůvodnění, proč celé knížce přiřkl název *Božena Němcová bojující* a označil její hlavní hrdinku za zakladatelku moderní české prózy, za „*kámen úhelný v její stavbě.*“¹⁵⁸ Spisovatelka totiž bojovala prostřednictvím literární tvorby, konkrétně je „*slovesná buřička, (...) provádí literární revoluci a dbá jejich výbojů důsledněji než mnozí, kteří přišli po ní.*“¹⁵⁹ V roce 1940 si tak Fučík dovolil buřičství Němcové proti její soudobé společnosti zvolit za vzor vzdoru, jímž apeloval na český lid v boji proti německému útlaku.

Odlíšnost stylistiky spisovatelky Fučík dále sleduje v její pohádkové tvorbě. To, co členové soudobé literární vědy označovali za emancipační snahy, které pohádkám ubírají na jejich pohádkovosti, Fučík naopak vyzdvihoval jako to nejcennější z celého díla, jako zárodek Boženiny strategie bojující proti dobovým konvencím. V těchto pohádkách lze nalézt „*vášnivou touhu po svobodě ženského srdce, (...) je tu žena vždy tvor činný a tvořivý, (...) tu (...) není zákona, který by řídil vztah mezi ženou a mužem, kromě zákona lásky*“¹⁶⁰, lásky, jenž je klíčovým motivem téměř každé pohádky.

¹⁵⁵ FUČÍK, *Božena Němcová bojující...*, cit. d., s. 21.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 23.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 37.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 39.

Již výše jsme zmínili, že nesvoboda ženy v 19. století v eseji funguje jako paralela k nesvobodě českého národa za Protektorátu. Dalším faktorem, jenž přispívá k nesvobodě ženy, je nemožnost získat vzdělání, bez něhož se žena nemůže stát samostatnou, nezávislou na muži. Toto opět vytváří analogii mezi samostatností ženou a českého státu. Téma vzdělávání, zejména vzdělávání žen, se objevuje napříč celým Boženiným dílem. Autor jmenuje *Pohorskou vesnici* (1855), *Babičku* (1855), povídku *Pan učitel* (1859) a názory Němcové dokládá citacemi z korespondence. „Vzdělání“ je pojímáno „jako nevyhnutelný požadavek pro samostatnost ženy“¹⁶¹, a zároveň jako „předpoklad uvědomění a osvobození lidu.“¹⁶² Fučík tak naráží na události ze 17. listopadu roku 1939 – uzavření českých vysokých škol a tím zamezení možnosti vzdělávání – budování si svobody – českým studentům. Nacisté byli přesvědčení o podnětech ke vzniku protiněmeckému hnutí, přičemž iniciátory spatřovali právě v českých studentech a osobnostech z řad inteligence. Ve skutečnosti však tento krok nebyl pouhým útokem na české studenstvo jako na element nacistického odporu. Přerušování možnosti vzdělávání českého obyvatelstva a vědecké činnosti českých vysokoškolských profesorů bylo krokem směřujícím proti rozvoji celého českého školství a především k potlačení českého kulturního života.¹⁶³

Při pozorné četbě lze v eseji nalézt Fučíkův pohled na významnou roli jazyka a řeči ve vývoji jakéhokoli národního společenství. Jazyk „*roste s osvobozovacím procesem člověka, upadá v reakci, prožívá revoluce a nabývá jimi. (...) Na stavu jazyka (...) můžeš poznat poměr svobody a nesvobody.*“¹⁶⁴ Zdůrazňuje, že národní jazyk ale je třeba pěstovat i v takové době, ve které národu nehrozí žádný vnější útlak. Jazyk může časem ustrnout v jednom bodu a zestárnout. Přesně tuto situaci shledává v práci s českou řečí v období *biedermeieru*, jehož styl si zvolil klást do protikladu ke stylu autorky *Babičky*. V takové situaci je potřeba „*nové vědomí, (...) podmíněné novými, měnícími se životními podmínkami, (...) měnícími se vztahy mezi lidmi, musí být ztělesňováno novým slovem, novou větou, novou intonací jazyka.*“¹⁶⁵ O to více je tato metoda důležitá v časech, kdy se národ ocitá v ohrožení násilného cizího vlivu, tedy i v době nacistické okupace. Němcová pro Fučíka představovala literátku, jež si dobře uvědomovala důležitou funkci jazyka, byla si jistá, že je potřeba národní jazyk vyzdvihovat a tímto způsobem, podobně jako tomu bylo u Halase a Seiferta, v českém lidu podporovat národní hrdost.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 45.

¹⁶² Tamtéž, s. 44.

¹⁶³ DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu...*, cit. d., s. 48-49.

¹⁶⁴ FUČÍK, *Božena Němcová bojující...*, cit. d., s. 24.

¹⁶⁵ Tamtéž.

Na základě syntézy dvou výrazných ženských literátek se Fučík dopouští kritiky měšťanské společnosti a nepřímo taktéž útoku na nacistické okupanty českého národa. V postojích spisovatelů *biedermeieru* našel podobnost s veřejně propagovanými názory našich okupantů. V autorově snaze není charakterizovat pouze osobnost Němcové, analyzovat její dílo, nebo jej zasadit do literárního kontextu. Esejistický styl, myšlenková srozumitelnost a nadhled stati svědčí o tom, že dílo není pokusem o odborný text, nýbrž vzkazem a posláním nejširší české veřejnosti, okupované Němci.¹⁶⁶

3.1.2 Karel Hynek Mácha

Aktualizace literárních ikon české minulosti zahrnovala kromě zájmu o postavu Boženy Němcové i další autory. Druhou, spoustou básníky vzpomínanou osobností, byl Karel Hynek Mácha. Při studiu jeho života a díla se českým autorům naskýtal podobný materiál, jako tomu bylo v případě Boženy Němcové. Obě tyto osoby tvořily v historii české společnosti symboly pokrokového a revolučního smýšlení, a tak bylo nasnadě stavět jejich vzor do kontrastu s fašistickou ideologií. Již v úvodu této kapitoly jsme zmínili, že impulsy, jež vedly básníky i literární vědce k zamýšlení se nad Máchou, byly hned dva. Jednak to byl rok 1936 a sté výročí Máchova úmrtí, a následně přenesení Máchových ostatků z odtržených Litoměřic a jejich druhé pohřbení na pražském Vyšehradě v květnu roku 1939. Tohoto aktu se zúčastnilo i několik významných osobností českého kulturního života. Smuteční průvod se tak stal spíše vlasteneckou manifestací, po níž následovaly další aktivity protifašistického odboje. Václav Černý považuje za ty nejdůležitější organizovaný bojkot elektrické dopravy a pěší chůzi do práce v Praze při prvním výročí Mnichova a průvod Pražanů pokládajících květiny na hrob Neznámého vojína u Staroměstské radnice a k pomníku sv. Václava během oslav Dne vzniku Československa.¹⁶⁷

Obě máchovská výročí dala vzniknout hned několika důležitým dílům české poezie a literární historie. Již v roce 1936 vydal F. X. Šalda svoji slavnou studii *Mácha snivec i buřič*. Ve stejném roce pronesl Vítězslav Nezval přednášku *Poezie v Máchově roce* v rozhlase (později otištěno v časopise *Tvorba*¹⁶⁸), v níž vyjadřuje názor, jakou mělo Máchovo dílo funkci v okupační době: „*Zdá se, že teprve za sto let po smrti svého tvůrce se dostává Máchovo dílo do klimatu, ve kterém nám bude moci konečně svěřiti celé svoje tajemství. (...)*

¹⁶⁶ BARTŮŠKOVÁ, Sylva. Božena Němcová bojující. In: VLAŠÍN, *Živý odkaz Julia...*, cit. d., s. 88.

¹⁶⁷ ČERNÝ, *Paměti...*, cit. d., s. 123.

¹⁶⁸ *Tvorba: list pro kritiku a umění*. Praha: Symposion, 1936, roč. 9, č. 18, s. 282-283.

*Básnické dílo, dochované z minulosti, nezůstává po všechny časy tím, čím bylo v době svého vzniku, i když se (...) na jeho struktuře nic nezměnilo. (...) Je do určité míry lunou, která se jeví každého dne jinak na pohyblivém nebi historie a času. (...) Poezie na vstupu do Máchova roku je bodem, ze kterého má být spatřen úplňk Máchova díla. Jde o to, abychom právě v máchovském roce světly současné poezie (...) učinili vše pro jeho nikoliv jen historickou, nýbrž aktuální obnovu. Mácha (...) bude přítomné poezii vzorem i tím, jak nepodlehł těm, kdož chtěli zkrotit jeho génia, a jak (...) takřka proti vůli celého svého národa dal základ pravé poezii.*¹⁶⁹ Tento Nezvalův výrok dokonale vystihuje způsob, jakým se ke zjevu Máchy, ale i literární tradici obecně, stavěla celá česká kultura v období německé nadvlády. V roce 1937 vyšel sborník Literárně historické společnosti československé Karel Hynek Mácha, redigovaný Arne Novákem, a hned v roce následujícím vydal Pražský lingvistický kroužek sborník s názvem *Torso a tajemství Máchova díla* pod redakčním vedením Jana Mukařovského.¹⁷⁰ Tuto skupinu doplňují ještě další dva literárněvědné počiny. Jednak je to dokumentární publikace Jiřího malého a Miloslava Novotného s titulem *Návrat Karla Hynka Máchy* z roku 1939 a jednak sborník literárněhistorických a beletristických příspěvků nesoucí příznačný název *Věčný Mácha* vydaný na počátku 40. let.¹⁷¹

První okupační báseň věnovaná památce K. H. Máchy byla sepsána hned v roce stého výročí jeho úmrtí Františkem Halasem. Báseň *K. H. M.* později Halas zařadil do sbírky *Dokořán* (1936). Z dalších spisovatelů se k Máchovi obrátil Josef Hora, autor *Máchovských variací* (1938). Ve stejném roce pak Vladimír Holan inspirován Máchovým druhým pohřbem píše báseň *Návrat Máchův*, jež zařazuje na konec sbírky *Září 1938*. V roce 1940 otiskl Holan krátký veršovaný text nazvaný *Pohřeb K. H. Máchy* ve sborníku *Křik Koruny české* (1940) společně s několika jeho současníky. V textu je vyjádřen lyrikův negativní postoj k akci tzv. druhého Máchova pohřbu, podobně, jako to ve své poezii udělal i Vítězslav Nezval. Sborník vyšel poprvé pod názvem *Hlasy domova* na jaře 1940 v Paříži s podtitulem *Verše pozoruhodné anonymní* v Edici Československého boje a podruhé o dvě léta později v Chicagu. Je souborem básní J. Seiferta, J. Hory, V. Holana, R. Medka, K. Tomana, neznámých autorů a čtyřmi básněmi přispěl také sestavovatel sborníku František Halas. V Praze byl vydán prvně pod původním názvem až v roce 1947.¹⁷² Sborník byl pro zahraničí

¹⁶⁹ NEZVAL, Vítězslav a BLAHYNKA, Milan, ed. *Manifesty, eseje a kritické projevy z let 1931-1941*. Praha: Československý spisovatel, 1974, s. 196.

¹⁷⁰ GRUND, Antonín. Máchovský sborník. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. Praha: Melantrich, 1939, roč. 5, č. 2, s. 103.

¹⁷¹ DOKOUPIL, Návraty k minulosti. In: BLAHYNKA, *Česká literatura v boji...*, cit. d., s. 229.

¹⁷² BLAHYNKA, Období okupace. In: BLAHYNKA, *Česká literatura v boji...*, cit. d., s. 118.

knížkou českých básníků, jež dokládala jejich statečnost a schopnost nepoddat se omezujícím nařízením německých úřadů. Na rozdíl od ostatních analyzovaných sbírek je v tomto souboru nejvíce textů, které se nesnaží o zahalování kritiky fašismu do symbolů, jinotajů a alegorií. František Halas si v těchto básních dovolil nazývat věci pravými jmény. Jeho básně nesou názvy *Do zbraně!*, v níž „*garda Hitlerova, nenajde díry, kudy utekla by*“¹⁷³, dále básně *Nástup 1938* a *Demobilisace*, které se přímo vyjadřují k událostem podzimu roku 1938 a jasně označují nepřítele: „*Ted' kradou Němci, co se dá jen krást!*“¹⁷⁴. Holanův vzdor proti nacistické okupaci prostřednictvím vzdání holdu romantickému básníkovi ukončuje báseň *U hrobu K. H. Máchy* z roku 1942.

František Halas uveřejnil roku 1939 báseň *Památce K. H. M.*, jež o rok později otiskl v již zmíněném sborníku *Věčný Mácha*. Vítězslav Nezval vzdal poetovi hold *Ódou na návrat Karla Hynka Máchy*, která vyšla ve sbírce *Pět minut za městem* (1940).¹⁷⁵ O tehdejší aktuálnosti sbírky svědčí přinejmenším skutečnost, že byla ve čtyřicátém roce vydána hned dvakrát. Z výše uvedeného je tedy evidentní, že obě máchovská výročí byla pro většinu současných literátů jasným impulsem pro vymezení alespoň malého prostoru v jejich díle tomuto velkému básníkovi.

3.1.2.1 Vítězslav Nezval: Pět minut za městem

Nezvalovu básnickou sbírku *Pět minut za městem*, s podtitulem *Básně 1939*, vydanou v roce 1940, tvoří dvanáct básnických celků reagujících na události 30. let 20. století. Je zároveň básníkovou jedinou sbírkou veršů publikovanou během protektorátu. Po vydání jeho dramatických děl *Manon Lescaut* (1940) a *Loretka* (1941) už Nezvalovi nebylo umožněno v období německého protektorátu publikovat a nevyšla žádná jeho kniha ani pod pseudonymem.¹⁷⁶ Zaměříme se nejprve na část inspirovanou máchovskými výročími, jichž se Nezval aktivně zúčastnil. Máme na mysli citovým vztahem k vlasti protkanou *Ódu na návrat Karla Hynka Máchy*. Báseň je uvedena verši popisujícími vyjmutí ostatků z hrobu litoměřického hřbitova, kde „*spí nesmrtelný básník / (...) jenž na zvonici hnízí / A touží po vzdálených zvonících*“.¹⁷⁷ Nezval v textu jasně dává najevo nesouhlas (stejně tak jako

¹⁷³ SLOMEK, Jaromír, ed. a DOSTÁLOVÁ, Kateřina. *Křik Koruny české*. 4. vyd., pod tímto názvem a v nakl. Práce 2. vyd. Praha: Práce, 1990, s. 16.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 20.

¹⁷⁵ BLAHYNKA, Milan. K. H. Mácha v české poezii mezi dvojím máchovským výročím. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1986, r. 34, č. 1, s. 25-27.

¹⁷⁶ PAVELKA, Jiří. *Hledání místa...*, cit. d., s. 113.

¹⁷⁷ NEZVAL, Vítězslav a BLAHYNKA, Milan, ed. *Básně III*. Brno: Host, 2013, s. 180.

Vladimír Holan) s tímto činem, k němuž došlo na základě záboru Litoměřic souběžně s celým československým pohraničím a násilného připojení ke Třetí říši: „*Ten hrobník s lopatou jenž vyhazuje hlínu / (...) Ten muž nic netuší na ničem nemá vinu / (...) Vždyť kopat do země toť přeorávat zemi / (...) Ten zvoník s motykou již zabořuje do klád / Kam vpletla kořen růže trnitá / Ten hrobník netuší že vykopává poklad / Zatímco duní koňská kopyta*“.¹⁷⁸ Motiv růže, krásné květiny, jež zabodává své trny do českého národa se vyskytuje ve sbírce na několika místech. Jeden z oddílů je dokonce pojmenován *Planá růže* a v úvodní básni *Pět minut za městem* je rozvíjen motiv „*květ šilenství melancholie zla (...) Květ na nějž nakapal měsíc svůj bílý jed*“.¹⁷⁹ Do protikladu ke „*květu zla*“ je zde kladen „*květ dobra*“, jenž jako anděl plachý básníkův nemůže být nikým a ničím ohrožen. V krátké básni *Píseň o vřesu* je růže zhmotňující zlo kladena do kontrastu s nadějí na lepší zítřky skryté v symbolu vřesu. Každá sloka je rámována stejným veršem: „*Dnes nechci růže / Dnes chci vřes*“¹⁸⁰, přičemž o obou květinách se lyrický subjekt vyjadřuje následujícími slovy: „*Rudá růže popálila by mne plamenem / A ta bílá ta by mne dnes uhodila kamenem*“¹⁸¹, zatímco „*Věvec z vřesu na mé paži je můj náramek / (...) Dnes mě vábí vřesoviště vřesoviště které znáš / Věčnost nad ním drží stráž / Jeho hvězdy září láskou v černém lese bez nebes*“¹⁸².

V následujících slokách Nezval pokračuje ke druhému Máchovu pohřebnímu obřadu na olšanských hřbitovech jako jeho přímý účastník: „*U krematoria za Prahou na Olšanech / (...) Jsem spatřil za slunce jež mizí v širých lánech / Tvou černou rakev na katafalku*“¹⁸³. V následujících verších vede lyrický mluvčí rozpravu s hlavním hrdinou. Zve jej na procházku městem: „*Pojď se mnou projít pražské ulice / Tys řekl Nemohu vždyť mám mít zítra svatbu - / A také Víš to že mi umřel syn? / Pak přece vyšli jsme si za nuselskou hradbu / Kam vrhá Praha už jen slabý stín / Tys nechápal proč všichni lidé pláčí / Tys nechápal tu můru jež nás tlačí / Ty věčný cizinec jsi vzýval starou vlast*“¹⁸⁴. Celá óda je protknuta výraznými vlasteneckými rysy, pro dřívější, avantgardní Nezvalovu tvorbu zcela netypickými.¹⁸⁵ Těžká realita okupačních roků spisovatele přiměla odklonit se od jeho tehdejší poetiky a přiblížit se tak literárním tendencím svých současníků.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 181.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 125.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 162.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž, s. 182.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ ČERVENKA, *Slovník básnických knih...*, cit. d., s. 207.

V této sbírce jsou aktualizovány národní symboly a idoly a národní ideologie 19. století. V případě Máchy je zde potlačena jeho romantická rozervanost a naopak jsou prosazovány reálie z jeho života a lyrickým mluvčím je prezentován jako vlastenec.¹⁸⁶ Vlastenec, jenž se po sto letech, a po shlédnutí aktuální situace své země, s novým patriotickým postojem, vrací zpět „do vlasti, již neměnil by za nic“¹⁸⁷, přičemž „v té vlasti jsou si všichni přátelé“¹⁸⁸. V básni lze nalézt též jasné odkazy na Máchův Máj, jimiž Nezval navazuje na básnictví 19. století vůbec: „Vzduch májový jenž přes tu zídku vane / Je pozdrav krásné zemi milované / Té zemi nevinné té zemi bez hranic / Té zemi na níž nebe křivdu páchá / A s níž teď splynul Karel Hynek Mácha“¹⁸⁹.

V *Ódě na návrat Karla Hynka Máchy* V. Nezval využívá odkazů i k dalším českým osobnostem. Vyzývá řeku Vltavu: „zpívej zpívej si dál Libušina slova / A hrej nám Smetanovo kvarteto“¹⁹⁰, dále promlouvá ke Svatému Václavovi, patronu české země, a žádá jej o pomoc: „Ty synu věštby jež se splnila / Stráž svoji čelenku již na hlavu ti klade / (...) Bud' zdráv a korunuj své věrné syny / Dřív než jim hodíš do své věčné hlíny / Korunu trnovou již nositi je trest / Tu korunu již všichni dobře známe“¹⁹¹. Celá báseň je uzavřena monologem lyrického mluvčího k vlasti, již, stejně tak jako Svatého Václava prosí o podporu zemi v tíživé době: „Bud' zdráva vlasti má otevřené hroby / Nám vyhrožují zlatým křížem / Když jsi se dožila tak neúprosné doby / Bud' aspoň milosrdná k nim / K těm hrobům (...) v nichž leží velká sklizeň / Kéž sklízí přišťe ti kdož zasil“¹⁹², a žádost zakončuje náznakem naděje: „A přece či si jiného než jejich / V svých radostech i ve svých beznadějích / Bud' zdráva vlasti má ty matko naděje“¹⁹³.

V knize nalezneme další rozsáhlejší oddíl, do kterého se tyto vlastenecké motivy prolínají a ve které jsou rozvedeny. Téměř na konec sbírky Nezval zařadil báseň *Veliká pouť*, v níž jsou míseny aluze na topografické a ideologické vlastenecké znaky.¹⁹⁴ *Veliká pouť* je právě poutí po celých českých zemích, se zastávkami u všech národních symbolů, znaků a specifíků, jenž se scházejí symbolicky „pod košatou lipou“¹⁹⁵. Lyrický mluvčí putuje nejprve po hlavním městě, kde prochází kolem pražských historických památek, prochází kolem

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ NEZVAL, BLAHYNKA, *Básně III...*, cit. d., s. 184.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 185.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Tamtéž, s. 186.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ ČERVENKA, *Slovník básnických knih...*, cit. d., s. 207.

¹⁹⁵ NEZVAL, BLAHYNKA, *Básně III...*, cit. d., s. 201.

Vyšehradu, Týnu, Ungeltu, Kampou nebo Čertovkou. Dále se dostává i za hradby Prahy a jmenuje další česká místa (hrady Kost, Žebrák, Točnick, Zvíkov, řeky Bečvu a Odru, Svatý Kopeček či horu Říp). V textu se objevují také odkazy na českou mýtickou i historickou paměť (kněžny Libuše a Kazi, Přemysl oráč, sv. Ludmila, Josef Kajetán Tyl a jeho dílo Strakonický dudák). Z ideologických znaků můžeme jmenovat národní barvy, státní symboly českého lva a českou orlici, křesťanské svátky nebo tradiční zvyky.

Již několikrát jsme zmínili skutečnost, že válka znamenala pro mnoho autorů významový předěl ve vývoji jejich tvorby. V případě Nezvalových básní to lze nejlépe sledovat ve verších shrnutých do celku s titulem *Cesta*. Báseň je pozvánkou čtenáře, potažmo českého lidu, k vlastenecky motivované cestě do Nezvalova dětství. Vzpomíná na chvíle, které strávil s matkou procházkami po Praze, na chvíle, kdy prožíval pocity štěstí. Báseň je uvedena verši: „*Pojďte se mnou všichni chci vás mlčky vést / Cestou plnou oklik již tak dobře znám / Cestou plnou oklik cestou směrem k štěstí / K štěstí které najde v sobě každý sám*“¹⁹⁶. To štěstí zde má znázorňovat rodina, ke které se může člověk upnout v tíživých časech. V následujících verších Nezval vyjadřuje svoji potřebu odchýlit se od své nedávné názornosti a avantgardního básnického stylu – poetismu. Vpád fašistických vojsk jej nutí zapomenout na lákající exotické dálky, nýbrž soustředit se na svůj vlastní lid, pro nějž je nyní jako básník oslovující široké vrstvy potřebný. Za úvodními verši následuje: „*Nepojedem objevovat Ameriku / Lorde Byrone nač brázdit oceán / Dnes už dávno nemiluji exotiku / Neobracím oči na New Orleans*“¹⁹⁷ Lyrický mluvčí apeluje na český lid, aby se vzdal touhy po životě mimo protektorát, ale je potřeba spojit své síly a nenechat si vzít naději. Víru autor dodává těmito verši: „*nářek slzy pýcha vilnost sebetřýzeň / Tyto nápoje jsme do dna vypili / Otráveni jimi máme novou žízeň / (...) Otráveni jimi zemřeli jsme smrtí / Kdo však procitl a znovu z mrtvých vstal / Zapomněl v té chvíli na všecko co drtí / Nová žízeň nová láska nový žal*“¹⁹⁸ Antonín Jelínek v knize věnované celému životu a dílu Vítězslava Nezvala upozornil na důležitý moment spisovatelovy kariéry. Nezval byl jedním z umělců, kterým bylo ještě před okupací nabídnuto odjet do zahraničí. Básník však tuto nabídku odmítl s odůvodněním, že nemůže odjet a opustit tak svoji zemi a lid v jednom z nejtěžších období. Jeho život i tvorba by tak najednou postrádaly smysl.¹⁹⁹

V *Historickém obraze* Nezval navozuje dusnou atmosféru dní po Mnichovu. Lyrický hrdina prochází městem a sleduje veškeré projevy omezování svobody českého lidu –

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 166.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 167.

¹⁹⁹ JELÍNEK, Antonín. *Vítězslav Nezval*. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 93.

potlačování českého jazyka a tradic, uzavření vysokých škol, zákaz večerního vycházení z domu, vystěhování obyvatel z okupovaných oblastí Čech, odvody mužů do armády, detailně popisuje osudovou březnovou noc jako noc, „v níž zhasla světla“²⁰⁰. K alegorickému zpodobnění země ovládnuté fašismem dochází i na jiných místech sbírky. Několik rýmů zaměřených vyloženě antifašisticky lze nalézt ve sbírce i po cenzurou vyřazené básni *Švábi*, v nichž je „*d'ábel zaklet*“²⁰¹. V básni *Kobylky* je český stát zobrazen jako studánkový kraj, po které se hemží kobylky, a „*Smrt jež se s nimi spikla / Jde s kosou žito žít*“²⁰². Básnický hrdina se modlí k Bohu, „*Ať zažene ten mor / (...) Ať v samumové smršti / (...) Se jejich mračno smršti / A padne do pekel*“²⁰³. Prostřednictvím posměšných lidových popěvek je zde útočeno na okupanty.²⁰⁴

Celá sbírka je uvedena lyricko-epickými strofami shrnutými do oddílu s názvem *Pět minut za městem*, v němž básník hledá zdroj naděje a nachází jej ve svém dětství, rodném kraji, vzpomínkách na první lásku, v lásce k životu a budoucnosti.²⁰⁵ Prostřednictvím bloudění v básnickových vzpomínkách se lyrický hrdina ocitá společně se svojí dívkou na malé křižovatce za městem. Obrazy křižovatky jsou zde metaforou pro předěl mezi vědomím současné národní katastrofy a vzpomínkami na dřívější klidné období, které zároveň vytváří nadějnou představou o přívětivější budoucnosti. Jedna strana mostu – městská civilizace – zde evokuje Nezvalovu současnou válečnou dobu, o druhé straně se pak autor vyjadřuje jako o snu či vzpomínce na svobodnou minulost, na rodnou ves. Dnes však stojí na této křižovatce se „*steskem po dětství se steskem po matce / (...) Se steskem po vlasti se steskem po domově / Se steskem po lidech a po přátelském slově*“²⁰⁶.

Naděje na záchranu národa je zde zhmotněna v postavě panovníka z lidové pověsti *O králi Ječmínkovi*, jemuž bylo předpovězeno vrátit se do vlasti jako spása pro její lid a osvobodit jej od nadvlády cizího elementu.²⁰⁷ A nyní nastala právě ta doba, kdy „*lidé vzývají krále času / Muž jenž chce (...) jíti za lidmi aby jim pomáhal / (...) Podepřen o kupku sena jež právě zkopil*“²⁰⁸. Tento král si zpíval při práci na poli a svým zpěvem rozezpíval i lyrického hrdinu: „*Jak šel jak šel ten muž viděl jsem jít svůj osud / (...) Jsem šel jak onen král jenž*

²⁰⁰ NEZVAL, BLAHYNKA, *Básně III...*, cit. d., s. 150.

²⁰¹ NEZVAL, Vítězslav. *Dílo VIII: Pět minut za městem*. Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 55.

²⁰² NEZVAL, BLAHYNKA, *Básně III...*, cit. d., s. 158.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ PAVELKA, Jiří. *Hledání místa...*, cit. d., s. 257.

²⁰⁵ JELÍNEK, Vítězslav *Nezval...*, cit. d., s. 94.

²⁰⁶ NEZVAL, BLAHYNKA, *Básně III...*, cit. d., s. 122.

²⁰⁷ BLAHYNKA, Milan. *Vítězslav Nezval*. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 144.

²⁰⁸ NEZVAL, BLAHYNKA, *Básně III...*, cit. d., s. 126.

velebil svůj lid / A rozzpíval jsem se a vešel do mne klid / A d'ábel trismegist uvázl hrdlem ve smyčce²⁰⁹.

3.2 Historická próza

Podobné tendence, jaké se projevovaly v poezii, tedy návrat k minulosti, nacházíme též v protektorátní próze. Pro prozaiky je charakteristický příklon k epičnosti a obrodě vypravěčství.²¹⁰ V souvislosti s příklonem protektorátní literatury k historismu si významné místo přirozeně získává žánr, jemuž říkáme historická próza. V českém prostředí má dlouholetou tradici, autoři se k tomuto žánru samozřejmě uchýlovali již dříve, nicméně v období národního ohrožení v něm nachází vhodný prostor pro vyjádření svých negativních pocitů a stejně tak zdroj útěchy a povzbuzení. Ve vývoji historické prózy můžeme sledovat řadu proměn, které úzce souvisí se společenskou situací. Přesto, že v období první republiky vznikala díla s historickými tématy (Durychovo *Rekviem a Bloudění* či Vančurova *Markéta Lazarová*, která je ale spíše baladickým příběhem zasazeným do středověku) se historická próza ocitla většinou na okraji zájmu.²¹¹ Nyní se však stává jednou z nejsledovanějších literatur a výrazně se mění její postavení v literárním kontextu.²¹² V důsledku nové politické a společenské situace se chápání naší minulosti, a vůbec nahlížení na historii, stávalo pro autory více aktuální než v letech dřívějších.²¹³

V období protektorátu se historický román, kromě kvantitativního nárůstu, dostává svojí literární kvalitou na úroveň těch nejlepších děl české literatury té doby a nalézá si řadu nových pisatelů jednak mezi bývalými avantgardními spisovateli (Vladislav Vančura, Jiří Mařánek, Karel Schulz), ale i mezi autory, kteří jinak působili mimo jakákoliv literární uskupení (Karel Nový, František Kubka, Josef Toman), a dále se k sepsání historické prózy za druhé světové války uchýlili i autoři mladší generace, kteří byli v prvních letech okupace ještě na začátku své spisovatelské kariéry (Miloš V. Kratochvíl, František Kožík, Vladimír Müller), a pro něž se právě historická tematika stala celoživotním zájmem.²¹⁴

²⁰⁹ Tamtéž, s. 127.

²¹⁰ NOVÁKOVÁ, Český historický román v období..., cit. d., s. 15.

²¹¹ Tamtéž, s. 16.

²¹² DOKOUPIL, Blahoslav. Český historický román 1945-1965. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 56.

²¹³ JAKUBÍČEK, Daniel. Historická próza jako prostředek aktualizace a aktivizace historického vědomí. In: ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*. Praha: Academia, 2017, s. 207.

²¹⁴ DOKOUPIL, Blahoslav. Obrysy české historické prózy let 1938-1945. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1983, roč. 31, č. 4, s. 335.

Hlavním prostředkem pro využití historického období k ideovému působení na čtenářskou společnost byl jinotaj. Bylo potřeba zvolit si takové téma, hrdinu nebo konflikt, jež dávaly možnost vyzdvihnout odvěkou sílu a odvážnost českého národa a často také víru ve vítězství humanistických morálních hodnot nad násilím.²¹⁵ Pro potřeby autorů v okupační době však nebylo vhodné kterékoli historické období. Shrnutí historických ér, jež byly pro spisovatele za 2. světové války nejvhodnější, nám nabízí Dokoupilova monografie zabývající se českou historickou prózou ve druhé polovině 20. století. Byla to především doba, kdy české země dosáhly evropského významu, tedy středověk (doba vlády Přemyslovců a Lucemburků), a potom období před Bílou horou (rudolfínská doba). Naopak období husitských válek a bitva na Bílé hoře byla kvůli projevům ozbrojeného odporu vůči cizímu elementu pro autory vyloučená, neb by právě k takovému způsobu obrany nabádala.²¹⁶ K povzbuzení a zvyšování národního sebevědomí tak napomáhala každá zmínka o slávě a velikosti českých panovníků, o vítězných bitvách, o rozkvětu měst (opět se zde projevuje zobrazení Prahy jako symbolu českého státu), ale zároveň i o obdobích pro český národ složitějších, jakou je cizí nadvláda a národní ponížení, přičemž žádným z nich se Češi nenechali pokořit natrvalo.²¹⁷ Tolik k povzbuzující funkci historické prózy za protektorátu. Než přejdeme k rozboru vybraných děl pocházejících z roku 1940, představme si ve stručnosti několik historických próz okupačního období.

Nejvýznamnějším uměleckým, ale též čtenářsky vřele přijatým počinem tohoto žánru se stala Vančurova trilogie *Obrazy z dějin národa českého*, především tedy první dva svazky (1. díl vyšel roku 1939, 2. díl roku následujícího a torzo 3. dílu vyšlo až po válce a autorově smrti v roce 1948). K tomuto dílu lze přiřadit knihu *Ze starých letopisů* (1940) Ivana Olbrachta, jež vypráví české staré mýty a legendy pomocí přepracovaných textů z Kosmovy kroniky, Hájkovy Kroniky české a Kristiánovy legendy. Olbracht si zvolil k přepracování nejstarší české pověsti a dobu vlády Přemyslovců, aby tak upozornil na hrdinské činy našich panovníků či světců.²¹⁸ Řada postav z naší bájně éry představovala pro českou společnost národní ikony, tudíž není s podivem, že se tyto příběhy mohly stát vhodnou látkou k aktualizacím tendencím.²¹⁹

²¹⁵ DOKOUPIL, *Český historický román...*, cit. d., s. 57.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Tamtéž, s. 58.

²¹⁸ DOKOUPIL, *Návraty k minulosti*. In: BLAHYNKA, *Česká literatura v boji...*, cit. d., s. 232.

²¹⁹ JAKUBÍČEK, *Historická próza jako prostředek aktualizace a aktivizace historického vědomí*. In: ANTOŠÍKOVÁ, *Zatemněno...*, cit. d., s. 215.

Z významných autorů historických novel a povídek můžeme jmenovat Františka Kubku a jeho soubory povídek a novel *Skytský jezdec* (1941), *Pražské nokturno* (1943) a *Karlštejnské vigilie* (1944), v nichž nalézáme také již zmíněný motiv glorifikace Prahy. Dále stojí za zmínku povídková kniha Karla Schulze *Prsten královnin* (1941) či historické *Povídky lásky a smrti* sepsané Milošem V. Kratochvílem v roce 1943.²²⁰

Jedním z výrazných znaků historického románu v protektorátních letech se stává kromě poměrně vysoké umělecké úrovně a jinotajnosti také tíhnutí k biografičnosti. V tomto období se stále více stávaly hlavními hrdiny namísto fiktivních postav skutečné historické osobnosti, jejichž životní cesty se pak držel celý syžet. Do těchto typů prózy často prostupovala také psychologická analýza postav.²²¹ Z autorů životopisných historických románů lze jmenovat Jiřího Mařánka a především jeho tzv. Rožmberskou trilogii (*Barbar Vok* z roku 1939, *Romance o Závěšovi* 1940 a *Petr Kajícník* 1942), jejichž děj autor zasadil do prostoru vlastní domoviny, tedy jižních Čech, dále románový životopis Michelangelův *Kámen a bolest* sepsaný Karlem Schulzem roku 1942 nebo Kratochvílův román pojednávající o rudolfinské době *Osamělý rváč* (1941).

Poměrně specifickým odvětvím české historické prózy jsou taková díla, která zpracovávají historickou látku ze světových dějin. Pochopitelně náměty z českých dějin v souvislosti s obecně vlasteneckým cítěním v době silícího fašistického nebezpečí jednoznačně kvantitativně vítězí nad náměty cizími.²²² Vzhledem k politické a cenzurní situaci, jež panovala v okupovaných Čechách, nebylo možné kritiku doby vyjádřit v dílech přímo, a tak se někteří autoři rozhodli zasadit děj svých děl do minulosti, jež se odehrála daleko za našimi hranicemi, nicméně volili takovou látku, aby i tak kniha mohla promlouvat k současnému českému čtenáři.

Jedním z autorů, jež se přiklonili k této volbě, byl Mirek Elpl, jenž dodával českému národu pocitu naděje prostřednictvím nesmrtelných myšlenek třech astronomů – Giordana Bruna, Tycho de Braha a Galilea Galilei – v díle *Objevil jsem nebe* z roku 1938. Dalším autorem, jenž se pokusil aktualizovat historii prostřednictvím cizích námětů byl František Kožík. Kožíkův první román – *Největší z Pierotů* (1939) – pojednává o česko-francouzském herci, jenž se pokouší prosadit v zahraničí. Hned o rok později vydává knihu *Básník neumírá*, v níž zpracovává látku z portugalské historie 16. a 17. století. Oba Kožíkovy romány se však nedočkaly příznivých recenzí. Autorovým hlavním kritikem byl Václav Černý, jenž

²²⁰ NOVÁKOVÁ, *Český historický román v období...*, cit. d., s. 19.

²²¹ DOKOUPIL, *Český historický román...*, cit. d., s. 59.

²²² JAKUBÍČEK, *Průhledy do české literatury...*, cit. d., s. 126.

v *Kritickém měsíčníku* uveřejnil nejprve recenzi²²³ *Největšího z Pierotů*, o rok později reagoval na vydání románu o portugalském básníkovi textem *Případ vskutku zvláštní*²²⁴ a v roce 1941 otiskl *Případ vskutku zvláštní, II*²²⁵ jako reakci na Kožíkovu obranu. Recenzent Kožíkovi vytýká především přílišnou závislost na životopisném díle Camõesově portugalské autorky Virginie de Castro e Almeida, přičemž z této knihy měl romanopisec v podstatě opsat celé části textu.

Naproti tomu kritikou i veřejností byl velmi vlídně přijat již jmenovaný rozsáhlý román *Kámen a bolest* Karla Schulze z roku 1942, pro nějž autor zvolil látku z italské renesance, život všestranného a geniálního umělce Michelangela Buonarrotiho. Na závěr tohoto výčtu uveďme ještě román *Don Juan*, jenž roku 1944 dokončil spisovatel Josef Toman. Dílo zpracovává látku ze Španělska v 17. století a pojednává o skutečném hrdinovi, hraběti Miguelovi z Maňary, člověku plného vášně, touhy po lásce a zábavě, zároveň však člověku zbožném, jenž pátrá po duchovní podstatě světa.²²⁶

Dalším podstatným rysem historických románů, zejména těch biografizujících, příznačným pro období 2. světové války, je poměrně nízká snaha autorů o realistickou analýzu dobových specifik politických, ekonomických či sociálních. Dle Dokoupila se však v tomto případě nejedná ani tak o nedbalost spisovatelů či jejich neznalost dobových reálií. Důvodem byla souvislost mezi dobou minulou a dobou současnou. Doba minulá jim „*sloužila obvykle spíše jako zrcadlo, které nastavovali tváři své vlastní epochy, než jako svébytný předmět zájmu.*“²²⁷

3.2.1 Jiří Mařánek: Romance o Závěšovi

Jak jsme již v úvodu této kapitoly naznačili, autorům historické prózy cenzura neumožnila zpracovávat taková období, která by nabízela přímou analogii k soudobé válečné době. Museli tedy historickou látku volit tak, aby souvislost mezi dávnou minulostí a současností nebyla tolik přímá, pro cenzory téměř neodhalitelná, nicméně soudobý čtenář mohl v díle i tak nalézt jistou paralelu mezi osudy protagonistů a osudem vlastním. Mařánek se roku 1940 ve

²²³ ČERNÝ, Václav. Průhled do nových knih. František Kožík: „Největší z Pierotů“. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1939, roč. 2, č. 10, s. 447-448.

²²⁴ ČERNÝ, Václav. Případ vskutku zvláštní. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1940, roč. 3, č. 10, s. 441-447.

²²⁵ ČERNÝ, Václav. Případ vskutku zvláštní, II. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1941, roč. 4, č. 2, s. 63-72.

²²⁶ JAKUBÍČEK, *Průhledy do české literatury...*, cit. d., s. 129.

²²⁷ DOKOUPIL, *Český historický román...*, cit. d., s. 62.

druhém díle tzv. Rožmberské trilogie, jejíž součástí jsou také romány *Barbar Vok* (1938) a *Petr Kajičník* (1942), vrací do doby vlády Přemyslovců, konkrétně vlády Přemysla Otakara II., k jeho porážce v bitvě na Moravském poli a událostem po jeho smrti, jež pro zemi Přemyslovců představovaly nevalné období. V románu lze tedy nalézt motivy, které odkazují k atmosféře nacistické okupace. Jsou jimi boj o moc, nadvláda cizího elementu, věznění nevinných, zrada či národní ponížení a vydání státu cizinci.

Autor zde zpracovává příběh Závíše z Falkenštejna, ctižádostivého šlechtice, jenž se neváhá vzbouřit společně s rodem Vítkovců proti vlastnímu králi a po jeho smrti se prostřednictvím sňatku s Kunhutou Uherskou, vdovou po Přemyslu Otakarovi II., dokonce ujmout vlády, přesto, že oficiálním králem země byl Václav II. Kniha je rozdělena do dvou částí, přičemž v první se Mařánek věnuje povstání Zavišovu, osudné bitvě na Moravském poli a záludné cestě ctižádostivého šlechtice k českému trůnu coby nekorunovaného krále. Druhý díl románu už mapuje Zavišovy osudy prožité na Pražském hradě po boku královny Kunhuty a jejího syna Václava II., jenž se konečně mohl vrátit od svého poručníka Oty V. Braniborského zpět ke své matce. Dále nás vypravěč zpravuje o Falkenštejnově dalším vypočítavém sňatku s uherskou princeznou Alžbětou po smrti Kunhuty, zradě krále Václava a jeho nejbližších rádců zosnovanou proti Zavišovi až po popravu Falkenštejnovu, jehož tvář je „*jediná tvář zrady, spáchané na královském rodu!*“²²⁸

Mařánek události po bitvě na Moravském poli charakterizuje skrze promluvy svých postav, v tomto případě konkrétně ústy běžného lidu, jako dobu, kdy se „*všechny temné mocnosti z podzemních hlubin vyřítily na svět*“²²⁹, dobu, ve které „*syn nezná otce a bratr nezná bratra. Přítel stojí proti příteli a všichni proti všem.*“²³⁰ „*A bída a hlad dovršuje dílo zkázy! (...) lůno země České, kdysi úrodou překypující, tak vyschlo, (...) a obecný rozruch bojů tak vzrůstá, (...) takové je to v Čechách za poručenského bezvládí!*“²³¹ V takovém textu mohl čtenář, jemuž se kniha dostala do ruky v roce jejího vydání sledovat jasné odkazy k soudobému tragickému osudu země. Podobnost zvolené historické látky s Mařánkovou současností lze sledovat také v líčení tíživé atmosféry v českém království po smrti Přemysla Otakara II. a Zavišově ukořistění královského žezla: „*Ticho, hluboké ticho hvězdné noci k ní zaléhalo ozvěnou věčnosti. Bezhlavé ticho. – Chvilé vyhrazená hovorů s mrtvými (...). Vždyť*

²²⁸ MAŘÁNEK, Jiří. *Romance o Závíšovi*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 218.

²²⁹ Tamtéž, s. 126.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Tamtéž, s. 128.

kam zmizel náhle všechen rušný život z komnat, z ochozů, z nádvoří“²³², nastala pohnutá doba, kdy „kdekdo si osobuje právo vládnout“²³³.

Postava Závíše v románu tedy představuje člověka, jenž se nebrání násilnému boji, aby tak dosáhl svého cíle: „*tento Závíš z Falkenštejna zákeřně dnes rozvrací zemi Přemyslovu i Václavovu – pomsta, ke které nesáhl ani habsburský vítěz Rudolf! Což není moci v lidských rukou, která by srazila k zemi tohoto zloducha? (...) Já sama*“, říká královna Kunhuta ještě v době, kdy nebyla omámena Falkenštejnovou mocí, „*odhodlala bych se (...) vytrhnout proti škůdci, jemuž patrně peklo samo je spojencem!*“²³⁴

V celé knize lze sledovat několik postav duchovních, kteří plní funkci mravní a humanitní protiváhy k bojechtivému Závíšovi a jeho kumpánům. Na žádost opata Zdislava, jenž Závíše v první kapitole pojednávající o šlechticově vzpouře, nabádá ke složení zbraní s odkazem ke křesťanským zásadám, a přitom „*vysoko v pravici třímá kříž. Tváří v tvář Závíšovi, jenž proti němu mává mečem*“²³⁵, šlechtic odpovídá: „*Věřím spíš v poctivé zkrřížení mečů tam, kde se zápasí o moc. A tasí-li Závíš svůj meč, neustoupí, dokud nezvítězil!*“²³⁶ Toto naše tvrzení o připisování humanitních hodnot duchovním potvrzuje též myšlenku Daniela Jakubička, jenž ve své stati o funkci protektorátní historické próze vymezuje dvojí perspektivu středověku v tomto typu literatury, „*kdy je na jedné straně viděn jako svět krutosti násilí a orgií, na druhé straně pak svět askeze a duchovnosti.*“²³⁷ Tento motiv pak spisovatel rozvedl ve své další knize, uzavírající trilogii. V *Petru kajícíkovi* je popisována životní cesta hlavního hrdiny Petra z Rožmberka od mnišského života prožívaného ve vyšebrodském klášteře přes hrdinův odklon od duchovní kariéry k bouřlivému životu až k prozření na konci jeho života a opětovnému návratu ke klášteři, v němž konečně nachází svůj klid.²³⁸ Na příkladu této citace lze sledovat, jaký způsob si Mařánek zvolil k boji proti fašismu. Zvolil si cestu prezentace obecných společenských pocitů národa skrze promluvy svých postav. Mařánkovy postavy se tak stávají mluvčími okupovaného českého lidu.

Již výše jsme zmínili, že tato kniha je druhou v pořadí v Mařánkově Rožmberské trilogii. Dle Ester Novákové se zde autorovi v porovnání s prvním dílem podařilo lépe se přiblížit románovému žánru, nicméně stále v díle shledává, a opírá se přitom o dobové

²³² Tamtéž, s. 111.

²³³ Tamtéž, s. 157.

²³⁴ Tamtéž, s. 51.

²³⁵ Tamtéž, s. 21.

²³⁶ Tamtéž, s. 22.

²³⁷ JAKUBÍČEK, Historická próza jako prostředek aktualizace a aktivizace historického vědomí. In: ANTOŠÍKOVÁ, *Zatemněno...*, cit. d., s. 220.

²³⁸ Tamtéž, s. 222.

recenze (Vojtěch Jirát, František Götz), jisté nedostatky. Příběhová linie hlavního hrdiny je zde obohacena o dějové linky vedlejších postav, přičemž jsou do díla zařazeny i pasáže, v nichž hlavní postava nevystupuje vůbec.²³⁹ Vytýkáno Mařánkovi bylo nedostatečné prolnutí do proudu vědomí postav, chybí zde jejich psychologizace, vnitřní monology postav. Naproti tomu plochými dialogy se prý Mařánkova kniha jenom hemží. Konkrétněji se k tomuto problému vyjádřil Vojtěch Jirát na stránkách *Kritického měsíčníku* z roku 1940: „*Vůbec: mluví se u Mařánka stále a stále. Jeho román je vybudován v dialozích. Osoby mají na jazyku vše, co mají na srdci. A zdá se, že na srdci nemají krom toho, co povědí, nic; celkem je toho málo – tak prázdné a všední jsou jejich řeči.*“²⁴⁰ Na druhou stranu je v naší práci nutné konstatovat, že právě dialogy mezi jednotlivými postavami spisovateli umožnily vkládat jim do úst myšlenky, jež se tanou na mysli občanům ohrožených válečným běsněním a autor z nich tak mohl učinit mluvčí svého národa. Tak například v závěru první kapitoly, těsně před bitvou na Moravském poli, biskup Božetěch, jenž přichází krále Přemysla Otakara informovat o Závišově běsnění ve zlatokorunském klášteře, zklamán nad královou bojovnou touhou, předpovídá válku: „*Ať vítězství či prohra ukončí krutý zápas – dnové hrůz se valí na tuto ubohou zemi . . . Nebe bdi nad jejími osudy a nedej, nedej zhynouti!*“²⁴¹

V partu, v němž král Přemysl Otakar II. jedná se svými nejbližšími – manželkou Kunhutou, písařem královské kanceláře Jindřichem z Isernie a panovníkovým přítelem a rádcem olomouckým biskupem Brunem – o vzpouře Závěše a Vítkovců, nalézáme konfrontaci názorů na řešení dané situace mezi králem a jeho přítelem biskupem. Král, jenž musel již před časem v důsledku zrady českých pánů vzdát se římskému králi Rudolfovi a zaručit se mu zasnoubením svého syna Václava s Rudolfovou dcerou Jitkou, zde stojí jako král toužící po pomstě násilnou formou proti biskupovi, jenž mu připomíná povinnost každého panovníka vůči svému lidu: „*Ale král, (...) musí umět vládnout především sobě, chce-li úspěšně vládnout jiným. (...) Zapomenout, že je králem, jenž má moc, a uvědomovat si jedině: že je králem, jenž má povinnosti. K svému národu. (...) Nuže – nejcennější službou, kterou v této chvíli prokážeš svému lidu, bude, uchráníš-li ho válečných hrůz a zmatků. Neboť pomsta na Vítkovcích (...) jistě by rozpoutala válečnou bouři nad tvou zemi, (...) není jistě třeba, aby se sahalo hned k nejostřejším prostředkům.*“²⁴² Král Přemysl však nedal na slova biskupova a následující události vyústili v bitvu, jenž se stala králi osudnou.

²³⁹ NOVÁKOVÁ, *Český historický román v období...*, cit. d., s. 91.

²⁴⁰ JIRÁT, Vojtěch. Jiří Mařánek: „Romance o Závěšovi“. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1940, roč. 3, č. 8, s. 370.

²⁴¹ MAŘÁNEK, *Romance o Závěšovi...*, cit. d., s. 32.

²⁴² Tamtéž, s. 26-27.

Již v úvodu této kapitoly jsme upozornili, že jedním ze způsobů, jak v českém obyvatelstvu povzbuzovat národní vědomí, bylo vyzdvihování jednak českých vládnoucích rodů symbolizujících naši dávnou historii, ze které národ může čerpat i v současné době, zároveň také zdůrazňování kultury a umění, jež zde vzniklo zásluhou právě těchto panovnických rodů. V části, kde autor popisuje Závišovo plenění českých klášterů, zde konkrétně kláštera Zlatá koruna, jenž byl založen Přemyslem Otakarem II., čteme opatovo bédování nad válkou zničenými památky, přičemž národní bohatství se neskrývá v majetku a území, které vládnoucí rod získal bojem, nýbrž právě v kulturním dědictví, jež zde zanechal pro budoucí generace: „*když náhle (...) údery houfnice se s rachotem řítilo bílé zdivo, když se (...) prolomila (...) klenba, v jejíchž výšinách vykouztil kdysi štětec (...) mnicha obrazy rajské blaženosti i apokalyptických hrůz*“²⁴³. Když tu hrůzu opat uviděl, promluvil: „*Hle, co za ta léta zbudovalo posvěcené dílo lidských rukou, v jediné chvíli zničilo srdce zaslepené vášní vzdoru a nenávisti (...) která z obou mocí má pravdu? Ta, která trpělivě buduje, či ta, která nenávistně boří?*“²⁴⁴

Autorovo vyzdvihování odvěké národní kultury doplňuje snaha zobrazit naše hlavní město jako symbol české státnosti. Zde je často zdůrazňována Praha a Pražský hrad jako domov rodu Přemyslovců. Po smrtelném útoku na Přemysla Otakara II, krále železného a zlatého, se panovník obrací právě k Praze, ke svému domovu: „*A jeho bledé, modrající rty naposledy šeptají spíš jen už drahé jméno než válečné heslo: Praha . . . Praha! . . . Srdce velké říše panovníkovy! Svědkyně dnů jeho slávy! A zase domov, kam se i z válečného stanu vracely jeho vzpomínky – k náruči ženině, k pohledům dětí*“²⁴⁵.

V knize je dále zdůrazňována role ženy jako matky, jež v ní vzbuzuje vzdor a odvahu v časech, kdy je její dítě ohroženo. V místech, kde je popisována Václavova internace braniborského markraběte Oty V. na hradě Bezdězu, nás autor zpravuje o Kunhutině odvaze a vzdorném jednání proti hradnímu kastelánovi, k němuž ji povzbudila touha vidět svého syna. V tu chvíli si královna uvědomila svoji významnost a jako ta, „*v jejíž žilách koluje krev královských předků ruských i uherských! Žena slavného Přemysla Otakara II., před jehož pouhým jménem se (...) v zbožné úctě skláněl celý svět*“²⁴⁶, uplatila kastelána snubním prstenem a přesvědčila jej, aby ji přece jenom vpustil do synovy komnaty. V následujícím textu čteme slova posla Všeбора, jenž královnu přemlouvá k útěku ze zajetí: „*Jedině tobě, která jsi byla spoluvládkyní slavného Přemysla Otakara II., podaří se vrátit zbědovanému lidu*

²⁴³ Tamtéž, s. 23.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 24.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 46.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 75.

*víru v lepší budoucno této země!*²⁴⁷ S podobným motivem, často užívaným autory v období okupace, tedy paralelou mezi ženou – matkou syna a ženou – matkou ochranitelkou české země, jsme se již setkali v předchozích rozborech analyzujících básnické sbírky o Boženě Němcové.

Dalším bodem, jenž jsme zmínili ve výčtu vlastností charakteristických pro protektorátní historickou prózu, je snaha dodat čtenáři jistotu, že humanitní a morální hodnoty vždy zvítězí nad odporem a násilím. V knize lze tento motiv sledovat v části, kde Záviš z Falkenštejna se svými spojenci zajímá mnichy ze zlatokorunského kláštera, přičemž opat Zdislav jej žádá o slitování, protože jsou bezbranní a nevinní. V momentě, kdy Závišovi žoldněři mnichům nasazují pouta Záviš pronáší slova: „*Právo silnějšího nezná rozdílů mezi viníkem a nevinným, kněže!*“²⁴⁸ Opat, jenž zde ztělesňuje člověka ctícího základní principy humanity a morálky, mu však opáčí, že „*vyšší spravedlnost nezná nakonec rozdílů mezi nejsilnějším a žebrákem . . .*“²⁴⁹, čímž v Závišovi alespoň částečně zlomí jeho zlobu a docílí tak propuštění sebe i svých mnichů.

Motivem naděje se v knize stává postava Václava II., jakožto syna a pokračovatele vlády zemřelého a lidem uctívaného krále Přemysla Otakara II., za jehož vlády české země ještě prosperovaly a lidem se zde žilo dobře. Období vlády krále Přemysla, a vůbec období přemyslovských Čech, v knize koresponduje se slavnou érou první republiky, po jejímž ukončení Mnichovskou dohodou nastala právě citovaná „doba temná“: „*Sám Ďábel sestoupil na zemi se všemi hrůzami pekel, (...) padl Přemysl Otakar, bojovník boží, a nad námi všemi se zavírají smrtelné temnoty. Bez záchrany! Bez spásy! Bez naděje (...)*“²⁵⁰. Na tato slova zdrceného obyvatele Čech však v knize navazuje výpověď duchovního Eliáše, jejímž prostřednictvím je v českých čtenářích povzbuzován pocit naděje, jenž se v textu skrývá v nástupníkovi trůnu a jmenovci Svatého Václava, patrona české země: „*A přece (...) nezhyne země přemyslovská! (...) A hvězda, která byla viděna dne pátého aprilis (...) což i toto znamení na nebi nevěští příchod knížete a dědice Království českého, jemuž pole svatého patrona jeho jméno jest Václav? (...) A s Václavem – věřte! – vrátí se našim zemím zlatá doba přemyslovská!*“²⁵¹ Eliášova předpověď se v závěru celého příběhu skutečně naplní. Přesto, že zpočátku si Záviš Václava získal na svoji stranu, po několika letech, s pomocí Václavovy manželky Jitky Habsburské, se ve Václavovi vzbudí pocit odpovědnosti, jež nese panovník za

²⁴⁷ Tamtéž, s. 78.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 23.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 128.

²⁵¹ Tamtéž, s. 128-129.

svoji zemi a svůj lid a nechá Závěš popravit. Václavovo procitnutí čteme v následující citaci: „*Duše královská. Snad: Ale ty, má dobrá, drahá země, ty se nikdy nesmíš stát kořistí srdcí dobrodružných!*“²⁵²

Užití postavy svatého Václava jako symbolu naděje, přestože zde je tomu tak skrze jeho potomka, není v literatuře z doby protektorátu ničím výjimečným. Dosud jsme se s tím setkali už u Vítězslava Nezvala a významnou roli sehraji patroni českých zemí symbolizujících nadějně ochránce v kapitole věnované zejména katolickým spisovatelům. Kromě svatého Václava je zde prosazován také kult svaté Anežky České jako strážkyně Přemyslovského rodu, symbolizující pravou křesťanskou víru a přísný asketický život, jenž se stal motivací českých pánů k touze navrátit vládu přemyslovského království skutečnému králi Václavovi II.

3.2.2 František Kožík: Básník neumírá

Román *Básník neumírá* spadá do kategorie historických próz, jež čerpají látku ze zahraničí. Poprvé vyšla v roce 1940 v Brně a hned v následujícím roce se v anketě *Lidových novin* umístila mezi nejzajímavějšími tituly v oblasti původní prózy, a to i přes skutečnost, na níž jsme upozornili v úvodních odstavcích této kapitoly, že kritikou nebyla přijata zvlášť pozitivně.²⁵³

Román zpracovává život portugalského renesančního básníka Luíze de Camõesa, jenž se do literární historie zapsal především rozsáhlým básnickým dílem *Lusovci*, pojednávajícím o historii Portugalců od počátků až do Camõesovy současnosti, přičemž hlavním hrdinou portugalských dějin se zde stává básníkův oblíbenec mořeplavec Vasco de Gama. Právě v tomto literárním činu, kdy „*mrtvý básník (...) živými ústy zpíval svému národu píseň o nesmrtelnosti*“²⁵⁴, se skrývá povzbudivá síla románu pro soudobého čtenáře. Kožíkovým záměrem bylo poukázat na Camõesovo silně vlastenecké cítění, díky němuž mohl národ Portugalců přežít se všemi svými národními a kulturními specifiky alespoň v jeho básni, přestože země roku 1580 ztratila svobodu.²⁵⁵ Román měl nést původně název „*Národ neumírá*“, nicméně po zásahu cenzury musel být změněn.²⁵⁶

²⁵² Tamtéž, s. 321.

²⁵³ NOVÁKOVÁ, Český historický román v období..., cit. d., s. 59.

²⁵⁴ KOŽÍK, František. *Básník neumírá*. Praha: Melantrich, 1971, s. 10.

²⁵⁵ HRABÁK, Josef. *František Kožík*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 62.

²⁵⁶ Tamtéž.

Jak jsme již v předchozích odstavcích naznačili, románovou osu tvoří životní peripetie portugalského básníka. Vypravěč nám postupně líčí všechny osudy Luíze de Camõese, přičemž postupuje od jeho studií v Coimbre, přes odchod mladého umělce do Lisabonu za první práci, kterou bylo vychovatelství syna zámožného hraběte, jenž se mu v těchto chvílích stává druhým otcem. Camões je dokonce představen u dvora, kde se seznámí se svojí osudovou láskou, dvorní dámou Kateřinou d'Ataide. V této části se zrodí v Luízově mysli nápad na sepsání díla o historii Portugalska, „*činech, které daly Portugalsku svobodu*“²⁵⁷, a z důvodu, jenž sděluje své lásce dvorní dámě Kateřině: „*všichni velcí mužové naší minulosti jsouými bratry a chci toho být hoden. Proto chci jejich památku oslat, aby nikdy nevyumizela.*“²⁵⁸ Takovým dílem by tedy jednak vzdal svému národu hold a jednak si získal přízeň krále Sebastiana I.

Dříve se však hlavnímu hrdinovi podaří urazit královskou rodinu, což vyústí nejprve v zákaz vídat se s Kateřinou, ve vyhnaní z města na dvanáct mil daleko a později dokonce v Camõesův nástup na vojenskou dvouletou službu v Africe. Zde poznává krutost válčení a běduje nad zlem, jenž je pácháno na jeho vlasti, a které zůstane v této zemi a jejich lidech zakořeněno již navždycky: „*Od prvního okamžiku, kdy mě vysadili jako jednoho z tisíce (...) na tuto prokletou výspu, která stála už naši zemi tolik krve, navlékám na zasukovanou nit svého života nekonečný počet mučivých chvíl.*“²⁵⁹ V této chvíli v sobě však Luíz ještě zachovává duši básnickou, jež je kladena jako symbol obecně platných mravních norem do protikladu k duši válečné, pro níž jsou jakékoliv morální hodnoty téměř neplatné: „*ten, kdo by chtěl napínat struny od měsíce k zemi a zpívat ódu na velikost lidství, těžko bere do ruky kopí, aby jej vbodl do člověka, který se neprovinil jinak, než že se narodil z ženy, jejíž pleť je o odstín tmavší, než byla pleť mé matky.*“²⁶⁰ Na této ukázce lze poukázat na jeden z výrazných rysů charakteristických pro skupinu děl podobných románu Františka Kožíka, a to takových děl, pro něž byla příznačná tematická jinotajnost. Upozornil na něj Blahoslav Dokoupil ve stati *Obrysy české historické prózy z let 1938 – 1945*, ve které uvádí, že autor „*klade značný důraz jednak na hluboké vlastenectví portugalského básníka Camõese, jednak na myšlenku rovnosti všech ras a národností.*“²⁶¹

Obě citované pasáže čteme v básnickově dopise z Afriky, který je adresován hraběti, jenž Luíze zaměstnával jako vychovatele svého syna Antonia v Lisabonu. V listu Camões

²⁵⁷ KOŽÍK, *Básník neumírá...*, cit. d., s. 69.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 109.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 110.

²⁶¹ DOKOUPIL, *Obrysy české historické prózy let 1938-1945*. In: *Česká literatura...*, cit. d., s. 339.

vzpomíná na léta prožitá právě v sídle svého zaměstnavatele, přičemž právě tyto myšlenky na domov v něm vzbuzují sílu a naději na šťastný návrat zpět do vlasti: „*Dám se raději uštvat snům. Netoužím po květech natrhaných na cizích záhonech špinavýma rukama. Nechci falešné šperky z dlaní (...) kuplířů. Volím lásku a zůstávám jí věrný.*“²⁶² Nejpozvůdňivější vzpomínkou je pro něj jistě sen o Kateřině, již v intimních chvílích přezdíval Nathercia: „*Ta bílá plachta, to je Nathercia. To je země, kterou jsem musel opustit, protože jsem neuměl milovat málo. Borové lesy mého pobřeží jsou jejími vlasy, lesk velkých měst je svitem jejích očí, jedna tichá zahrada v Lisabonu jejím srdcem.*“²⁶³ Setkáváme se zde s motivem, v němž je krása ženy překrývána krásou města a naopak. Pro české spisovatele bojující svým dílem proti okupaci bylo příznačné oslavovat hlavní město jejich otčiny, často též město rodné. Způsob boje proti fašismu prostřednictvím zpřítomnění symbolů pražských dominant jsme si již ukázali v případě Seifertovy sbírky o Boženě Němcové či u Nezvala. K dokonalosti byl tento motiv doveden „básníkem Prahy“ Jaroslavem Seifertem v okupačních sbírkách *Světlem oděná* a *Kamenný most*, v nichž postavy mladých dívek hrají též významnou roli, a o nichž se později vyjádříme podrobněji. Vzhledem ke Kožíkově cizí látce zde město Prahu nahrazuje Lisabon, jenž pro hrdinu představuje „*ráj, kde lidé neztratili dosud pravdivý pohled na podstatu života, kde se žilo pod vládou starých ctností, kde neulehlo strašlivé indické podnebí na lidských duších*“²⁶⁴, a v jehož oslavě je skryta paralelnost mezi láskou k ženě a láskou k vlasti, domovu.

V dalším dopisu, jenž Camões píše svému zaměstnavateli a příteli, vzpomínky a touha po návratu domů pokračují. Právě tyto myšlenky na Portugalsko pro něj představují jedinou možnost útěku od tragických událostí, jichž je součástí: „*A vzpomínky, které mě tak dlouho držely nad vodou? Je mi, jako bych se vším ztrácel souvislost, s kamennými králi, které jsem opustil (...), i s životem v Lisabonu (...) cosi ve mně zbývá – (...) Když jsem (...) k smrti znaven pochodem, (...) a padnu na zem, (...) slyším vždy, jak se ve mně zřetelně ozve: to není půda tvé vlasti. A když dám ucho k zemi, odpoví mi (...): ne, já nejsem Portugalsko.*“²⁶⁵

Ani po návratu z Afriky se však básníkovi nedaří. Během pobytu v tíživých válečných podmínkách se výrazně změnil po vzhledové stránce, ale i duševní. Od svých dřívějších uměleckých zájmů upustil a vrhnul se spíše na zločineckou dráhu, přičemž končí ve vězení a jedinou možností na záchranu je opět výjezd do zahraniční služby, tentokrát do Indie. Ve chvíli, kdy se Luíz ocitne mezi zločineckou spodinou, dochází k výraznému bodu jeho

²⁶² KOŽÍK, *Básník neumírá...*, cit. d., s. 111.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 231.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 115-117.

duševního vývoje a vrací se tak ke svým původním hodnotám. Tato proměna je iniciována Camõesovým svěřencem Antoniem, jenž k němu přichází jako představitel hrdinova minulého života a jeho slova jsou mu připomínkou pravých hodnot lidství: „*když si vzpomenu, co jsi pro mne znamenal. Otáčel jsi globusem a vyprávěl mi o králi Mořeplavci, o odvaze, kterou máme v sobě zakletu, o cti která je naším prvním zákonem.*“²⁶⁶ Antonio si všimnul, že jeho slova Luízem pohnula, uvědomil si, jakou roli nyní může sehrát v jeho životě a jak může ovlivnit básníkův budoucí osud, a tak pokračoval: „*Předčítal jsi mi své verše. Zpěvy o Lusovcích, o králich, kteří zakládali velikost naší země, o krvi, která netekla nikdy marně. (...) Chtěl jsi nám vrátit minulost.*“²⁶⁷ Právě ve věznici, kde s ním na jedné straně „*bydlí nejnižší pudy*“²⁶⁸ a rodí se v něm ty nejčernější myšlenky, se v Camõesovi na straně druhé probouzí staré touhy a opět se „*obnovuje myšlenka na velkou píseň o Lusovcích.*“²⁶⁹ A zároveň vyjadřuje omluvu svému národu, za nějž cítí zodpovědnost: „*Velcí králové, odpusťte, že jsem vás zradil. Jsem na ohybu cesty – chci se vrátit k vám! (...) chci vyzpívat vaše velké činy věrněji a vroucněji než tehdy. Bratře Vasco de Gama, bývaly časy, kdy jsem si chlubitě myslel, žeš mi svěřil svou duši. Dnes (...) se neodvažují zdvihnout čelo k tvé velikosti. A přece bych znovu rád sáhl do strun své chudé lyry.*“²⁷⁰ Luíz tak opět začíná psát slavnou báseň, jež ho doslova drží při životě několik dalších let strávených v cizích zemích.

V závěru knihy se sice Camõesovi podaří po dlouhých sedmnácti letech strávených v cizině vrátit zpět do vlasti i s napsaným eposem, a dojde i k jeho vydání, nicméně slávy se již nedočká – umírá v roce, kdy Portugalsko přichází o samostatnost vlivem Španělské země. Po návratu do Portugalska Luíz sleduje Lisabon zničený hladem, morem a zásahem nepřítele, přičemž na vratech domů „*lze ještě teď rozeznat rozmazané kříže, znaky hrozné návštěvy.*“²⁷¹ V těchto slovech Kožíkův čtenář nepochybně nacházel přímý odkaz k osudové tragédii země, jíž v době prvního vydání románu prožíval. Kožík dále aktualizaci historické látky doplňuje líčením atmosféry okupovaného města: „*Lidé, kteří krácejí městem, nesou hlavy skloněné k zemi, nezdvíhají zrak, neoslovují se, zapomněli se smát.*“²⁷² „*Každý myslel na smrt, každý se lekal nadcházejícího dne i blížící se noci. Život byl jen špatný a temný, jedinou nadějí bylo přežít zítřek.*“²⁷³

²⁶⁶ Tamtéž, s. 130.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 139.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 140.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 141.

²⁷¹ Tamtéž, s. 241.

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž, s. 258.

Během svého dobrodružného života se Camões několikrát dostal do krajních situací ohrožujících ho na životě. V halucinacích vedl dialogy se Smrtí, již však vždy přesvědčil o nutnosti dopsání svého díla ještě před úmrtím. Teprve v momentě, kdy je kniha v Lisabonu vydána a Luíz onemocní, smíří se se svým osudem a vede poslední rozhovor se Smrtí, jenž k němu opět přichází ve snu a nachází ho s knihou, již hrdina pevně svírá ve svých dlaních: „*Neboj se, řekl jí, když zaváhala. – Už se nebudu bránit. Pojd' blíž.*“²⁷⁴ Hlavní hrdina tak v závěru knihy umírá sice zdeptán a ponížen osudem své země, nicméně umírá s pocitem, že své zemi věnoval velké dílo, v němž zůstane portugalský národ živ i v době, kdy mizí hranice samostatného státu z mapy.

Román je rozdělen na dvě knihy, které uvozuje předzpěv, v němž autor jednak vyzdvihuje dějiny Portugalska a poté naznačuje, jakým směrem se vypravěč na stránkách knihy vydá. Přesto, že Portugalci objevili Indii nebo Čínu a obepluli celý svět, zapomínali na svoji zemi, což vyústilo v okupaci Portugalska Španělskem. A právě v této chvíli „*zazněla píseň. (...) Mluvila o velikosti, která byla, vdechovala život. Portugalsko, které se obávalo, že ztrácí život, poznalo, že v této písni bude znít věčně.*“²⁷⁵ Příběh je v celé knize narušován Camõesovým přenášením v myšlenkách do starých dějin portugalských „*velkých králů*“. Místem, v němž se s nimi Luíz schází, je hrobka v klášteře Svatého kříže, v níž je pochován král Affons Henriques, jenž před tři sta lety učinil zemi nezávislou. Dalším takovým místem byla knihovna, kde se hrdina stále a stále nechával ujišťovat, že pro všechny bývalé vládcy hrála prim snaha zachovat svobodu a nezávislost země.

Již v úvodu této kapitoly jsme si vysvětlili specifika okupační historické prózy. Jedním z nich je snaha autorů volit taková historická období, na jejichž pozadí lze zobrazit životní osudy hrdiny, jenž se často dostává do konfliktu se společnostmi, v níž se pohybuje. Nicméně podstatným rysem je skutečnost, že boj, jenž hlavní postava sehrává, není nikdy marný a vždy je hlavní ideou díla vítězství obecných principů lidství nad zlem a násilím. Kožík nám představuje Camõesovu životní cestu, se všemi duševními proměnami hlavního hrdiny. Ukázali jsme si několik zlomů ve vývoji psychiky Luíze, jenž byl nejdříve mladým renesančním umělcem, ale krutý osud jej změnil v člověka prosazujícího násilí, jenž se ocitl mezi lidmi z okraje společnosti. Teprve bývalý básníkův svěřenec a pobyt ve vězení v něm opět probouzí myšlenku sepsání slavného díla jako službě portugalskému národu.

Tato podkapitola, věnovaná Kožíkovu románu *Básník neumírá*, je ukázkou typu okupační historické literatury, jejíž autoři se pokusili o aktualizaci historické látky

²⁷⁴ Tamtéž, s. 260.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 10.

prostřednictvím hlavního hrdiny, jenž reprezentuje individualistický lidský typ.²⁷⁶ Kromě románu o portugalském básníkovi tuto skupinu doplňují například Schulzův *Kámen a bolest* (1942), Kratochvílův *Osamělý rváč* (1941), či Mařánkova Rožmberská trilogie. Hlavní postavy těchto románů jsou výraznými individualistickými typy, jež jsou obvykle nadané tvůrčími schopnostmi, zároveň jsou však kvůli svému „daru“ neustále konfrontováni s okolní společností, což je ale stále nutí k pátrání po smyslu života.²⁷⁷

²⁷⁶ DOKOUPIL, *Obrysy české historické prózy let 1938-1945*. In: *Česká literatura...*, cit. d., s. 342.

²⁷⁷ Tamtéž.

4 VZTAH K VLASTI A ČESKÝM MÍSTŮM

4.1 Praha

Podstatné místo v oblasti vlastenecky laděné okupační poezie zaujímá tvorba věnující se tématu významných českých míst, především našemu hlavnímu městu. Pro české básníky Praha symbolizovala domov a českou vlast. Neustále se vraceli k místům, v nichž trávili mládí a v poezii nechávali výrazný prostor vzpomínkám na příběhy spojené s nimi. Pro některé lyriky ale hlavní město představovalo motiv místa, od něhož přecházeli k tématu lásky k vlasti, nejčastěji k venkovu, přičemž právě venkovský lid pro ně představoval symbol čistoty českého národa.

Několikrát se k tématu Prahy vracel František Halas, nejprve v roce 1940 básní *Praze*, za jejímiž branami „zní tvrdá kopyta (...) a strašní jezdci Zjevené / mávají praporem“²⁷⁸, zařazené do sbírky *Torzo naděje* z roku 1938. Později vzdal hlavnímu městu hold básní *Praha*, sepsané roku 1940, jenž mohla vyjít až po osvobození, v souboru *V řadě* v roce 1948. Vítězslav Nezval roku 1938 vyjádřil obdiv městu při procházce Prahou (sbírka *Pražský chodec*). Dalším autorem, kterého okupační období přimělo básnickým způsobem zvětšit Prahu, byl Vladimír Holan. V básni *Sen* (1939) je rozvíjeno apokalyptické zobrazení chmurného, ponurého hlavního města, jež je už se svým osudem smířeno.²⁷⁹ S dobovým zájmem o historismus souvisí také návrat k hodnotám domova, rodiny a vlasti. V roce 1940 se pražská architektura stala inspirací také pro spisovatele Viléma Závadu (sbírka *Hradní věž*) a Františka Hrubína (*Včelí plást*). Tito dva spisovatelé se však vzápětí uchýlili spíše ke glorifikaci českého venkova.

Na tomto místě bychom se měli ještě v krátkosti zmínit o některých básních otištěných v již zmiňovaném, v rámci zahraničního odboje vydaném, sborníčku *Křik Koruny české*. Jedna z básní nese titul *Z dálky* a pochází od neznámého autora. Literární historik Jiří Rambousek vyslovil domněnku, že by autorem mohl být český básník a synovec Viktora Dyky Viktor Kripner, jehož možné autorství dokládá nejen výraznou podobností obsahovou s cyklem tří písňových textů, které sepsal na počátku války, ale zároveň vidí podobnost i

²⁷⁸ ŠOTOLA, Jiří, ed., BRABEC, Jiří, ed. a ŠIKTANC, Karel, ed. *A co básník: antologie české poezie 20. století*. Praha: Mladá fronta, 1964, s. 217.

²⁷⁹ PAVELKA, Jiří. *Hledání místa...*, cit. d., s. 154.

v titulu básni – *Zpíváno do dálky*.²⁸⁰ Dále však přiznává, že pro definitivní úsudek je tato analýza nedostačující. Lyrickým mluvčím této básně je emigrant žijící v Paříži, v němž procházka podél řeky Seiny budí vzpomínky na české národní tradice a krajinu domova, jež se potýká s problémy: „*Voda řeky Seiny odtéká, / (...) Praho daleká, / vidím tvoje mosty, věže, chrámy, // bloudím v duchu podle Vltavy, / zpívající píseň Smetanovu. (...) // Tvoje radost změnila se v sen, / cizí vlajka třepotá tvým jasem.*“²⁸¹

Domníváme se, že je vhodné zařadit do této kapitoly také báseň Josefa Hory *Nad lánským hřbitovem*, která zde spadá spíše do oblasti boji proti fašismu prostřednictvím lásky k české zemi jako takové. V textu se motivem pro uctění básnickovy vlasti stává hrob Tomáše Garriguea Masaryka, kolem nějž leží „*zbičovaná a lačná, / zem, česká zem (...) // krvavá trápením, bílá steskem svým*“, ale „*modrá nebesy*“²⁸². V závěru básně narážíme na téma rozebírané již v předchozí kapitole, tedy glorifikace českých osobností. Lyrickému subjektu se zjevuje prezident Masaryk jako pokračovatel českého královského rodu a spasitel, jenž přijíždí zachránit zemi: „*Vidím ho, jede zas / koňmo na Hradčana. / Vítá ho králů hlas / za jasného rána / Říp, zvon Čech, / zpívá modru na ústech, / zpívá, zpívá. / To tobě, země živá, živá, živá!*“²⁸³

Nejvýraznějším básníkem tematizujícím své rodné město, byl však Jaroslav Seifert, přičemž toto téma prochází celou jeho tvorbou. Z básní, vydaných v roce 1940, které Seifert zasvětil tomuto tématu, nemůžeme opomenout především básnickou sbírku *Světlem oděná*. Než však přejdeme k její analýze, neměli bychom opomenout básnickovy dva kratší texty, uveřejněné v již zmiňovaném *Křiku*. Jedná se o básně *Praha v máji* a *Nad hrobkou českých králů*. V první z uvedených básní se objevuje Seifertův nejednou užitý motiv procházky dvou milenců jarním městem, procházky, jež vede „*alejí kaštanů / nahoru k Pražskému hradu.*“²⁸⁴ Opakuje se zde také metoda kontrastů, kdy jsou proti sobě kladeny scenerie jarní, rozkvetlé, všemi barvami hrající městské krajiny („*toho dne byla / k zbláznění hezká doslova, / růžová, zlatá a bílá*“²⁸⁵) a obrazy znázorňující skutečnou a krutou realitu okupačních dní („*a v parku někde za nimi / učí se Prušáci drillu. // Ať vejdem tam a nebo sem / (...) všude se na nás úkosem / dívají SS-mani.*“²⁸⁶). Zároveň se ale Jaroslav Seifert nezdráhá vzápětí vyjádřit

²⁸⁰ RAMBOUSEK, Jiří. Křik Koruny české – málo známá odbojová akce českých spisovatelů. In: *Universitas: revue Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, roč. 36, č. 1, s. 8.

²⁸¹ SLOMEK, DOSTÁLOVÁ, *Křik Koruny české...*, cit. d., s. 35.

²⁸² Tamtéž, s. 17.

²⁸³ Tamtéž, s. 18.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 25.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 25-26.

kolektivní pocity celého národa: „na střeše vlajka krvavá, / na vlajce muří noha. // Promneš si oči údivem, ú vzpomínáš, co bylo kdysi. / Dnes na tom kříži strašlivém / zem česká přibitá visí.“²⁸⁷

Báseň *Nad hrobkou českých králů* je textem vyloženě apelativním. Tématem sbírky je zdrženlivost Čechů, před jakýmkoli vzdorem. Meče, uložené společně s našimi udatnými králi v hrobech na Pražském hradě, jsou zde symbolem české statečnosti, vybízejícím český národ k boji proti fašistům.²⁸⁸ Básník se stydí za jeho ustrašenost a proto mu pokládá otázky: „Modlit se? Ano, ale ať meč svítí / v tvé ruce obnažený. Jen ženy mohou prázdné ruce míti. / A ani ženy! // (...) Však sepnout ruce v prosbu přebohou / a hanbu přetrpěti? / Jen děti prázdné ruce míti mohou. / A ani děti!“²⁸⁹ Později Seifert obě tyto básně zařadil do své sbírky *Přilba hlíny* (1945).

4.1.1 Jaroslav Seifert: Světlem oděná

V předchozím textu jsme se již zmínili o jednom z nejvýznamnějších počinů v této oblasti, a to Seifertově sbírce *Světlem oděná* (1940) na níž přímo navazuje sbírka *Kamenný most*, vydaná v roce 1944, které bývají vydávány společně ještě s *Vějířem Boženy Němcové* jako třídílné vydání Seifertovy okupační poezie. Dokonce sám Seifert se podílel na vydání těchto tří skladeb společně v jednom svazku krátce po skončení války, v roce 1947.²⁹⁰

Tak jako ve sbírce *Vějíř Boženy Němcové* se lyrický mluvčí ztotožňuje s hlavní hrdinkou básně, zde se ztotožňuje opět se svoji hrdinkou, kterou se ale nyní stala Praha. Sbíрка je členěna do třech částí, přičemž každá z nich obsahuje tři bezejmenné zpěvy o sedmi osmiveršových strofách. Kostru celého příběhu tvoří procházka lyrického hrdiny Prahou, jenž „byla krásnější než Řím“²⁹¹, jenž „byla krásnější než dřív“.²⁹² Soustředí se především na historické centrum metropole. S ohledem na dobu, ve které sbírka vznikla, je pochopitelné, že si autor vybírá taková místa, která jsou nějakým způsobem spjata se slavnými tradicemi českých zemí.²⁹³ Seifertova sbírka je tedy především apoteózou Prahy, jejích monumentálních staveb, důležitých momentů české historie, národních ikon, sakrálních symbolů a české křesťanské tradice. Zároveň zde však podstatnou složku básnické skladby představuje všední

²⁸⁷ Tamtéž, s. 26.

²⁸⁸ RAMBOUSEK, Křik Koruny české – málo známá odbojová akce českých spisovatelů. In: *Universitas...*, cit. d., s. 10.

²⁸⁹ SLOMEK, DOSTÁLOVÁ, *Křik Koruny české...*, cit. d., s. 28-29.

²⁹⁰ SEIFERT, FLAIŠMAN, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 119.

²⁹¹ Tamtéž, s. 43.

²⁹² Tamtéž, s. 45.

²⁹³ PAVELKA, Jiří. *Hledání místa...*, cit. d., s. 154.

a každodenní život prostého českého lidu. Autor se ve svých vzpomínkách dotýká témat, kterými jsou mladá nevinná láska, romantika jarního dne nebo obrazy ze života běžné žižkovské dělnické rodiny, v níž sám Seifert vyrůstal.

V první části sbírky cesta mluvčího začíná u katedrály sv. Víta. Na tomto místě se zastavuje u hrobky českých králů, kde „*od věků už zaznívá tu chorál / vroucí píseň jeho bezpečí*“.²⁹⁴ Viděli jsme, že tento motiv Seifert užil už dříve, v básni *Nad hrobkou českých králů*, jíž se snažil podnítit čtenáře k boji s nepřáteli. Hned v první sloce básník naznačuje důvod jeho lyrické procházky po Praze: „*Kdosi roztrh na oltáři krajky, / spadl stojan se stránkami not, / lodí ozvaly se kroky bot, / cvakajících temně do mosaiky*“.²⁹⁵ Z citace je evidentní, že básníkovo milované rodné město, a především hlavní město České země, okupují německá vojska, což Seiferta vede ke glorifikaci Prahy.

Dále se chodec uchyluje k Letohrádku královny Anny, pod jehož střechami se lze bezpečně ukrýt. Za zdmi Belvedéru hraje s okupanty hru a vyzývá je: „*chytni si mne, slepá bábo, chyt'*“.²⁹⁶ Kolem sochy sv. Jiří bojujícího s drakem postupuje dále skrze rozkvetlé pražské zahrady až po Zámeckých schodech, na nichž potkává hrající si děti. Bezstarostné a naivní dětství tu tvoří kontrast ke smrti, jenž je stále na dosah. Metaforou německých vojsk je tu drak, bazilišek či satan, s nimž bojuje sv. Jiří, a kteří jen co děti usnou, „*věsí se jim ve snu na patu*“.²⁹⁷ V závěru prvního oddílu básník končí svoji pouť hlavním městem u Vltavy, zahalené jarní romantickou přírodou.

Ve druhé části sbírky do veršů výrazně vstupuje autobiografický prvek. Tato část reprezentuje návrat do básníkova mládí a jeho vzpomínky na bezstarostné dětství v „*klidných vodách přístavu*“.²⁹⁸ První zpěv uvádí slovy: „*Kam jste padly, bezstarostné stuhy / dní, jež nepoznaly zklamání, (...) / Krásu světa oči uviděly / třeba jenom v dírcce klíčové / nízkých dveří tvých, můj domove / jejichž veřeje již zrezivěly*“.²⁹⁹ V následující sloce Seifert zmiňuje Salónní bibliotéku, v níž si v mládí rád listoval při pohledu na Prahu. V této edici Ottova nakladatelství, otiskující díla předních českých autorů, Vrchlický poprvé zveřejnil svoje básnické sbírky.³⁰⁰ Odkaz na Vrchlického, schovaný ve vzpomínce na Seifertovu matku, jež se v básni vrací ze smutečního průvodu básníkova pohřbu, představuje fakt, že Vrchlického

²⁹⁴ SEIFERT, FLAIŠMAN, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 44.

²⁹⁵ Tamtéž.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 46.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 47.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 51.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 67.

básně, které „nedaly (mu) tehdy klidně spát“³⁰¹, vzbudily v Seifertovi vášeň pro literární řemeslo. V souvislosti s autorovými poetickými počátky naráží na cenzuru, panující v době vzniku sbírky. Vrchlický sice Seifertovi ukázal kouzlo básnictví, avšak nyní „básník vrost do ticha své uzavřené cely“³⁰² a dnes „básníci ti chodí městem, / ale místo psaní veršů pláčí.“³⁰³ Vidíme, že potud je druhý oddíl sbírky poměrně epický. Pásmo dějových linek však narušuje několik lyricky laděných strof popisujících pražskou jarní krajinu. Tyto romantické verše dávají Seifertovi možnost pokračovat ve svých vzpomínkách, tentokrát však vzpomíná na první zkušenosti s dívkami.

Zde do Seifertových vzpomínek vstupuje opět významná osobnost české literární scény – Vítězslav Hálek: „*Jak jsem šťasten padal do fialek, / abych večer dívce na loďce / říkal verše jako Dorotce / průvodkyni písni říkal Hálek.*“³⁰⁴ Dorotka, dcera pražského advokáta, u nějž Hálek pracoval jako domácí učitel, byla Hálkovou manželkou. Do básnické sbírky *V přírodě* Hálek vepsal Dorotce věnování, kde ji označil za „průvodkyni těchto písni“.³⁰⁵ Tematizování velikánů národní literární kultury pokračuje i ve třetí Seifertově okupační sbírce, v *Kamenném mostu*. Zde se jedná o postavu Karla Hynka Máchy, s podstatným odkazem na jeho báseň *Máj*, která je symbolicky přítomna v celém textu. Již v úvodních verších prvního zpěvu je Mácha označován za básníka, jenž po krk vězí v květech, a na konci zpěvu jsou dokonce citovány jeho nejslavnější verše: „*Je pozdní večer (...)*“.³⁰⁶ Navíc se celá sbírka odehrává v měsíci květnu.

Pro třetí zpěv jsou příznačné sociální motivy. Seifert píše o dělnících, v jejichž prostředí se pohyboval celé své dětství: „*Podali mi ruku dělníci, / co jsem mohl jiného než jít / a hlas tklivě vyprávějící / počal první slova melodramu.*“³⁰⁷ Jiří Pavelka tyto verše považuje za autorovu vzpomínku na počátky jeho básnictví, na dobu proletářské poezie a o několik veršů dále na dobu poetismu³⁰⁸: „*Pokračuje píseň melodramu: / v orchidej se mění hluchavka, / nad střechou zní ukolébavka / hraná černým kloubem na tam-tamu.*“³⁰⁹ Alexandr Stich naproti tomu ve své obšírné stati věnované *Světlem oděné* shledává tuto ukázkou pouhým sociálním motivem.³¹⁰

³⁰¹ Tamtéž, s. 51.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ Tamtéž, s. 52.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 56.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 67.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 75.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 59.

³⁰⁸ PAVELKA, Jiří. *Hledání místa...*, cit. d., s. 155.

³⁰⁹ SEIFERT, FLAIŠMAN, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 59.

³¹⁰ STICH, Alexandr. *Seifertova Světlem oděná (interpretace: pokus a výzva)*. Praha: Argo, 1998, s. 13.

Následují verše vzpomínající Seifertovu cestu do Francie, jež v roce 1924 absolvoval s Karlem Teigem.³¹¹ Vzpomínku uzavírá slovy: „*Dnes už vím, proč vlaštovka se vrací; (...) / V světě nikde žízeň neuhasiš, / jenom doma, tam ti jediné / chutná v studni voda po víně / silnější než opium a hašiš. / (...) vrátil jsem se s břehu cizích moří / (...) skryt se pod rodnými kameny.*“³¹² Tento výrazně vlastenecky laděný zpěv rámcují opakující se verše, v nichž „pražský poutník“ vyslovuje slib otci: „*rozpukané ruce otcovy / cítí ve svých synek bláhový, / slíbil jsem si, že je neoklamu.*“³¹³ Reminiscence slibu, jenž lyrický hrdina dává otci, zdůrazněný dvojnásobným opakováním, podtrhuje vztah hrdiny k domovu a rodině. Tento vztah tu vytváří paralelu ke vztahu mezi básníkem a jeho vlastí. Básník se vydával na cesty ještě v době naivního mládí, kdy ho cizina lákala, necítil tehdy ještě zodpovědnost vůči své otčině. Nyní se ale vrací k domovu v časech, kdy je vlast v ohrožení a kajícně přiznává malichernost svých osobních problémů, které najednou převyšuje nelehká situace vlasti – skutečného domova, jímž se stala Praha.³¹⁴

Poslední zpěv třetí části, tedy poslední zpěv celé sbírky, opět rozvíjí motiv chodce, jenž se prochází ulicemi hlavního města. Z Malostranského náměstí prochází Ostruhovou (dnes Nerudovou) ulicí zpět směrem k Pražskému hradu, kde jeho výprava začala. Během cesty vede lyrický hrdina dialog s básníkem, pravděpodobně Vrchlickým, do jehož úst autor vložil ústřední Seifertovo sdělení, jehož adresátem byl český lid: „*Víc než být – je milovat, můj milý, / třeba bys jen přelud miloval, / není lásky, s níž by nešel žal, / umíráme, aby jiní žili.*“³¹⁵ Básníková slova ještě více potvrzuje obraz, jenž Seifert zařadil na úplný konec textu. Jedná se o obraz mladých milenců. J. Seifert tu opět podtrhuje důležitost něčeho zdánlivě tak banálního, jako je právo na život, život v lásce, a českému čtenáři tak sděluje, že by o toto právo nikdy neměl být připraven.

Na erotický motiv – obraz milenců – Seifert navazuje a rozvíjí jej více až o čtyři roky později v *Kamenném mostu*. Tato sbírka je členěna do pěti částí, přičemž hned první z nich nese název Pod kvetoucími stromy a ve které básník rozvíjí motivy jara souběžně vedle erotických motivů. Scénérie jarní májové krajiny střídají pohledy na mladé dívky, přičemž erotično se soustředí především do jejich ňader. Dokonce ve druhém zpěvu opakuje motiv chlapce něžně objímajícího svoji dívku, kterým je zakončena první sbírka. Milenecký vztah dvou mladých lidí, zdůrazňující to krásné, co mezi nimi začíná (zejména v poslední části

³¹¹ SEIFERT, FLAIŠMAN, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 67.

³¹² Tamtéž, s. 60.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ STICH, *Seifertova Světlem oděná...*, cit. d., s. 13.

³¹⁵ SEIFERT, FLAIŠMAN, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 64.

skladby) a zároveň verše znázorňující jarní rozkvetlou krajinu, tu vytváří bojovný prvek proti strachu z německých vojsk a konce svobody. Básník si klade otázky: „*proč naříkat si na osud, že je tak krutý k stáru*“ a vzápětí odpovídá: „*Vždyť člověk věčně roztoužen / dvě ruce hledá a v nich sen, / jenž podobá se jaru*“.³¹⁶ Jaro a láska tu pro Seiferta znamenají základní principy a zdroje nového života.³¹⁷

Paralelně vedle glorifikace Prahy básník neustále upozorňuje na hrůzy německé okupace, avšak snaží se zároveň ve čtenáři vzbudit pocity naděje. Hned ve druhém zpěvu první části sbírky se objevují motivy vězně, krve a mříží, přičemž právě obraz vězně za mříží zde evokuje český národ uvězněný Němci: „*(...) vězeň v kartu kreslil arcid'ábla, / namáčeje dřívko do krve. / Pak mu padla karta zkrvavená, / vyzývající ho k zápasu (...)*“.³¹⁸ Následující strofa je však mnohem optimističtější a motiv vězně najednou vyznívá poněkud pozitivněji: „*Jakmile se mříže stanou strunou, / v plátky růží promění se rez, / sami ptáci nad tou písni ztrnou, (...)* / *A když spánek miji čelo bledé, / unikaje hrůze lidských řas, / vězeň ví, že časy mění čas (...)*“.³¹⁹

Jako výrazný motiv se ve sbírce jeví motiv chodce, jenž při procházce Prahou sleduje okolní dění. Časté jsou formulace jako: „*Jednoho dne šel jsem pozdě k šeru*“, „*Jednoho dne šel jsem časně z rána*“, „*šel jsem k němu, byl jsem v chrámě sám*“ nebo „*Když jde člověk žalem nalomený*“. Takové formulace, jež naznačují pohyb člověka, nalezneme především v první části, která nejvíce velebí město Prahu. Postupně tyto stylizace ustupují.³²⁰ Výběr lokalit, kolem kterých chodec krouží, však není náhodný. Seifert se soustředí zejména na taková místa, jež mu dávají možnost poukázat na historii českého státu, tradici českého písemnictví, významné osobnosti či světce. Tak například během výpravy kolem Pražského hradu, v místě, kde zmiňuje hrobku českých králů a knížat, mu na mysli vytane vzpomínka na Svatého Václava: „*Svatý, který zacloněn je křídly / andělů a štítem modliteb, chudým země lámal bílý chléb, / drtil hrozny vína pod chodidly*“.³²¹ Básník připomíná Svatováclavský chorál, jenž „*od věků už zaznívá tu (...)* / *vroucí píseň jeho bezpečí*“.³²² Seifert se tak skrze text chorálu opět dovolává Boha a prosí o slitování, jako v době, kdy tento chorál vzniknul. Svatý Václav, zde nepředstavuje pouze světce, jenž připravoval chléb a víno pro chudé, ale

³¹⁶ Tamtéž, s. 89.

³¹⁷ PAVELKA, Jiří. *Hledání místa...*, cit. d., s. 156.

³¹⁸ SEIFERT, FLAIŠMAN, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 45.

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ STICH, *Seifertova Světlem oděná...*, cit. d., s. 33.

³²¹ SEIFERT, FLAIŠMAN, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 44.

³²² Tamtéž.

plní zde také funkci rytíře, jenž má přijít, chránit a dodávat bezpečí svému národu v době tak hroživé.

Strofě o sv. Václavu předchází verše o jakémisi jedinci, který „*Z hloubi hrobu zvedl nad sloupoví, / které vyrostlo mu pod dlaní, / bílou lebku*“.³²³ Alexandr Stich se domnívá, že se jedná o postavu císaře Karla IV., jemuž pod rukama skutečně povyroستlo sloupoví Svatovítského chrámu. Bílá lebka by měla patřit sv. Václavovi, přičemž Karel IV. se významně zasloužil o budování svatováclavského kultu v Čechách.³²⁴

V dalších verších odkazuje na věž Daliborku, jejíž „*zdivo (...) pověst ovjí*“.³²⁵ Zmíněná věž původně sloužila jako věznice. Seifert zde odkazuje na pověst o prvním vězni Daliborovi z Kozojed, jejíž téma zpracoval jednak Alois Jirásek ve *Starých pověstech českých* (1894) a jednak Bedřich Smetana v operě *Dalibor* (1868). Seifert tak využívá pražské monumenty k propagaci českých symbolů, zde konkrétně literární tradice, aby tak mohl budovat v českých čtenářích lásku k vlasti.

V předchozím textu jsme několikrát upozornili na Seifertovu techniku prokládání epických částí lyrickými oslavami jarní Prahy, na jejímž pozadí se děj celé sbírky odehrává. Jaro, jenž „*v dubnu po tlapkách se plíží*“ se stává jedním z hlavních témat Seifertových sbírek. V *Kamenném mostu* se jaro stalo tématem už v názvech některých básní – Pod kvetoucími stromy, Jaro v Loretě, Májová romance.

Tak jako v případě Seifertovy sbírky *Vějíř Boženy Němcové* lyrický mluvčí sní o spisovatelce, přičemž snění narušují aluze na tíživost Seifertovy doby, tentokrát se jeho snem stává město Praha, ale probouzí v něm myšlenky na „*oponu, kterou spustil osud neúprosný*“.³²⁶ Ukázali jsme si, jakým způsobem se vyvíjela Seifertova okupační tvorba. Nyní můžeme konstatovat, že hlavními tématy básnických sbírek jsou město Praha, národní tradice, ale také jaro, každodennost prostých českých lidí a především láska. Toto všechno má společného jmenovatele, jakým je domov a vztah k domovu. J. Seifert zvolil tento způsob vyjádření společného mínění celého národa v době, kdy legálně publikovaná tvorba poskytovala jen docela malý prostor pro vyjádření nesouhlasu.³²⁷ Básník tak nachází představitele naděje a šťastné budoucnosti v něčem tak obyčejném, jako je projev milostného citu.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ STICH, *Seifertova Světlem oděná...*, cit. d., s. 37-38.

³²⁵ SEIFERT, FLAIŠMAN, *Vějíř Boženy Němcové...*, cit. d., s. 45.

³²⁶ Tamtéž, s. 61.

³²⁷ PAVELKA, Jiří. *Hledání místa...*, cit. d., s. 157.

4.1.2 Vilém Závada: Hradní věž

V květnu roku 1940 vychází v nakladatelství Melantrich čtvrtá básnická sbírka Viléma Závady, *Hradní věž*. Již výše jsme si ukázali, jakým způsobem musela poezie obcházet cenzuru, pokud chtěla prostřednictvím legálně vydávané tvorby bojovat proti fašismu. Konkrétněji se k tématu cenzury v poezii vyjádřil Jan Petrmichl v knížce věnované Zavadovu dílu. Není-li básníkovi umožněno vyjadřovat se přímo, musí volit náznaky, podobenství, jinotaje či alegorie.³²⁸ V případě Zavadovy sbírky toto platí nejvíce. *Hradní věž* je sice sbírkou reflexivních básní, jejími tématy jsou láska k domovu, mladá láska, silné pouto k matce a ženě vůbec, nicméně za všemi těmito pocity se ukrývá básníkova potřeba upozornit na hrůzy války. Cenzurou regulovaná možnost brojit proti okupantům tak výrazně umocňuje pro Závadu už tak podstatně charakteristický sklon k symbolice.³²⁹

Sbírka je členěna do šesti oddílů, jimž předchází kratší báseň, podle níž je pojmenována celá kniha. Lyrický básník zde prochází Prahou k Pražskému hradu, v němž „*však duše plamenné / žhnuly tu v cele kamenné*“³³⁰, a vzhlíží k jeho věži, v níž „*Vzlyklo (...) slovo v ohni vyplakané*“.³³¹ Pražské věže v tomto zuboženém stavu symbolizují utrpení české země tehdejší doby.³³² Konečnými verši úvodní básně autor předesílá, jakým směrem se bude jeho poetická cesta dále ubírat: „*Sbohem, vy letohrádky žalostné. / Jdu do mučírny duše radostné*“.³³³ Závadu tíha doby nutí obracet myšlenky do svého nitra. Na počátku sbírky sice vzdává hold pražským památkám, národním symbolům, postupně se ale jeho verše snaží prosazovat jako nejdůležitější národní bohatství spíše venkov, lidovou kulturu, lásku k vlasti, ukrytou v lásce k rodnému kraji a vlastní rodině. V krajinných scénériích se skrývá pojitko k vnitřnímu světu autora. Postupně přechází od skutečnosti k duši a naopak. Zobrazení nitra koresponduje se zobrazením světa.³³⁴ Dramatické scénérie v básníkovi okamžitě evokují „*servané srdce šarlatovým plamenem*“³³⁵.

Hned v úvodních verších nalezneme obraz malebné české krajiny, ale vzápětí autor přechází ke konstatování jednoho z nejhrůznějších činů nacistické protižidovské politiky, Křišťálové noci: „*Průhledné vody v hloubi zelenají. / Vzduch čiročirý modrá v blankytu. /*

³²⁸ PETRMICHL, Jan. *Vilém Závada: Básník českého charakteru*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 69.

³²⁹ Tamtéž, s. 70.

³³⁰ ZÁVADA, Vilém. *Hradní věž*. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 15.

³³¹ Tamtéž.

³³² RZOUNEK, Vítězslav. *Vilém Závada. Aneb o smyslu poezie*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 168.

³³³ ZÁVADA, *Hradní věž...*, cit. d., s. 16.

³³⁴ RZOUNEK, *Vilém Závada...*, cit. d., s. 164.

³³⁵ ZÁVADA, *Hradní věž...*, cit. d., s. 30.

*Vybledlé klasy v lánu zlatem vzplají. / A co křišťálové duše v božím úsvitu?*³³⁶ Přírodní lyrika, již narušuje křik člověka trpícího situací okupovaného státu, který se téměř sám vydal nepříteli („*Země moje drahá, plná výmolů a skal, / sama ukamenovalas svůj dýmající žal?*“³³⁷), tvoří celý první oddíl sbírky. Ke konci oddílu se pak básník přesouvá od Prahy ke svému rodnému městu, Ostravě (báseň *Uhelný kraj*), která pro něj kdysi představovala ráj na zemi, a již nyní oslovuje „*Ó město mé, / ze slunce vyhnané / zsinalá podlitino kouřící. / (...) Ó láska zkamenělá! / (...) nad tebou, město mé, / krajiny z ráje vyhnané.*“³³⁸ Tato slova básník užívá v souladu s jeho pocity současného lidského bytí na zemi.³³⁹

Druhý oddíl je už zaměřen na osudy lidských postav, především osudy spojené s láskou. Do centra Zavadova vidění se dostávají české dívky, „*ty konvalinkové nevěsty, / tak křehounké a plaché (...)*“³⁴⁰, jejichž mladickou nevinnost a ostych, jenž se později překlenou v ochotu vyzrálých žen a matek obětovat se pro blaho své rodiny, řadí autor k základním lidským a společenským hodnotám, které lze nalézt v minulosti českého venkovského národa. Dle Závady mají právě tyto obecně platné a základní lidské principy moc bojovat s vraždícím šílenstvím. Oddílem postupně prochází nejprve něžné obrazy mladých milenců (básně *Sedmnáctiletí, Pasačka* nebo *Apostrofa*), které zde fungují jako paralela ke světu před válkou. V zobrazení cudnosti a pokory mladé pasačky lyrik sleduje hlavní princip českého lidu, a právě tento princip lidství je schopen bojovat proti vlivu cizího elementu. Mladá pasačka, „*pokorná jako sedmikrásky před spasením / (...) dívá se očima zlou zimou zmodralýma / na svět tak oddaně, ač mží a dýmá, (...) že otřesou se z dešťů sténající lesy. / Ten sladký pohled bezbranný vyvraždí běsy.*“³⁴¹ V následující básni (*Stydící se děvče*) ale dochází k dramatickému zlomu jak v životě mladé hrdinky, tak i ve světě, jímž je básník obklopen. Dívka odložila veškerý stud před chlapcem, jehož ovládá „*vyvrácená duše jinošská*“³⁴², a jenž volá na mladé děvče: „*Dívenko ty úsměvná a plavá, / pohled můj tě podřezává, / že jsi nachem krvavá? / (...) Raději ať orli se zobany / vyklovají zneuctění panny.*“³⁴³

V dalších básních čteme obrazy opuštěné dívky, která hledá svoji ztracenou lásku. Za tímto motivem se opět skrývá symbolika válečné atmosféry. Tak jako naše hrdinka u řeky „s

³³⁶ Tamtéž, s. 19.

³³⁷ Tamtéž, s. 20.

³³⁸ Tamtéž, s. 38-39.

³³⁹ PÍŠA, *Stopami poezie...*, cit. d., s. 321.

³⁴⁰ ZÁVADA, *Hradní věž...*, cit. d., s. 45.

³⁴¹ Tamtéž, s. 48.

³⁴² Tamtéž, s. 46.

³⁴³ Tamtéž, s. 49-50.

železnou barvou zlého pohledu“³⁴⁴ marně vyhlíží svého milého, utlačovaný český lid očekává osvoboditele. Události v životě mladých milenců znovu korespondují s průběhem války. Závada připodobňuje tragédii národa k neštěstí jejich lásky: „*Jak smutné kejklířství, / když mystérium lásky vyvane / a v podtělí z portálu rozkoší / žalostná jizva zůstane. // Zní v dáli smutná třesoucí se píšťala.*“³⁴⁵

Vidí-li Závada v první části oddílu hlavní princip humanity v cudnosti a pokoře mladých dívek, ve druhé půli (básně *U studánky*, *Žena noci*, *Žena s dítětem*) již přechází jeho pozornost spíše k ženě dospělé, matce – dárkyni života i nejsilnějšího citu – mateřské lásky.³⁴⁶ Básníkův příběh lásky se postupně překlenuje v příběh životní, v osud každé ženy – matky, v němž se skrývá ten skutečný život a v němž má hledat český čtenář zdroj naděje: „*Z růžové mlhy vychází žena / v slunečnou šálu zahalená. / V nový den se počíná. // (...) Antická madona. / Amfory prsů bělostných / a zřídlo žití v nich.*“³⁴⁷ Lyrický mluvčí matky vnímá jako ženy, ke kterým se malé dítě logicky obrací pro pochopení a podporu v čase, kdy je mu těžko. Dobové okolnosti básníka nyní nutí vyhledávat zdroj síly, naděje a povzbuzení a proto se dovolává: „*Ženo, ty sladká matko (...) // Ó moci zase spáti na tvém klínu / a dát si pofoukat bolavou spáleninu, / která nás od zrození pálí.*“³⁴⁸ S podobným motivem jsme se již setkali v kapitole analyzující básnické sbírky o Boženě Němcové. Také Jaroslav Seifert použil analogii matka – země, vlast. V jeho případě však byla matkou, k níž se národ obrací pro uklidnění právě spisovatelka.

Básníková chvalořeč žen se objevuje v textu s titulem *Suspiria*. Závada sem zařadil výpověď matky opuštěné svým mužem i syny. Nacházíme zde rozpor mezi postavami mužskými a ženskými. Výše jsme si řekli, že ženské pokolení symbolizuje pravý lidský cit, upřímnou lásku a tedy i zdroj naděje. Zároveň je ale symbolem českého venkova a lásky k domovu. Mužská populace je tu zobrazena jako ta městskou civilizací pokřivená, zápornými vlastnostmi obdařená část lidstva, jenž touží vyměnit svoji domovinu za jakákoliv povyražení kdekoliv na širém světě.³⁴⁹ A tak není s podivem, že básník klade opuštěné matce, v níž je skryta „*tma hluboká a sladká*“³⁵⁰, do úst tesknící slova: „*Já na stůl prostírám, / postele ustýlám / a rány vymývám. // Proč jen třísečky z prstů / jsem vám vydírala? // Trn chiméry*

³⁴⁴ Tamtéž, s. 52.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 55.

³⁴⁶ ČERVENKA, *Slovník básnických knih...*, cit. d., s. 66.

³⁴⁷ ZÁVADA, *Hradní věž...*, cit. d., s. 59.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 62.

³⁴⁹ ČERVENKA, *Slovník básnických knih...*, cit. d., s. 66.

³⁵⁰ ZÁVADA, *Hradní věž...*, cit. d., s. 61.

z vás vytrhnout.“³⁵¹ Závada tak promlouval k současnému čtenáři, který bezpochyby pochopil, kdo je myšlen zmíněným trnem chiméry.

V případě Seifertovy sbírky *Světlem oděná* jsme mohli sledovat, že vidí představitele naděje na šťastnější budoucnost především v něžném a zároveň erotickém citu mladých milenců, jenž si právo na tak elementární lidskou potřebu, jakou je láska, nenechají vzít ani ve válečném období. V. Závada tuto skutečnost dovedl ještě dále. V jeho básních nahrazuje mileneckou lásku láska mateřská. U Závady nemá ani válka moc zpřetrhat nejsilnější pouto v lidském životě.

Sloky 3. oddílu jsou zaměřeny na vyzdvižení důležitosti poezie a umění vůbec v době útlaku. Již několikrát jsme upozornili na apelativní funkci umělecké tvorby. Ve slokách shrnutých do tohoto oddílu se skrývají odkazy na současnou situaci českého literárního, hudebního či výtvarného světa. Verše pomocí metafor a symbolů útočí především na cenzuru a regulace umělecké činnosti ze strany Němců: „Zaznívá harfa, harfa vznešená, / (...) a zní, když bota do ní šlápne, / než zaúpí a praskne zborcená.“³⁵² Básnictví je přirovnáváno k „ohňostroji metafor“, jenž „se mění v delirium hrůzy“, a za nimiž „v bílých místech mezi řádky / ve verších couvajících zpátky“ je cítit „vzlykání tmy se chvět“³⁵³, jenom tak může mít čtenář „knihu země rozevřenou.“³⁵⁴ V závěru oddílu Závada vyjadřuje důvod, proč má odvaha umělců nepoddát se cenzuře úplně, smysl: „A vyzpívám vás z žalu / chorálem kamenným / v gotickou katedrálu. // (...) I ten, který nejtvrďší býval, / prohlédne jsem říms a fiál. // A jak zahřímá kámen věží, / až ke vzkříšení mrtvých / zvony v nich zahlaholí spěží.“³⁵⁵

Ve zbylých oddílech pak nacházíme reálný odraz doby, básníkovy pocity hanby za ty, kteří zradili jeho otčinu a ve své sobeckosti ji dovolili vydat protivníkovi.³⁵⁶ To vše je skryto za biblickými motivy. Zároveň je z veršů cítit lyrikův odpor k moderní populaci, a tak se ptá: „co nelidského v nás“ způsobilo to, že „sesílá nebe války na zem svou“ a že už jen „mrtví nenáviděti se přestanou?“³⁵⁷ Na rozdíl od ostatních básníků, kteří označují za nepřítele především Němce, autor *Hradní věže* se pokouší vinit i vlastní národ. Okupační katastrofa je zde vnímána jako jakýsi boží trest za odlidštění a nemorální sobecké chování, touhu po bohatství a moci. Tento trest si však jako národ zasloužíme, protože dle Zavadova konstatování: „zplihly duše hadrné, když plivl kdos. // (...) My spolkli vnařidel a unikáme

³⁵¹ Tamtéž, s. 75.

³⁵² Tamtéž, s. 80.

³⁵³ Tamtéž, s. 86.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 85.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 90-91.

³⁵⁶ PÍŠA, *Stopami poezie...*, cit. d., s. 322.

³⁵⁷ ZÁVADA, *Hradní věž...*, cit. d., s. 96.

staletí.“³⁵⁸ „Drolí z nás písek pro věž babylónskou. / Lámají skály pro pyramidu faraónskou. / A my na sebe... železo, prach, dým, / na tvářích masky před svým satanstvím.“³⁵⁹ Skutečnost, že v Závadově vnímání a vidění světa teď „pláče země zelená“³⁶⁰, protože nespravedlivě pyká za činy svého vlastního lidu, dokazuje původní, necenzurovaná, verze básně *Němá duše*, která byla pod prvním, o mnoho příznačnějším názvem *Cesta na pranýř*, vydána už v roce 1939 časopisecky. Pod pojmem „němá duše“ je zde vždy uvedeno v původním apostrofickém znění „má země“.³⁶¹ Česká země absolvuje cestu na pranýř s tíhou hanby svého lidu na bedrech: „Tvá duše oněmělá / má země / jak oceán se svíjí v rozjímání svém / a kletby nevydechne / Ale kde spravedlnost? // Za vás / má zem svou hanbu obnaží / a sama mrskajíc se jde / ulicí láni na pranýř.“³⁶² To vše je na jedné straně.

Na straně druhé v následujících básních Závada klade do kontrastu k apokalypticky laděnému textu verše, jimiž naznačuje, že všechno to zlo jednou pomine, že se nejedná o něco trvalého a stabilního, nýbrž pomíjivého a prozatímního.³⁶³ Tím vším vyvolává ve čtenáři pochybnosti o fašismu a zároveň naději. Tradice, historie a lidovost básníkovy národního společenství je natolik silná a v lidu zakořeněná, že nemůže být pokořena definitivně: „Nazývali tě srdcem Evropy, / má truchlivá. / Nazývali tě srdcem Evropy, / že srdce na smrt trpívá, // (...) Nešťastnější, oč hrdější. / Nešťastnější, oč věrnější. / Vzdechneš jen v ústraní / a nezasténáš, leda ze spaní. // (...) Však my je prošlehmem.“³⁶⁴

Již výše jsme se dotkli jednoho z témat Závadovy sbírky. Naznačili jsme si, jakým způsobem jsou dávány do protikladu chlapečci a dívky či muži a ženy. Ženy jsou ztělesněním morálky venkovské, lidové populace, zatímco muži představují zkaženost velkoměsta, touží, spíše než po klidu domova, po divokých večírcích, zázračích techniky a vzdálených místech. Básník klade proti městu a moderní společnosti klidné přírodní scenérie, venkov nebo domov naznačující starý společenský pořádek.³⁶⁵ Město, symbolizující vládnoucí společnost, jež je viníkem současné katastrofy, přináší obrazy okupované země. Autor odvážně užívá aluzí na tragické reálie plynoucí z hluboce prožité zkušenosti (především báseň *V slepé ulici*): „Činžák / s pavlačí snění / nade dvorky zoufalství. // (...) Po chodbách / od rána do noci / hemžení a plížení. // (...) Vítr-metař, večer-kat / vycházejí spolu z vrat, // (...) v masách organizování / a

³⁵⁸ Tamtéž, s. 97.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 117.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 116.

³⁶¹ PETRMICHL, *Vilém Závada...*, cit. d., s. 69.

³⁶² ŠOTOLA, BRABEC, ŠIKTANC, *A co básník...*, cit. d., s. 211.

³⁶³ PETRMICHL, *Vilém Závada...*, cit. d., s. 70.

³⁶⁴ ZÁVADA, *Hradní věž...*, cit. d., s. 101-102.

³⁶⁵ PETRMICHL, *Vilém Závada...*, cit. d., s. 77.

*tak bezmocni a sami. // Vzali radost, strojí hry, / průvody a maškary. // (...) Ó země rozbitá a v troskách rozpadlá, // (...) Za námi ztracený ráj. / Za námi peklo hoří. / Před námi království boží?*³⁶⁶ Podobný motiv jsme již sledovaly v případě Nezvalovy sbírky *Pět minut za městem*, kde bylo rozdělení město, jako symbol fašismu proti venkovu, představující právě staré společenské nastavení, taktéž evidentní.

Celou sbírku uzavírá rozsáhlá báseň *Meditace*, tvořící samostatný 6. oddíl, navazuje myšlenkově na předchozí verše.³⁶⁷ Meditací už Závada apeluje přímo na český lid, vybízí jej k odvaze a vzdoru, dodává naději, je potřeba se vzepřít, neboť „slabost“ je „magnet katastrof“³⁶⁸. Zoufalství a strach zdeptaného národa básníka vede ke slovům povzbuzení: „Smutní a těžcí, když prázdných srdcí jsme, / pod břevnem bolesti se opět zvedneme. // (...) Procházím dveřmi a zdmi / na zámek uzamčenými. / Z lože vás rvu / a hlavy obracím, / kam touží duše má.“³⁶⁹

Srovnáme-li básnický výraz Zavadových dřívějších sbírek se sbírkami válečnými, zjistíme, že tvorba válečná, především pak sbírka *Hradní věž*, vyznívá mnohem výraznějším patetickým tónem, než některé ostatní sbírky pocházející z počátečních let okupace.³⁷⁰ Na rozdíl od dalších sbírek, jež reagovaly na konkrétní politické události mnichovské, okupační či válečné, například Holanovy *Září 1938* (1938), *Odpověď Francii* (1938), *Sen* (1939) nebo Halasovo *Torzo naděje* (1938), nenacházíme v Zavadově sbírce náznaky politického apelu. Tato sbírka se nesnaží reagovat přímo na politické události.³⁷¹ Dle bohemisty Jakuba Flanderky je *Hradní věž* koncipována poněkud jinak. Jedná se spíše o „obecné svědectví o zcela mezní situaci světa – tedy básnické svědectví, avšak nikoli dokument“ a lze ji „označit jako básnické podobenství“³⁷².

³⁶⁶ Tamtéž, s. 110-118.

³⁶⁷ ČERVENKA, *Slovník básnických knih...*, cit. d., s. 67.

³⁶⁸ ZÁVADA, *Hradní věž...*, cit. d., s. 105.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 35.

³⁷⁰ FLANDERKA, Jakub. „Prchají z lesů múzy...“ Možnosti básnické reflexe (vnějšího) světa v době válečné vřavy (básnické sbírky Viléma Závady ze 40. let). In: SCHMARC, Vít, ed. a kol. *Obraz válek a konfliktů: V. kongres světové literárněvědné bohemistiky: Válka a konflikt v české literatuře*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015, s. 177.

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² Tamtéž.

4.1.3 František Hrubín: Včelí plást

Na podzim roku 1940 vychází čtvrtá básnická sbírka Františka Hrubína. Sbíрка, jejíž název *Včelí plást* byl inspirován lyrikovou druhou knihou.³⁷³ Text je rozčleněn do třech hlavních oddílů – *Město v úplňku*, *Torzo mariánského sloupu* a *Včelí plást* – a celá sbírka je uvozena básní *Tíha země*, jíž tvoří dialog mezi lyrickým mluvčím a jeho ženou (báseň je věnována Hrubínově manželce Jarmile), vyjadřující tíživé pocity, které v autorovi vyvolává současný osud vlasti. Předznamenává tak, jakým směrem se budou ubírat následující básně. Ve třech veršovaných souborech se autor pokouší vyjádřit atmosféru doby po vpádu fašistických vojsk. Pro tuto podkapitolu pro nás však budou rozhodující především první a třetí cyklus. K analýze prostřední části, *Torzu mariánského sloupu*, se pak vrátíme v kapitole věnované literární náboženské tradici za okupace.

První báseň, *Město v úplňku*, tvoří sonetový věnec, tedy literární útvar, kde poslední verš sonetu je zároveň prvním veršem sonetu následujícího, a závěrečná báseň je souborem prvních strof zařazených v předchozích znělkách.³⁷⁴ V této části Hrubín zpřítomňuje tíživou náladu jeho rodného města Prahy, slovy básníka: „v ulicích města, jímž mé mládí přešlo“³⁷⁵, a zároveň místa se slavnou historií, „města lidu královského.“³⁷⁶ Prostředí kolem básnického subjektu je zahaleno tmou a svitem luny, přičemž symbolem naděje je zde sluneční záře, jež pomalu prostupuje skrze „listy zasněžených plání“³⁷⁷ a dopadá na mrazem zbláčenou zemi, zemi „pod nebem, na němž obnažuje smrt / kloub světla, který hnětl zem a ztvrd.“³⁷⁸ Dalším zdrojem naděje jsou Hrubínovi pražské architektonické reálie opředené zářnou minulostí, podtrhující její majestátnost. Mezi verše je vložena krátká prosebná modlitba k Bohu, jehož lyrik žádá o pomoc českým králům spícími ve svatovítské katedrále: „Dávný zpěv bez úst stoupá nahoru / a tvůj chrám o hlubokém ponoru / s posádkou králů brázdí moře noci – / Stůj, Bože, jejich cestě ku pomoci! / Město spí, naše domovy bdí v něm / a ze všech stran se k němu žene zem.“³⁷⁹ Poslední verš ukázky, naznačující autorovo vnímání Prahy jako srdce vlasti, už předpovídá předěl v básníkově lyrické výpovědi. Přes nábožensky laděné *Torso*

³⁷³ STRNADEL, Josef. *František Hrubín*. Praha: Československý spisovatel, 1980, s. 36.

³⁷⁴ BRABEC, Jiří. Hrubínovo směřování k životním jistotám: (Hrubínova lyrika z let 1933-1945). In: *Plamen: měsíčník pro literaturu, umění a život*. Praha: Svaz československých spisovatelů, roč. 2, č. 9, 1960, s. 61.

³⁷⁵ HRUBÍN, František a MÁLKOVÁ, Iva, ed. *Básně*. Brno: Host, 2010, s. 114.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 121.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 118.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 117.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 122.

mariánského sloupu Hrubín opouští glorifikaci Prahy a vydává se hledat životní jistoty k venkovu, ke kraji, v němž prožil své dětství.

Na začátku této „hrubínovské“ podkapitoly již bylo řečeno, že název sbírky je přejat ze druhé básnickovy knihy *Krásná po chudobě* z roku 1935, kde je včelí plást přirovnávána k pozitivní budoucnosti. Josef Strnadel v knížce charakterizující kompletní Hrubínovo dílo vyjádřil svůj postoj k básnickově volbě titulu sbírky. Autor tím prý naznačuje, že novými verši navazuje na svoji dřívější tvorbu a tuto domněnku dále vysvětluje: „*Opticky vypadá kniha hodně odlišně, (...) ve skutečnosti se v ní sbíhají všechny dosavadní pramínky, jak jsme je už znali. Jen do jiných škál ladí teď Hrubín své zpěvy s motivy rodné země, opět života a smrti a lásky, ale přibývají k nim nové akordy – verše o ženě a pro ženu, o rodu a rodině.*“³⁸⁰ Zmíněné nové motivy lze ve sbírce skutečně nalézt. Lyrický mluvčí se stylizuje do postavy syna, jehož matkou – dárkyní života a ochranitelkou Čechů – je česká země, vlast, jež se musí nyní vypořádat se sporem svých dětí, potažmo sporem svého lidu s lidem cizím: „*Matka! A já, syn země, orlí matky, / jež vypadla až k stáru u hnízda hor, / nad jejíž hlavou hnal se dětí spor / a v křiku vrabců vrací se k ní zpátky*“³⁸¹.

Následující verše tedy oslavují, podobným způsobem, jako je tomu v případě Závadovy *Hradní věže*, český venkov, lásku k domovu a rodině či lásku k vlasti jako základní principy lidského života. Město Praha však zatím stále zůstává hrdinou země. Ku Praze se tato země žene „*a rozhrnuje hvězdné závěje / z daleka kraje své zvouc na poradu, že se už pod královským srdcem hradu / pohnulo dítě, dítě naděje.*“³⁸² Prostý život chudých, motiv, jenž byl charakteristický už pro dřívější Hrubínovu tvorbu, je tu opět symbolem čistoty a lidskosti českého národa: „*Po malé řece chvátá peřejemi / i můj kraj, aby též byl mezi všemi, / a spěchá sem, rosteneč chudoby, // v té noci, která sahá za hroby, / sem, k tomu městu lidu královského, s úzkostí naslouchat u srdce jeho.*“³⁸³

Zatímco lyrické verše na úplném počátku sbírky jasně velebí pražské realie a vůbec hlavní město jako symbol české státnosti, druhý cyklus *Včelí plást*, věnovaná Hrubínovu dědovi Josefu Novotnému a strýci Františku Novotnému, je lyrickoepickým textem, v němž básník vzpomíná na životní úděl svého dědečka a vzdává hold kraji, v němž prožil chvíle dětství. Vyprávěním však provází v opačném pořadí, tedy od jeho úmrtí přes důležité životní okamžiky až k narození. Na začátku básně se lyrický subjekt nachází u jeho hrobu a vyslovuje modlitbu. Zemřelý dědeček představuje pro autora ztělesnění pravého čistého venkovského

³⁸⁰ STRNADEL, *František Hrubín...*, cit. d., s. 36.

³⁸¹ HRUBÍN, MÁLKOVÁ, *Básně...*, cit. d., s. 115.

³⁸² Tamtéž, s. 123.

³⁸³ Tamtéž.

člověka, jemuž byla láska k vlasti a silný vztah k půdě a rodině jednou z nejvyšších hodnot: „*Nad hrobem tvým se modlím. Vrchy dva / dělí tvůj mír od polí, jejichž hlínu / potěžkával jsi, nežli ulehla / na tvoji hruď. // (...) slyšíš, jak tě z dálky zve / náš habr, pod nímž odpočívals ve žních, (...) // Nad hrobem tvým se modlím, já – tvůj vnuk.*“³⁸⁴

V částech, kdy se Hrubín vrací ke vzpomínkám na život svého děda, lze sledovat autorovo tematizování vědomého pokračování jeho rodu, jenž si s sebou i po smrti jednoho z členů nese trauma způsobené dobou.³⁸⁵ V následujících verších pokračuje lyrikova promluva ke starému pánovi takto: „*A rtů tvých dotek z čela mého mizí / a mizí jako lvíček na penízi, // jímž platím slunci za vůni tvých luk, / tvých ovesniček, které na své koře / zapsaly rodu mého všechna hoře.*“³⁸⁶ „*Jdeš na úmrtní lůžko spát / a paměť rodu ve vánici tváří / vločku tvé tváře chvátá vyhledat – / A zítra vstal jsi opět, hospodáři.*“³⁸⁷ Básník se obrací k historii svých předků, rodu hospodářů, aby jej mohl velebit i se všemi reáliemi vesnického života, jakými jsou celoživotní vztah k zemědělství, pěstování vinné révy, hospodská kultura, ale také chudoba, náboženská tradice a úcta ke starším. V tom všem nachází velikost a sílu českého prostého lidu: „*chlév nabral dechu a mladými cepy / rozbušilo se srdce stodoly (...) // tu jako by vůz žebřinový zhas / a jako z chleba, který zvlhl solí, / ujídá soumrak z orosených polí.*“³⁸⁸ Podobné motivy jsme mohli vidět už v případě Nezvalovy a Zavadovy sbírky. Zatímco „básník Prahy“ Jaroslav Seifert zůstává hlavnímu městu věrný napříč všemi stránkami obou výše uváděných sbírek, pro Nezvala a Zavadu je téma hlavního města spíše cestou k tematizování českého venkovského života.

Jsou-li v *Městu v úplňku* neustále přítomné tmavé a zimou zbičované ulice, evokující chmurnou atmosféru okupační Prahy, ve *Včelí plásti* pak sílí motivy jara, sluncem zahalená krajina, v níž se probouzejí k životu roje včel, symbolizující nadějnější budoucnost. Vždyť přece „*život zlátne jako včelí plást*“.³⁸⁹ Proces střídání ročních období zde tvoří paralelu k trvání války. Lyrický mluvčí doufá, že tak, jako jaro střídá dlouhou a krutou zimu, i osvobození musí vystřídat válečné krveprolití.

Jak již bylo výše uvedeno, Hrubín postupuje v líčení dědečkovy životní cesty v opačném směru, tedy od jeho smrti, stáří, přes život dospělého zemědělce, jemuž

³⁸⁴ Tamtéž, s. 135.

³⁸⁵ MÁLKOVÁ, Iva. Motivy a témata stáří a smrti v básnickém prozaickém díle Františka Hrubína. In: *Slavica Wratislaviensia CLXIII. Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich 12. Starość*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2016, roč. 2016, č. 163, s. 560.

³⁸⁶ HRUBÍN, MÁLKOVÁ, *Básně...*, cit. d., s. 135.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 137.

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 144.

předcházelo uzavření sňatku a založení rodiny, první lásku až k jeho dětství a narození. Na úplném konci básně autor dokonce uvádí verše i z období před početím svého předka, kdy s jeho „*dny zatím andělé hospodaří // (...) a jako mladé víno*“ napájí jeho „*krev srdce prabábino*“³⁹⁰. V celém životním příběhu lze vysledovat podobnou paralelu k vývoji válečného období. Hrubínova volba postupovat životními peripetemi tímto opačným způsobem, není náhodná. Obrazy dětství, počátku života, symbolizující upřímnou a ničím nezničitelnou lidskou čistotu, zde fungují jako motivy naděje pro český lid a bylo tedy třeba zařadit je až nakonec básně: „*Nazpátek odvíjím nit života / až k tobě, dítěti – a cítím zimu / a volám vůz, jenž do tmy drkotá (...) // Dlouho se v černém krbu nerozsvěcí – // A jako bílý chundelatý pes / se zimní večer otrás na zápraží, / vichřicí vyje, do komína vráží.*“³⁹¹ Tak jako Hrubínova prabába dala život jeho dědečkovi, tato báseň má dodat víru a naději v přívetivější osud příštích dnů jeho čtenáři.

V závěru knihy se opět vracejí náboženské motivy, jenž byly užity v prostředním, mariánském kultu zasvěceném, oddílu. Výpověď lyrického subjektu plynule přechází od zrození dědečka ke zrození Ježíše Krista, malého Jezulátka, jemuž otec „*počítá sílu nespočetných ran, / které svět schoval pro Pachole.*“³⁹² A český národ má mu přinést „*Víru*“, již „*králové naši si ji do koruny / zasazovali jako skvost*“, a jež je celým rodem Čechů nesena „*z kolena do kolena*“³⁹³. Hrubín se tak vrací k úplnému počátku života, na jehož zrodu už jsou psána všechna lidská hoře.

V průběhu Hrubínovy tvorby se opakují mnohé prožitky a životní osudy a evokují tak podobu paměti jako něčeho neustále přítomného.³⁹⁴ *Včelí plást* je dokladem toho, že válečné okolnosti jej nutily k přemítání nad životním údělem člověka, jenž je nucen se během celého života dostávat do blízké přítomnosti smrti.

Recenzenti a badatelé se shodují v jednom. Pro Hrubína znamenal rok 1940 jistou změnu pro jeho lyrický vývoj, změnu jednak tematickou, motivickou, ale i, a to především, v básnickém výrazu a formě. Dřívější expresivní tvar najednou střídá přísný řád, jenž je znát ve výběru a dodržování přesných pravidel zvolené básnické formy, pro každý oddíl zvlášť.³⁹⁵ Realita tvrdého osudu vlasti je příčinnou Hrubínova klidu a konkrétnosti výrazu oproti

³⁹⁰ Tamtéž, s. 149.

³⁹¹ Tamtéž, s. 147.

³⁹² Tamtéž, s. 148.

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ MÁLKOVÁ, Motivy a témata stáří a smrti v básnickém prozaickém díle Františka Hrubína. In: *Slavica Wratislaviensia...*, cit. d., s. 564.

³⁹⁵ BRABEC, Hrubínovo směřování k životním jistotám: (Hrubínova lyrika z let 1933-1945). In: *Plamen: měsíčník...*, cit. d., s. 61.

dřívější rozevlátosti a verbalismu. „*Sestoupilo se ke zdrojům podpovrchovým*“, píše Bedřich Fučík a pokračuje: „*rozhozovačné dojetí se proměnilo v tichou intenzivní vroucnost, vnější scenerie ustoupily dramatum srdce, jiskřivé okamžiky se proměnily v proud času, v němž nachází své místo všechno společenství národní i lidské – barevné skvrny se začínají klenout v prostor, kde lze skutečně svobodně vydechnout (...). Vířivost a lesk povrchu přerostly do dramatického proudu nitra (...).*“³⁹⁶ V předchozím textu jsme se již zmínili o převládající atmosféře zimní a noční především v *Městě v úplňku*. Hrubínovo dosud typické básnické vidění skrze denní jarní světlo je nyní na ústupu, pro zobrazení kruté skutečnosti je voleno spíše noční vidění.³⁹⁷ Atmosféra jarních rozkvetlých krajin a slunečních letních dní se opět vrací až v posledním oddílu sbírky.

³⁹⁶ FUČÍK, Bedřich, BINAR, Vladimír, ed. a TRÁVNÍČEK, Mojmír, ed. *Kritické příležitosti II: [studie, stati a recenze z let 1933-1944]*. Praha: Triáda, 2002, s. 236.

³⁹⁷ ČERVINKA, Jaroslav. Poesie Františka Hrubína. In: *Řád: revue pro kulturu a život*. Praha: Rudolf Voříšek, 1941, roč. 7, s. 528.

5 NÁBOŽENSKÁ TRADICE

5.1 František Hrubín: Včelí plást (Torso Mariánského sloupu)

V předchozí kapitole jsme slíbili, že se později vyjádříme také k prostřednímu oddílu Hrubínovy sbírky *Včelí plást – Torso Mariánského sloupu*, jenž se od zbytku sbírky svým zaměřením poněkud liší. František Hrubín, ač nebyl ještě ve 40. letech odbornou veřejností vnímán jako čistě katolický spisovatel (současní literární historikové v jeho díle nacházeli výrazné odlišnosti od děl básníků katolicky orientované skupiny) některé Hrubínem užívané motivy a témata se přece jenom k těmto autorům přibližují. Postupem času bylo však jeho jméno v různých přehledných dějinách české literatury častěji zařazováno ke skupině katolických autorů.

Mezi odborníky panovaly názory, že se Hrubín přibližuje například Janu Zahradníčkovi, a že řazení jeho jména ke skupině katolických básníků má jistě své opodstatnění, nicméně jeho soustředění se spíše k pozemskému životu prý jasně převládá nad náboženskými tématy. Tyto teze shrnul v rozsáhlé monografii věnované české katolické literatuře Martin C. Putna a uzavřel je svým soudem: „náboženská v ortodoxně církevním smyslu není čepem Hrubínovy poezie.“³⁹⁸ Ze závěrů naší první kapitoly věnované *Včelí plásti* je evidentní, že se s Putnovým názorem ztotožňujeme. Přesto, že je i tato Hrubínova sbírka protkána náboženskými motivy, jádro lyrické výpovědi tkví ve třetím oddílu, v němž je popsán život básníkova dědečka, který zde symbolizuje základní hodnoty českého člověka, a prostřednictvím těchto hodnot je třeba postavit se fašistickému útlaku.

S katolickými básníky Hrubína spojuje jednak publikační prostor časopisů *Akord* a *Řád*, zároveň ale i formální a obsahová stránka jeho poezie. Už v předchozí kapitole jsme se zmiňovali o básníkove volbě jasné formy – znělkového věnce – pro první oddíl sbírky. Hrubín se katolickým básníkům přibližoval přísným dodržováním tradiční strofické a bohatě rýmované poezii, jež odporovala všem avantgardním stylům, a po obsahové stránce jsou společnými znaky pro našeho spisovatele a katolickou větev vyzdvihování rodu, rodné krajiny a domova a upřednostňování venkova před městem.³⁹⁹ Hrubínovy dosavadní náznaky příslušnosti poetiky k poetice katolické literatury pak vrcholí v roce 1940 v *Torsu Mariánského sloupu* otištěném nejprve hned na první straně osmého ročníku časopisu *Akord*,

³⁹⁸ PUTNA, Martin C. a BEDŘICH, Martin, ed. *Česká katolická literatura v kontextech: 1918-1945*. Praha: Torst, 2010, s. 1002-1003.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 1003.

s tehdejším podnázvem *Měsíčník pro kulturní orientaci*, a později zařazené do již zmiňované sbírky *Včelí plást*.

Báseň, kterou Hrubín věnoval Janu Zahradníčkovi, je rozčleněna do tří modliteb k Panně Marii. V první části se nám zjevují obrazy žebráka a bohatého, přičemž oba klečí pod ikonou Marie a společně vyslovují modlitbu. Obě postavy zde představují člověka se stejným národním osudem. Válečné šílenství tedy nedělá rozdíly mezi chudými a bohatými, jejich osudy se nyní spojují: „*K obrazu tvému, Maria, / bohatec modlí se jako já / a vodou svččenou si kropí / tvář stejnou od potopy, / již nezastřež, // žebrání mému přihlíží, / plný je peněz jak zlatých vši, / se mnou se z bujarosti kmotří*“⁴⁰⁰. Hrubín zde klade rovnítka nejen mezi chudého a bohatého, ale i vraha či zloděje a matku pečující a svého potomka. Veškeré lidstvo totiž nese mravní odpovědnost za své činy a současná katastrofická situace, k níž právě dle Hrubína skutky celého lidstva přispěli, se dotýká všech stejným způsobem. A tak básník modlí se i za nepřátele či lidi z okraje společnosti: „*Maria Panno, shlédni již / na ty, co lidem jsou na obtíž! / (...) Dej, ať už dojdou k svému stohu, / kde mohou snít sny ležácké, / počítat drobné vši žebrácké, / za nocleh poděkovat Bohu!*“⁴⁰¹

Citovaný motiv o někom, kdo je na obtíž, se objevuje i v dalším oddílu básně: „*Jezulátko, jež neslo kříž, / jež bylo bratřím svým na obtíž, / jež probodali ranami pěti – / Ochraňuj naše děti / a naši krev!*“⁴⁰² Strofy prostřední části se dotýkají jednoho z hlavních církevních témat, boje proti potratům, tématu, jež bylo za války velice aktuální.⁴⁰³ Obraz Krista jdoucího na svoji vlastní smrt, měl být zjeven matkám, jež byly nuceny k zabítí vlastního potomka a dodat jim tak naději a sílu: „*to děťátko, (...) / tak blízko u lásky horoucí, / jež k pláči nabíralo prve, (...) // Maria Panno, požehej / rodičkám našim a sílu dej / matkám, jež rodit mají v smrti! / Děťátka svá co škrtí*“⁴⁰⁴ Modlitbě za usmrcená nemluvňata předchází motiv ze Starého zákona. Mojžíš, jako malé miminko plující po řece v proutěném koši se postupně překlenuje v děťátko zabitě nacisty: „*Rákosím světla pluje zem / jak košík s posledním děťátkem, / nasáklý bahnem, břehům ráje / chvílemi uhýbaje, / než ruka tvá // to děťátko (...) pozvedne v plenkách krve / a pohoupá.*“⁴⁰⁵ Náboženské motivy se zde stávají zároveň i motivy sociálními.

⁴⁰⁰ HRUBÍN, MÁLKOVÁ, *Básně...*, cit. d., s. 129.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 129-130.

⁴⁰² Tamtéž, s. 131.

⁴⁰³ PUTNA, BEDŘICH, *Česká katolická literatura...*, cit. d., s. 1003.

⁴⁰⁴ HRUBÍN, MÁLKOVÁ, *Básně...*, cit. d., s. 131.

⁴⁰⁵ Tamtéž.

Ve třetí modlitbě už Hrubín předpovídá jakési období ráje, které co nevidět v zemi nastane: „Do záhuby nás neuvod'! / (...) a vztáhni ruce ochranné / (...) nad zem, kde závěj na závěji! (...) Maria Panno, polituj / těch, kteří rozbili obraz tvůj! / (...) žebráci syté pohostí / a matky děti své s radostí / polaskat dají vražednici – / a němí půjdou říci, / jak trpělas.“⁴⁰⁶ Závěrečné verše jsou zdrojem naděje a síly do budoucnosti pro čtenáře, přičemž tuto naději lze hledat právě v křesťanské víře. Již zmíněný motiv Jezulátka přechází i do třetího cyklu básnické sbírky, kde se objevuje obraz malého Ježíška v jesličkách, a lyrický mluvčí pokládá otázku: „Co všechno nese různá sebranka / Jezulátku, jež v seně sladce dřímá!“⁴⁰⁷ a vzápětí odpovídá: „My neseme Víru – Zdali dost / zpívají k její slávě naše struny?“⁴⁰⁸

5.2 Jan Zahradníček: Korouhve

Katolicky orientovaný spisovatel Jan Zahradníček taktéž patřil k básníkům, které válečné běsnění přesvědčilo k šíření obecně sdílených pocitů národa prostřednictvím vlastního lyrického vyjádření. Bedřich Fučík ve stati *Duch české poesie válečné* upozornil na fakt, že Zahradníček, vedle spousty jeho současníků, předznamenal blížící se válečný konflikt již v polovině třicátých let.⁴⁰⁹ Tato básníková předpověď je rozvíjena nejzřetelněji v jeho páté básnické sbírce *Pozdravení slunci* (1937). Jeden z autorů stati zabývající se Zahradníčkovou válečnou poezií tento fakt dokládá na příkladu závěrečné skladby sbírky s názvem *Zemi mé*, která prý souzní s dalšími vlastenecky orientovanými básněmi z doby před Mnichovem (na myslí má Zavadovu *Cestu pěšky* (1937) nebo *Zpěv rodné zemi* Josefa Hory z roku 1938), a Zahradníčkova první sbírka z doby okupace *Korouhve* tak představovala „přirozené vyvrcholení dlouhodobě přítomné tendence.“⁴¹⁰

Začátkem prosince roku 1940 vychází Zahradníčkovi avizovaná sbírka *Korouhve* v pražském nakladatelství J. R. Vilímka v edici Tvar, přičemž tehdejšími redaktory edice byli Bedřich Fučík a Vilém Závada. Literární historie (Martin C. Putna, Jitka Bednářová, Mojmír Trávníček) se v zásadě shoduje na skutečnosti, že tato sbírka tvoří ve vývoji Zahradníčkova díla jakousi křižovatku, tedy názorový přelom. Martin C. Putna *Korouhve* řadí ke třetí

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 133.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 148.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ FUČÍK, Bedřich. *Duch české poesie válečné*. In: FUČÍK, Bedřich, BINAR, Vladimír, ed. a TRÁVNÍČEK, Mojmír, ed. *Píseň o zemi*. Praha: Melantrich, 1994, s. 11.

⁴¹⁰ VOJVODÍK Josef, WIENDL Jan. „Krev k hrdlu stoupá, s mým se mísí slovem“: lidské mimo lidskost a poetika nesnesitelného – K válečné poezii Jana Zahradníčka In: *Slovo a smysl / Word & Sense*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2016, roč. 13, č. 25, s. 31.

vývojové etapě Zahradníčkovy poezie, již předchází fáze, Putnou označená za etapu „slunečnou“ (1933-1937).⁴¹¹ Tvoří ji trojice sbírek, v nichž přírodní motivy léta a slunce, jenž jsou i součástí jejich názvů (*Jeřáby*, *Žíznivé léto* a *Pozdravení slunci*), a vůbec pozitivní zářivá energie „vybuchuje až v jakousi extázi blaženosti“⁴¹². Závěrečná skladba poslední ze jmenovaných sbírek, *Zemi mé*, jak jsme již upozornili, tvoří přechod Zahradníčkovy tvorby do další etapy, dle Putnovy monografie tedy třetí.

Ve třetí etapě, v níž vznikala Zahradníčkova válečná lyrika – sbírky *Korouhve* (1940), *Svatý Václav* (1946) a *Stará země* (1946), verše zahalené sluneční září střídají motivy lásky k domovu, vlasti, rodině, venkovanství. To vše opřené o pevnou křesťanskou víru. V *Korouhvích* náboženské prvky prostupují jednak celou sbírku, ale vrcholí v jejím třetím oddílu, jenž Zahradníček zasvětil čtyřem českým světcům, sv. Vojtěchovi, sv. Prokopovi, sv. Janu Nepomuckému a svaté dvojici Cyrilovi a Metodějovi, a které vzývá jako patrony a ochránitele české země. Básník cítí ohroženost svého národa a tak opouští svoji dřívější poetiku a přebírá na sebe zodpovědnost mluvčího českého lidu. O úspěchu *Korouhvi* mezi čtenářskou veřejností, ne pouze tou katolicky orientovanou, vypovídá skutečnost, že byla během příštích čtyř let, tedy ještě v období protektorátu, čtyřikrát znovu vydána.⁴¹³

Zahradníčkovu potřebu vyjadřovat se k aktuálnímu politickému dění ale lze sledovat nejen v jeho básnické tvorbě, nýbrž i v publicistické činnosti, zejména na stránkách časopisu *Obnova* (1938–1940). V těchto textech se během druhé poloviny třicátých let z poměrně apolitického básníka stal v porovnání s dřívější publikační činností výrazně aktivnější komentátor soudobého dění, a především s mnohem vyhraněnějšími politickými názory. Dle Vojvodíkovy a Weindlovy stati analyzující Zahradníčkovu válečnou tvorbu se do centra básníkovy politické kritiky dostával nejčastěji prvorepublikový liberalismus, jenž považoval za příčinu soudobé kritické situace české země.⁴¹⁴

Celá kniha je rozčleněna do třech oddílů. První a druhý jsou označeny pouze římskou číslicí a třetí nese zároveň stejný název, jenž je uveden v titulu celé knihy. Pro celou sbírku je příznačný, ostatně jako pro všechny ostatní texty doposud rozebírané, silný vztah k vlasti. Vlast je Zahradníčkovým domovem, jemuž věnoval první báseň sbírky *Vyznání*, ve které vyslovuje vlasti lásku, vlasti, která byla „*Jindy klid pahorků (...) / po všech (...) cestách*

⁴¹¹ PUTNA, BEDŘICH, *Česká katolická literatura...*, cit. d., s. 900.

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ VOJVODÍK, WIENDL, „Krev k hrdlu stoupá, s mým se mísí slovem“: lidské mimo lidskost a poetika nesnesitelného – K válečné poezii Jana Zahradníčka In: *Slovo a smysl...*, cit. d., s. 32.

⁴¹⁴ Tamtéž.

*skřivani z kolejí pili / a byla (...) v čekankách, byla (...) v zvonech*⁴¹⁵, a nyní „*Chuť drsná se vzdmula až po břehy / (...) chuť osudu tvého, jenž rozpuštěn v krvi mé v slova má / vchází*“⁴¹⁶. Česká země je pro autora tohoto textu prostorem, v němž se donedávna cítil bezpečně, nyní je však ohrožen cizím vlivem.⁴¹⁷ Vlast je zde přímo personifikována: „*Ó našel bych tebe (...) / i kdyby zdravého místa se na tobě nerozeznalo, / i kdyby zpřelámali bolestné údy tvých toků / a oči tvých studánek zhanobili, i kdyby tvým srdcem / meč děsu projel a strnuly tepny tvých ulic.*“⁴¹⁸ Lidské části těla – symbolizující části vlasti – tak představují analogii ke Kristovu tělu, vystavenému nebezpečí.

Vlast, tedy Zahradníčkův domov, je v textu definována nejen geograficky, ale také v historickém, tradičním měřítku a především v měřítku osobním.⁴¹⁹ Domov představuje Zahradníčkův vztah k rodině, blízkým a přátelům. Dokladem tohoto tvrzení jsou hlavně básně z prvního oddílu jednotlivě věnované nejbližším lidem Zahradníčkova okolí (rodičům, Františku Hrubínovi, Emanuelu Fryntovi nebo Albertu Vyskočilovi). První díl tvoří skupina básní reflektujících prostý lidský život, prožitý převážně na venkově. V těchto místech se do textu dostávají přímé odkazy k Zahradníčkovu životu. Nejsilnější citovou vazbu zde vytváří básníkův vztah k jeho předkům. Lze to sledovat v básni s názvem *Zlatá svatba*, dedikované Zahradníčkovým rodičům, jejichž padesáté výročí svatby se zde stalo lyrikovým inspiračním zdrojem.⁴²⁰ Dlouholetý manželský svazek Zahradníčkových rodičů, jenž překonal tolik životních překážek, básníkem jmenovaných, zde plní funkci pevného lidského sepětí, jež bylo spojeno před Bohem. Nyní se k rodičům nevrací pouze jejich syn, nýbrž vrací se společně s celým národem. V následujících verších autor vyzdvihuje význam rodiny jako ochránitele: „*Kam jinam jít, kde sílu vzít, my s úzkostí se ptáme.*“⁴²¹ Text pokračuje následujícími slovy: „*A všechno vrací se jak za dnů proroků, jak za Ninive, / tam z výhně vyhnanství obilím běží cesty křivé / návratů marnotratných všech...*“⁴²² Zakončení veršů v ukázce odkazuje k novozákonnímu příběhu (*Lukášovo evangelium*), v němž marnotratný syn jako hříšník

⁴¹⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan, BEDNÁŘOVÁ, Jitka a TRÁVNÍČEK, Mojmir, eds. *Knihy básní*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 259.

⁴¹⁶ Tamtéž.

⁴¹⁷ VOJVODÍK, WIENDL, „Krev k hrdlu stoupá, s mým se mísí slovem“: lidské mimo lidskost a poetika nesnesitelného – K válečné poezii Jana Zahradníčka In: *Slovo a smysl...*, cit. d., s. 44.

⁴¹⁸ ZAHRADNÍČEK, BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, *Knihy básní...*, cit. d., s. 259-260.

⁴¹⁹ VOJVODÍK, WIENDL, „Krev k hrdlu stoupá, s mým se mísí slovem“: lidské mimo lidskost a poetika nesnesitelného – K válečné poezii Jana Zahradníčka In: *Slovo a smysl...*, cit. d., s. 44.

⁴²⁰ BEDNÁŘOVÁ, Jitka a TRÁVNÍČEK, Mojmir. Komentář. In: ZAHRADNÍČEK, Jan, BEDNÁŘOVÁ, Jitka a TRÁVNÍČEK, Mojmir, eds. *Knihy básní*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 856.

⁴²¹ ZAHRADNÍČEK, BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, *Knihy básní...*, cit. d., s. 264.

⁴²² Tamtéž.

přichází k otci pro odpuštění.⁴²³ Tento biblický motiv tak vytváří spojitost k soudobé situaci vyjádřené v básni, kdy se má český lid, jenž „zhřešil“, obracet ke své rodové tradici, jež má člověka posílit.

Báseň *Spěchající dívka* je zakončena zvoláním: „*bloudění rodu našeho buď brána, dům a most!*“⁴²⁴ Toto Zahradníčkovovo zvolání podporuje tvrzení, že tradici našeho rodu vytváří právě domov. Brána, dům a most společně chrání území, které je autorovi vlastní a v němž se cítí bezpečně, před útokem jakýchkoliv cizích vlivů. A je tomu i naopak. Plní-li v textu země roli ochránitele jejího lidu, i čeští obyvatelé, společně se Zahradníčkem, cítí zodpovědnost bránit svoji otčinu před nepřitelem. Soubor veršů *Svatební dům básníkův*, s dedikací Františku Hrubínovi, jenž se ženil v prosinci 1939, je zakončena následujícími verši: „*Lán lenosti jsme zaseli / a obdělali pole hladu, / dům svatebního veselí / číst písni zvučí od základů, / ó ty, jež rodná přicházíš / do zkroušenosti komory mé – / věky tě hlídají, když spíš, / potomstvo na tvém dechu dříme.*“⁴²⁵ Zahradníček zde coby mluvčí národa spílá nad lidským chováním, jež přivedlo zemi do tíživé situace, a zároveň si je vědom, jak jsme již naznačili, vlastní odpovědnosti za vlast.

Vysvětlení příčiny Zahradníčkova pocitu odpovědnosti za svoji zemi, nalezneme ve druhé a třetí básni zařazených do druhého oddílu knihy. Jsou jimi *Nehledám Itálii* a *Nezvoliv sobě*. Lyrický subjekt zde naznačuje vlastní pocit odpovědnosti za své spoluobyvatele, zdůrazňuje svůj osud a své poslání, jež mu jako umělci bylo přiděleno.⁴²⁶ V první ze jmenovaných básní lyrický mluvčí netouží nalézt Helladu ani Itálii („*Ne Hellada, ne Itálie obklopená mořem*“⁴²⁷), protože jeho příslušnost k národu je aspekt „*nepřeložitelný / sám v sobě slyšen stoupá, v sílu vytesán.*“⁴²⁸ Na toto téma pak autor navazuje hned v následující básni *Nezvoliv sobě*, v níž uctívá zrození své v konkrétní krajině jako cosi, co k člověku neodmyslitelně patří celý život a v jehož moci není se z této příslušnosti jakkoli vyvázat: „*Nezvoliv sobě krajinu zrození svého, / (...) ale i teď, když kdekdo v oči ti plivá, (...) když kdekdo křivě se dívá, se nemodlím jinak (...) / a náleželas mi, ó vlasti.*“⁴²⁹ Posledním veršem Zahradníček naznačuje významovou souvislost s počáteční básní *Vyznání*. Na tento fakt bylo upozorněno ve stati s podtitulem *K válečné poezii Jana Zahradníčka*, přičemž autor ke svému

⁴²³ BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, Komentář. In: ZAHRADNÍČEK, BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, *Knihy básní...*, cit. d., s. 857.

⁴²⁴ ZAHRADNÍČEK, BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, *Knihy básní...*, cit. d., s. 266.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 268.

⁴²⁶ VOJVODÍK, WIENDL, „Krev k hrdlu stoupá, s mým se mísí slovem“: lidské mimo lidskost a poetika nesnesitelného – K válečné poezii Jana Zahradníčka In: *Slovo a smysl...*, cit. d., s. 47.

⁴²⁷ ZAHRADNÍČEK, BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, *Knihy básní...*, cit. d., s. 279.

⁴²⁸ Tamtéž.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 280.

soudu dodává, že návaznost jedné básně na druhou nacházíme v apostrofě „ó vlasti“ uvedené na konci posledního verše prvních strof.⁴³⁰

Tak jako většina ostatních básníků v době okupace jistým způsobem reflektovala násilné útoky ze strany nacistů, i Zahradníček se uchýlil v náznacích vyjádřit atmosféru tehdejších událostí. Konkrétně 17. listopadu 1939 – uzavření vysokých škol, odvedení studentů do koncentračních táborů a jejich popravu – v básni s názvem *Listopad*: „*Kdo nadál se, kdo úzkost měl, jak uštěpačně / prach půtek nasypává hory katastrof, / (...) Kdo nadál se? – Však žhavě zmrtyýchvstáním / hekatomb krvavých všech vražd a ztrát, / pro fičící žal miliónů před svítáním*“⁴³¹. Na tomto místě text získává apelativní funkci. Hned vzápětí lyrický mluvčí ponouká čtenáře, aby ho tato událost nemotivovala k rezignaci, nýbrž naopak, nutné je zachovat si bojovnou náladu: „*Nevzdám se, nevzdám se větve větrné a podlá / zchytralost chytrých nezvábí mne rtů svých lstí, / nevzdám se, padnu snad, s tím zajedno, co hodlá / se kmeni přimknout se, (...) hrdý van hrdinství dychticích hrnout v nás, / (...) když zkřesáno má / čas na nás všechny, když zostra hrozí mráz.*“⁴³²

Již výše jsme si definovali poetiku prvního oddílu sbírky jako poetiku křesťana se silným vztahem k prostému venkovskému životu. Ve druhém díle už ale výrazně přibývá náboženských motivů. Poslední báseň první části předpovídá poetiku části druhé. V básni *Litostné povodně* vystupuje v roli hlavní hrdinky Máří Magdalena, jež je apostrofou přirovnávána k Zahradníčkově zemi: „*Hle naše zem, ta Máří Magdalena, / ta kněžna krajín kajícná a v blátě po kolena, / (...) hle matka naše, za sebe a za své syny nehodné (...)*“⁴³³. Máří Magdalena, představující symbol hříšnice, jež učinila pokání, v knize plní funkci analogie k českému národu, jenž by se měl nyní vyznávat ze svých hříchů. To je na jedné straně. Na straně druhé je tato biblická postava vnímána zároveň jako symbol naděje. Tou nadějí je právě naděje na pokání českého lidu, čímž dojde ke spáse a znovuzrození národa. V textu nacházíme obraz Máří Magdaleny, která „*u nohou Pána s břemenem svým strašlivým se rmoutí, / jak crkot stružek šťastně vře po tváři její, / jak smáčí nohy ty, vlasem svých vánku osušujíc, jak libá nohy ty*“⁴³⁴, a tento obraz kajícnice vrcholí v poslední strofě, kde vedle

⁴³⁰ VOJVODÍK, WIENDL, „Krev k hrdlu stoupá, s mým se mísí slovem“: lidské mimo lidskost a poetika nesnesitelného – K válečné poezii Jana Zahradníčka In: *Slovo a smysl...*, cit. d., s. 47.

⁴³¹ ZAHRADNÍČEK, BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, *Knihy básní...*, cit. d., s. 270.

⁴³² Tamtéž.

⁴³³ Tamtéž, s. 276.

⁴³⁴ Tamtéž.

obrazů Petra, jenž „zapíral“ a Jidáše, jenž „za zradu smrt svou přijal“⁴³⁵, má kajícínice nyní možnost zpívat chvalozpěv „aleluja o Kristu Vzkříšeném“⁴³⁶.

V případě Závadovy sbírky *Hradní věž* jsme si ukázali, jakým způsobem autor do svého textu zakomponoval vlastní názory a postoje k významu poezie a umění vůbec v době státního ohrožení. S něčím podobným se setkáváme i v *Korouhvích*. Dle Zahradníčka totiž jen slova básníka mohou promlouvat k lidu tím správným způsobem: „*Tma krví žíhaná se krčí u všech dveří, / v snu dusném srdce bdí k rodákům křičet chtít: / Jen okamžik! Na hrotech slov se světlo čeří, / kráčejte ostrážitě záři této vstříc!*“⁴³⁷ V básních je kromě zdůraznění naší literární tradice neustále přítomna historie českých zemí. Básník upozorňuje na naši kulturní tradici, jež je hluboce zakořeněna už v antických dějinách („*dějiny pospíchaly / k podhradí Babylona, / (...) Pergama, Karthagina / se mihnou na výsluní, / svět zdupán legiemi / se k budoucnosti vzpíná / tiskne se země k zemi*“⁴³⁸).

Jedním z nejčastějších náboženských motivů, jenž se v knize básní objevují, je pochopitelně motiv Ježíše Krista a jeho ukřižovaného těla, s jehož pomocí je možno vyjádřit autorovy pocity ze soudobé situace. Již výše jsme narazili na verše, v nichž je v přeneseném významu utrpení Kristova těla skryt význam trpící Zahradníčkovy vlasti. Ve druhém oddíle čteme báseň *Polní kříž*, v níž je vyjádřen biblický příběh křížové cesty. Postava Krista zde plní funkci naděje, je zde zobrazena jako kdosi, kdo „*nesnímá (...) břímě s ramenou*“, komu se „*kloní stromy na kořenech, / jemu pták jásá, jiskří osení – / sám ukřižován*“⁴³⁹ a kdo v době, kdy jej básník oslovuje větou: „*tam venku s křikem křížují tě dějiny, / strašlivá krůpěj těla tvého v propast kane*“⁴⁴⁰, obrací se k českému národu s apelativním vzkazem: „*můj lide, křížům nenech / blaženost úpějící v každém zahřmění!*“⁴⁴¹ Básnický obraz Kristova ukřižování zde opět plní funkci analogie „ukřižované“ země.

Ke Kristovi Zahradníček pak promlouvá i v následujících několika básních (*Vánoce 1938, Útěk do Egypta, Velikonoční zahrada*), v nichž básnické Já prochází společně s Kristem jeho životem od narození a vyznává mu úctu. Ve *Vánocích 1938* se lyrický mluvčí ztotožňuje s malým Ježíškem: „*Obnažen zcela i ty, i já, i národ můj bědný / (...) a tisíc let sklání se ve chvíli jedné*“⁴⁴², a prosí jej o další zázračný skutek, tentokrát má jít však o vzkříšení

⁴³⁵ Tamtéž.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 271.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 272.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 282.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 286.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 282.

⁴⁴² Tamtéž, s. 284.

Zahradníčkova národa („*Jairova dcera, mládenec naimský a Lazar / z dřímoty smrti a hniloby vzkříšeni tebou – / i nás, jež kladou už do hrobu opovržení, / k slunci své slávy zas zdvihneš*“⁴⁴³). *Velikonoční zahrada* tematicky navazuje na předchozí básně. Zahradníček tu pokračuje ve výjevech z Ježíšova utrpení (nasazení trnové koruny, události na Golgotě a pod Olivovou horou, Jidášova zrada, otisk Ježíšovy tváře v roušce Veroničině, soud Piláta Pontského a na závěr vzkříšení). V této skladbě se básnický subjekt přesouvá do Getsemanské zahrady, v níž Kristus prožíval agonii v krvavém potu před svým zajetím. Autoři podrobného komentáře k Zahradníčkově básni upozorňují na dvojitý význam titulu básně. Velikonoční zahrada představuje jednak zahradu Getsemanskou, jak jsme si již řekli, druhým místem, jenž má symbolizovat je však zahrada, v níž se nachází Boží hrob, z něhož třetího dne vstal z mrtvých.⁴⁴⁴

Na příkladu této Zahradníčkovy válečné sbírky si lze ukázat, jakým způsobem je jeho tvorba provázaná. Dle básníkova přítele a pravidelného recenzenta jeho díla Miloše Dvořáka se Zahradníček v *Korouhvích* nedopouští v porovnání s jeho dřívějšími texty žádného nového básnického stylu, ani neužívá nových prostředků, kvalita této sbírky spočívá spíše ve zdokonalení všeho, čím byla jeho tvorba dosud charakteristická.⁴⁴⁵ Již výše jsme se zmínili, že jedno ze stěžejních témat – lásku k vlasti, jež se blíží katastrofě – Zahradníček předpovídá již v závěrečné básni sbírky *Pozdravení slunci* (1937). V *Zemi mé* autor jasně vymezuje svoji vlast jako prostor svého domova.⁴⁴⁶ „*Vida tě v ohroženosti a zášti a zákeřnost vida, / jak obklopuje tě, já o tebe trnul, ó duše mé vlasti, / ale ty vsazena do jámy lvové jak Daniel trváš, / (...) k bezpečí mocnějšímu všech pohrom a válek, / rukama nevyřčenými nám ukázala jsi, / ó láska!*“⁴⁴⁷ Lze si všimnout, že exklamace „ó láska“ je hned v první básni *Korouhvi – Vyznání*, která též glorifikuje českou zemi, nahrazena zvoláním „ó vlasti“. Dále jsme si ukázali, že lze hledat spojitost mezi posledními verši prvního oddílu a celým druhým oddílem *Korouhvi*. Něco podobného můžeme nalézt také v případě závěrečné básně prostředního oddílu, jenž předjímá poetiku oddílu třetího. Máme na mysli báseň s názvem *Maria Panno, Matko Slova*, kterou tvoří oslavné verše na Pannu Marii. Básněmi třetího oddílu jsou čtyři texty vzývající patrony českého státu. Na významovou a tematickou provázanost mezi prvním

⁴⁴³ Tamtéž.

⁴⁴⁴ BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, Komentář. In: ZAHRADNÍČEK, BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, *Knihy básní...*, cit. d., s. 864.

⁴⁴⁵ DVOŘÁK, Miloš. Zahradníčkovy Korouhve. In: *Akord: Měsíčník pro kulturní orientaci*. Brno: Rozrazil, 1940, roč. 8., s. 137.

⁴⁴⁶ VOJVODÍK, WIENDL, „Krev k hrdlu stoupá, s mým se mísí slovem“: lidské mimo lidskost a poetika nesnesitelného – K válečné poezii Jana Zahradníčka In: *Slovo a smysl...*, cit. d., s. 45.

⁴⁴⁷ ZAHRADNÍČEK, BEDNÁŘOVÁ, TRÁVNÍČEK, *Knihy básní...*, cit. d., s. 253.

a třetím oddílem však Zahradníček upozornil již v básni, která uvozuje celou sbírku. Básnický mluvčí v těchto verších vrhá celou svoji vlast do rukou těmto patronům, „*ochráncům, kteří tam za smrtí / v světle / naděje naší se vznášející, rozsévač chrámů z nich každý*.“⁴⁴⁸ Třetím oddílem jsou z básněné hymnické, téměř hagiografické texty věnované slovanským ochráncům české země.

Na rozdíl od ostatních básníků není poetika Zahradníčkova tolik útočná (s výjimkou *Listopadu*), nejsou zde konkrétně označováni nepřátelé. Za viníky současné situace nejsou označováni Němci, ale spíše český lid, jenž by se měl nyní kát před Bohem. Pospolitost Boha a národa je evokována především v části věnované národním světcům, jenž jsou oslavováni. K tomu přispívá nejenom obsah básní, ale i jejich forma. Zdeněk Kožmín toto básnické vyjádření, podstatné pro katolickou poezii, charakterizuje takto: „*Oslavou má být i hymnický velebný verš Zahradníčkových skladeb, bohatý na zvolání, inverze, březinovsky široká epiteta a paranomázie*.“⁴⁴⁹

5.3 Vladimír Vokolek: Žiněné roucho

V básnické sbírce Vladimíra Vokolka nacházíme výraznou tendenci, příznačnou pro texty spirituálně orientovaných autorů v době válečného ohrožení. Viděli jsme, že v případě sbírek, jež tematizují historickou látku, bývá obvykle jasně vymezeno, kdo je viníkem a kdo obětí současné katastrofické situace. Za viníka a nepřítel je označováno hitlerovské Německo či cizinec vůbec, obětí je pak především český národ. V případě veršovaných knih autorů, jejichž básnická výpověď je ovlivněna katolickým spiritualismem, nacházíme hledisko opačné. Příčinou současného uspořádání světa je člověk jako takový se všemi vlastními hříchy, není zde děleno lidstvo na dvě části, přičemž jedna by plnila funkci zla a druhá dobra. Všichni příslušníci světa hrají stejnou roli a nesou stejnou zodpovědnost za vzniklý stav. Člověk je tedy v období války postaven před soudné dny a jediným východiskem má být vykoupení se z lidských hříchů. Takové hledisko jsme v našem textu mohli sledovat již u Viléma Závady či Jana Zahradníčka, mnohem výrazněji jej však nacházíme právě u Vladimíra Vokolka, jemuž roku 1940 vychází první samostatná básnická sbírka *Žiněné roucho* v nakladatelství Melantrich.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 260.

⁴⁴⁹ KOŽMÍN, TRÁVNÍČEK, *Na tvrdém loži...*, cit. d., s. 24.

Odborníci (Martin C. Putna, B. Fučík, B. Polan, J. Med) se však jednohlasně shodují, že Vokolek byl schopen už ve své první básnické knize vydané tiskem vydobýt si samostatné místo v české poezii. Což pro mladé básníky nemusí být vždy typické, jelikož na počátku tvorby bývá v díle zřetelný vliv starší generace, a teprve v průběhu jejich kariéry se z autorů stávají svébytné literární osobnosti.⁴⁵⁰ Vokolkovo básnické vidění a cítění, přesto, že pochopitelně jistým způsobem navazuje na své předchůdce, lze charakterizovat jako zcela samostatné a v protikladu k ostatním básníkům.⁴⁵¹ Už první lyrikovy texty sice naznačují jakousi závislost na Josefu Florianovi, Jaroslavu Durychovi či Janu Zahradníčkovi, nicméně je zde zřetelné autorovo vlastní duchovní pojetí světa⁴⁵², a dobová kritika tak může uznat, že na literární pole vstupuje suverénní básnická osobnost. Již z jeho prvních, méně rozsáhlých básnických výtvorech, jež byly otištěny v sourozenecké edici bratrů Vokolkových *Lis tři bratří* (Vokolek zde otisknul díla *Poutní píseň k dobrému Lotru a Tolikrát obětovaná...*), je evidentní, že se jedná o člověka „*hluboké katolické spirituality, jemuž se přičí jakákoli vnějšíková liturgická zdobnost i všechny podoby sentimentálního kvietismu.*“⁴⁵³ Vokolek se nepokouší o žádnou hru se slovy, jde mu především o poukázání na přísnost života.⁴⁵⁴ Některé básně ze sbírek otištěných na stránkách bratrské edice pak spisovatel zařadil i do *Žíněného roucha*.

Do tohoto vstupuje válka a Vokolek tak vytváří v *Žíněném rouchu* slovy Jiřího Brabce „*obraz světa jako žaláře, z něhož volají zatracenci po boží milosti.*“⁴⁵⁵ Lyrický mluvčí se zde stylizuje na jednu stranu do kajícíka, jenž stojí společně v řadě s lidstvem, jež se dopustilo hříšného chování („*Jak pískovec se drobí / den v městě do mlh zvětralý, / do něho živé hroby / v ulicích jsme si vtesali. (...) Svůj rod jsme vyhladili*“⁴⁵⁶), na druhé straně je zde pak v roli kohosi, kdo stojí jakoby nad těmito hříšníky, lká nad jejich činy, a se zdviženým prstem je varuje před zanedbáním mravního lidského zákona: „*Obrazy vašich křivých gest / zůstanou jako suché pruty, (...) Ruka, jež křivě odpřísáhla, přísahá křivě stále, (...) Až město padne v prachu sutin, / nebude svědků zašlých dnů, / jak zírat budu ze svých dutin / na otisky vašich zločinů.*“⁴⁵⁷

⁴⁵⁰ PUTNA, BEDŘICH, *Česká katolická literatura...*, cit. d., s. 960.

⁴⁵¹ FUČÍK, Bedřich. Zastavení nad poezií 1940. In: B. F. *Kritické příležitosti II*. Praha: Triáda, 2002, s. 227.

⁴⁵² PUTNA, BEDŘICH, *Česká katolická literatura...*, cit. d., s. 960.

⁴⁵³ MED, Jaroslav. Poutník z apokalypsy. In: VOKOLEK, Vladimír a VOKOLEK, Václav, ed. *Vyprodaný čas*. Brno: Atlantis, 1999, s. 312.

⁴⁵⁴ FUČÍK, Zastavení nad poezií 1940. In: B. F. *Kritické příležitosti...*, cit. d., s. 227.

⁴⁵⁵ PEŠAT, STROHSOVÁ, MUKAŘOVSKÝ, *Dějiny české literatury...*, cit. d., s. 464.

⁴⁵⁶ VOKOLEK, Vladimír a VOKOLEK, Václav, ed. *Vyprodaný čas*. Brno: Atlantis, 1999, s. 35.

⁴⁵⁷ VOKOLEK, VOKOLEK, *Vyprodaný čas...*, cit. d., s. 33.

Celá sbírka je Vokolkovým apelem, v němž básník svými předtuchami varuje před blížící se katastrofou.⁴⁵⁸ Katastrofa je zde situována především do městských ulic, jež jsou „*spáleništěm domu dávno vydoutnalým*“, kde „*vyhladověl žebrák odehnaný*“ a „*v keři ještě žebrá prázdný rukáv shnilý*“⁴⁵⁹ a my, jakožto hříšný lid „*tlučeme do zpuchřelých vrat / výkupné jdouce vyžebrat / pro spásu spících měst*“⁴⁶⁰. V souvislosti s městem hříchů, představující rozvrácenost současného světa, je zde užit biblický motiv města Sodomy, jež vytváří evidentní příměr k básníkově současnosti. Město v básni obchází postava žháře, jež hledá deset spravedlivých, s jejichž pomocí by lidstvo mohlo dostat odpuštění: „*Žhář zem obchází a sčítá, / zda, Bože ještě jest // těch deset spravedlivých, které, / když s tebou prorok promlouval, / na našich prstech usmlouval, na úkor žebrákům*“⁴⁶¹.

Je zajímavé, že mnohým básníkům, Vokolkovým současníkům, kteří se pomocí své lyriky též rozhodli bojovat proti fašismu, válka evokovala spíše zimu a mráz. V těchto sbírkách se objevují motivy jako mrazem sužované městské ulice, lyrické dění se odehrává spíše v zimních měsících atd. V případě Vokolkovy poezie ale takové ztvárnění okupační atmosféry nenajdeme. Jednoznačně převládají měsíce letní, sluneční žár, nesnesitelné horko, ulice jsou sužovány naopak suchem a výrazným motivem se stává oheň. Lidstvo je totiž za své činy trápeno obrovským horkem a suchem, „*svět se v potu brání*“⁴⁶², „*a oheň tisíciramenný / zem objal v žhnoucím objetí*“⁴⁶³, a proto „*krev vypaluje skrytou ránu*“⁴⁶⁴. Motivy ohně a plamenů jsou tady symbolem trestu, jenž byl na lidstvo seslán z nebe, aby jej postavil před boží soud. Lyrický mluvčí se však zároveň tohoto plamenného soudu domáhá s vědomím, že až „*ty dlaně prázdně otevřené / se zavrou v tvrdý, suchý plod*“⁴⁶⁵, bude moci zvolat: „*ó vzplaň již, Ohni spravedlivý...*“⁴⁶⁶ Tomuto tvrzení napovídají též názvy některých básní (*Spáleniště, Červencový pastel, Stopy v prachu, Žebráci za veder* či *Na konci léta*).

Na počátku této podkapitoly jsme se zmínili, že Vokolek neoznačuje žádné viníky či nepřátele české země. Nepřítelem si je jen člověk sám. Lyrický mluvčí tedy přebírá, společně s veškerým lidem, všechnu zodpovědnost za současný stav zvráceného světa, přičemž jedinou cestou návratu je vykoupení, přísné dodržování mravních zákonů a pravá křesťanská víra. Ke skutečnosti, že tématem celé sbírky je pokání, odkazuje přinejmenším její titul *Žíněné roucho*,

⁴⁵⁸ MED, Poutník z apokalypsy. In: VOKOLEK a VOKOLEK, *Vyprodaný čas...*, cit. d., s. 312.

⁴⁵⁹ VOKOLEK, VOKOLEK, *Vyprodaný čas...*, cit. d., s. 36.

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 44.

⁴⁶¹ Tamtéž.

⁴⁶² Tamtéž, s. 43.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 49.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 54.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 34.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 30.

jež se v různých částech Bible nosilo na znamení smutku za zemřelé, v době osobního či národního neštěstí, nebo pokání z hříchů, případně jej člověk oblékl při příležitosti zvláštní přímluvné modlitby za vysvobození.⁴⁶⁷ Osud země je božím trestem za nekřesťanské chování a nad lidmi tedy „*jak sup se slunce sklání / s křídly plamenů.*“⁴⁶⁸

V básni *Dva sny marnotratného syna*, jenž v křesťanských textech přichází jako kajícník ke svému otci s prosbou o odpuštění (aluze na stejný novozákonní příběh jsme si všimli též u Zahradníčka), se lyrický subjekt ve snu převtěluje v Ježíše Krista jdoucího cestou na Golgotu, jemuž svatá Veronika podává roušku, do níž otiskuje svoji tvář („*Na moji tvář jak prubíř lásky, / (...) Zas chť své rysy na pokání / obrátit v druhé podobě, / vyplnit výraz prázdných přání, / ten dutý obrys po sobě. / Na tvář mi ve snu naléhají, / otisknou stín svůj na rubu*“⁴⁶⁹). Na tomto místě se proměňuje pozice Vokolkova básnického já. Není zde již v roli kohosi, kdo běduje nad lidskými hříchy, nýbrž sám začíná pochybovat, zda se dokáže i on dostatečně kát a tudíž si není jist, jestli lidstvo dojde k vykoupení ze svých hříchů a uspořádání světa se dá zase do pořádku: „*Do noci každá odvrácená / blikajíc svitem zašlých dnů, / (...) prohlédne k světlu – prohlédnu?*“⁴⁷⁰ V tuto chvíli si uvědomuje, že „*už celý život můj je Bohu zadlužen (...) má popelavá tvář však hanbou řeřavěla*“⁴⁷¹. A proto se nyní musí ptát: „*jak dlouho musím žít, kdy vychladne můj stud?*“⁴⁷² Přiznává hříchy vlastní, a navíc na sebe přebírá zodpovědnost hříchů všech ostatních, jejichž nemorální chování se nyní otiskuje v jeho tváři jako masky⁴⁷³: „*Zas v pokušení lásky bludné / žít musím v maskách milenců, / vypálit je, až hlína zrudne, / v ohni mých horkých ruměnců. // A zatím ony ve mně žijí / naději v návrat ztracených, / já hynu v jejich agonii, / odlitek hříchů smrtelných.*“⁴⁷⁴

Již jsme se zmínili, že symbolem pokání je zde předmět, jenž je věležen do titulu celé knihy. Jak název, tak i několik míst ve verších odkazují k činu roztrhání vlastního šatu, odění do kajícího roucha a sypání popela na hlavu. V básni *Pokolení* lyrický mluvčí vypráví o svých předcích, kteří „*svá roucha roztrhli a hráli kajícníky / a sytí zbožně ctili předepsaný půst / (...) chladným popelem poznamenali čela, / nad krátkým životem zasteskli poněkud.*“⁴⁷⁵ Tyto verše můžou odkazovat ke starozákonnímu příběhu pocházejícího z Knihy Ester.

⁴⁶⁷ DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Překlad Alena Koželuhová. 2. vyd. Praha: Návrat domů, 2009, s. 857.

⁴⁶⁸ VOKOLEK, VOKOLEK, *Vyprodaný čas...*, cit. d., s. 42.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 40.

⁴⁷⁰ Tamtéž.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 46.

⁴⁷² Tamtéž.

⁴⁷³ FUČÍK, Zastavení nad poezií 1940. In: B. F. *Kritické příležitosti...*, cit. d., s. 228.

⁴⁷⁴ VOKOLEK, VOKOLEK, *Vyprodaný čas...*, cit. d., s. 40.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 46.

Vypráví o židovské manželce perského krále, jenž dal vyhubit národ Židů. Ester tomuto pogromu ale zabránila. Ke královi vydání nařízení o zánichu Židů však přispěl Esterin strýc Mordechaj, jenž se následně, aby této katastrofě zabránil, oblékl do žíněného roucha, posypal hlavu popelem a vydal se do králova paláce. Na základě tohoto činu všichni Židé oděni též do roucha kajícíků začali za držení pŕstů litovat svŕch hříchů, aby tak mohli být očerněni a jako lidé ctíci víru zachráněni před smrtí.⁴⁷⁶ I zde je evidentně aktualizován biblický motiv pro potřeby Vokolkovy současnosti.

V díle se však objevují kromě křesťanských motivů také jisté vlastenecké motivy, jež můžeme sledovat napřích celou lyrickou tvorbou básníků v době okupace. Zde je čteme v básni *Nad zlomenou lipou*, v níž básnický hrdina promlouvá k tomuto symbolu češství v době, kdy válka v jejímž „*si kmeni vykotlala trŕn*“⁴⁷⁷, promlouvá slovy: „*v opojení bouřlivám / vichřice harfenice šílená / když udeřila do tvých strun / (...) nad rozevlátou korunou*“⁴⁷⁸. A z této české lípy je vyrobena zborcená harfa Máchova (zde Vokolek užil odkazu k Máchovu Máji, jenž plnil v období okupace důležitou funkci národního uvědoměni), kterou „*za horkých večerů / líbezné vánky hladily / (...) kdo tušil (...), / že prsty boží ladily / naposled harfu truchlivou?*“⁴⁷⁹

Vyjádřili jsme již o tom, že v básni *Žebráci za veder* se lyrický mluvčí ve svém sněni převtěluje do postavy Ježíše Krista. Ke Kristovi se opět vrací v textu *Západ slunce o Velkém pátku*. Básník si je stále vědom největší Kristovy oběti, která se každým lidským hřichem znovu a znovu naplňuje, vnímá ji jako vŕbec největší oběť v historii lidstva.⁴⁸⁰ Kristus si tímto svŕm údělem musí procházet znovu, opět je nucen se kát, „*ustrojen v roucho roztržené*“⁴⁸¹, za každý hřích současného člověka, jenž vytváří v jeho těle palčivou bolest, a tlukot každého živého srdce, je ranami kladiv, bijících hřeby do božích údů.

Podobně jako v ostatních sbírkách v této práci analyzovaných, i v této autor pokouší se dodat čtenáři pocit naděje. Tímto motivem se zde stává upřimný mateřský cit, opřený o neposkrvněné početí dítěte. Postavou, v níž je takový motiv skryt, je pochopitelně Marie, přičemž je zde zdůrazněno především její oddané mateřství. Jediný, u koho lze ve světě, jenž „*rozpadá se v temné tleni*“⁴⁸², hledat čistotu, je malé dítě, v jehož „*očích dosud strážný oblak svítí, / když matka z tmy je nesla mořem křtitelnice / v zem zaslíbenou dětinství ve jměnu svého*

⁴⁷⁶ DOUGLAS, *Nový biblický slovník...*, cit. d., s. 228.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 56.

⁴⁷⁸ Tamtéž.

⁴⁷⁹ Tamtéž.

⁴⁸⁰ FUČÍK, *Zastavení nad poezií 1940*. In: B. F. *Kritické příležitosti...*, cit. d., s. 228.

⁴⁸¹ VOKOLEK, VOKOLEK, *Vyprodaný čas...*, cit. d., s. 48.

⁴⁸² Tamtéž.

syna.“⁴⁸³ Právě líbezný hlas matčin dodává dítěti klidu ve chvíli plné strachu. Tento klid je získáván především matčinou schopností odpouštět.

Žíněné roucho je autorovou obžalobou lidstva, jež odvrátilo pozornost od Boha, a teď je v očekávání tvrdého božího soudu. Vokolek z pohledu chudého obyčejného člověka prosí o slitování, zároveň však varovným tónem nabádá k dodržování přísného katolického řádu.⁴⁸⁴ U tohoto básnického hlediska však děčínský básník zůstal i po válce, kdy stejným způsobem skrze apokalyptické vidění světa promlouvá ke čtenáři, jenž opět v důsledku opovržením Boží milosti přivolal zkázu na sebe samu, tentokrát však v podobě jiného totalitního systému.

⁴⁸³ Tamtéž, s. 63.

⁴⁸⁴ MED, Poutník z apokalypsy. In: VOKOLEK a VOKOLEK, *Vyprodaný čas...*, cit. d., s. 313.

6 MLADÁ GENERACE

V této kapitole vymezíme prostor autorům, jež jsou v souvislosti s obdobím druhé světové války označováni za mladou básnickou generaci. Většinu příslušníků této generace pak pojí pozdější členství v umělecké Skupině 42, založené v průběhu války v roce 1942. V této době však už její členové byli zavedenými autory. Pokud ale uvažujeme nad těmito umělci v souvislostech roku 1940, mluvíme o básnících, kteří byli v roce obsazení Československa německými vojsky a následném zřízení Protektorátu Čechy a Morava teprve studenty středních či vysokých škol a jako spisovatelé se ocitali na počátku své umělecké kariéry. Jejich pozice byla tedy v době, kdy svými díly manifestovali proti nacistickému útlaku poněkud odlišná, než pozice ostatních autorů, jejichž díly jsme se dosud zabývali. Někteří z nich, konkrétně básníci publikující ve *Studentském časopise*, vystoupili společně v díle *Chvála slova* s podtitulem Sborník Mladé práce v roce 1940. Byli jimi například Josef Hiršal, Alena Vrbová, Pavel Bojar či Ladislav Fikar. Nešlo však jen o básnická díla. Otištěna zde byla i próza či odborné práce. Bezesporu významnější roli v oblasti knižních publikací otiskujících texty více autorů však v době okupace sehráli jiné osobnosti. Patří mezi ně tací, kteří se narodili v období druhého desetiletí 20. století. Jmenovitě tedy Kamil Bednář (nar. 1912), Ivan Blatný (nar. 1919), Klement Bochořák (nar. 1910), Lumír Čivrný (nar. 1915), Jiří Daniel (nar. 1916, vlastním jménem František Schulmann), Jiří Orten (nar. 1919, publikující kvůli židovskému původu pod pseudonymem Karel Jílek, vlastním jménem Jiří Ohrenstein), Josef Kainar (nar. 1917), Jiří Klan (nar. 1917, vlastním jménem Josef Lederer), Hanuš Bonn (nar. 1913, kvůli židovskému původu užíval pseudonym Josef Kohout), Zdeněk Kriebel (nar. 1911), Oldřich Mikulášek (nar. 1910), Jan Pilař (nar. 1917), Jan M. Tomeš (nar. 1913) a konečně Jiří Valja (nar. 1914, vlastním jménem Josef Bubeník).⁴⁸⁵ Těchto čtrnáct lyriků v dubnu 1940 rozhodlo se vystoupit a zabojovat proti fašismu pomocí básnického projevu na stránkách *Jarního almanachu básnického 1940*. Almanach vyšel v Praze u Františka Borového a úvodním slovem jej doplnil Václav Černý.

Přesto, že v roce 1940 tuto skupinu autorů spojoval stejný impuls k literárnímu vystoupení, nelze tvrdit, že by všechny uvedené členy pak pojil společný myšlenkový základ i v následujících letech. Jiří Pavelka dělí autory na dvě skupiny, přičemž jednu, tu dříve narozenou, řadí spíše ke hrubínovsko-renčovské generaci (Bochořák, Bonn, Kriebel,

⁴⁸⁵ PAVELKA, Jiří. Nástup mladé básnické generace v letech 1939-1940. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 95.

Mikulášek, Tomeš, Valja), a zbylé básníky už dle Pavelky můžeme řadit ke generaci válečné.⁴⁸⁶ Je třeba také připomenout, že společným jmenovatelem uvedených přispěvatelů nebyla ani současná fáze jejich kariéry. Někteří si již své místo na literárním poli vytvořili (Bednář, Bochořák, Kriebel), jiní již na svém kontě měli alespoň jednu vydanou sbírku (Čivrný, Orten, Pilař, Valja), ale ostatní dosud uveřejňovali své básně spíše časopisecky.⁴⁸⁷

O smyslu kolektivního nutkání vyjádřit se k soudobému dění prostřednictvím básnického slova vypovídá už Černého odklon od charakteristiky literárního vývoje jednotlivých přispěvatelů almanachu, což by také vzhledem k mladému věku pisatelů činilo potíže. Černý se naopak v předmluvě knihy přiklání k potřebě upozornit na smysl této hromadné manifestace. Autor úvodu v literárním činu mladých autorů shledává „*znak podivuhodné síly této země, důkaz nevyčerpatelného mládí jejího*“⁴⁸⁸ a příčinu vzniku lze vidět „*ve víře již tito noví příchozí chovají v sebe, v ducha, jež představují, v budoucnost oné země a onoho českého slova, jež svým činem i výslovně svou básní opěvovávají.*“⁴⁸⁹ Černý však skupinu autorů neoznačuje za generaci v pravém slova smyslu, charakterizuje ji spíše jako jakousi „mezigeneraci“, která vytváří předěl mezi dvěma odlišnými obdobími uměleckého vývoje. Jan Hejk k této problematice ale dodává, že pro členy almanachu byla v době jeho vzniku pocit generační sounáležitosti tím hlavním pojítkem, a jejich kolektivní prožitky pro ně měly mnohem podstatnější význam, než například stejná poetika.⁴⁹⁰ Pro účely naší práce však rozluštění této otázky není zásadní a můžeme si tedy vystačit s vědomím, že zmínění autoři vnímali složité uspořádání světa, v němž se nacházeli, což v nich vzbuzovalo podobné pocity, jež vyvolaly potřebu kolektivního lyrického vyjádření. A především je důležitá skutečnost, že si uvědomovali odlišnost svého básnictví od pokolení starších básníků.

Podle slov Václava Černého je určujícím znakem poetiky skupiny autorů jarního almanachu, ať už je označíme za generaci či mezigeneraci, snaha „*vybudovat svou, novou představu člověka; vytvořit nové, původní pojetí lidství.*“⁴⁹¹ Při četbě otištěných básní si všímá společných prostředků, kterými se snaží básníci dobrat lidské podstaty. Jsou jimi „*sen, láska, dítě, bolest mateřství, samota, pocit osudnosti, vůle k věrnosti, žádost čistoty, (...) rodná země*

⁴⁸⁶ Tamtéž, s. 94.

⁴⁸⁷ ČERNÝ, Václav. Předmluva. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 9.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 10.

⁴⁸⁹ Tamtéž.

⁴⁹⁰ HEJK, Jan. Programové vystoupení mladých autorů sdružených okolo Kamila Bednáře. In: FEDROVÁ, Stanislava, ed., HEJK, Jan, ed. a JEDLIČKOVÁ, Alice, ed. *Poetika programu - program poetiky: studentská literárněvědná konference: Ústav pro českou literaturu AV ČR Praha, 5. a 6. dubna 2006*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2007, s. 22.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 12.

a rodné slovo.⁴⁹² Láska k vlasti a mateřskému jazyku ale u avizovaných básníků není ideologií (na rozdíl od jejich starších kolegů), nýbrž právě podstatou lidského bytí, jež plyne z bezprostřední přirozenosti. Tuto tezi potvrzuje Bednářovo stanovisko k principu poezie, jež zaujímá v článku *Projev k situaci nejmladší české poesie*, jež uveřejnil již v roce 1938 v *Kritickém měsíčníku*. V roce počínající války je Bednář pochopitelně pobouřen současnou situací politickou, ale i stavem poezie, přičemž je na čase, aby se nová generace básníků, poučena z chyb generací minulých, navrátila zpět k úplným základům české literatury, jakým je, jak jsme již naznačili, elementární podstata lidství: „*Obrátme se tedy nazpět a zkusme hledat, co nás spojovalo dříve (...). Slovo tradice by se mohlo beze studu vysloviti s jedinou výhradou: nechť není vnucována z vnějška, nechť je vůli dovoleno inspirovat se jí zcela svobodně.*“⁴⁹³ Principem poezie, jež platí už od dob básníků staré Číny či doby vzniku Bible, je „*člověk jako dosud neobjevený zázrak.*“⁴⁹⁴

V těchto myšlenkách pak Bednář pokračuje o dva roky později ve stati *Slovo k mladým* (1940), kde vyslovuje požadavek k současným mladým básníkům: „*rys jakési bojácné a zakřiknuté mlčenlivosti i neprůbojnosti, měníci se zhusta v bojácné křiklounství či v jakési nepřesvědčivé siláctví, chce-li být nahrazen rysem krásným a lepším.*“⁴⁹⁵ „*Mlčenlivá generace*“, takové označení Bednář předpokládá pro skupinu básníků sdružených kolem něj, v níž vyrostl „*duch nechuti ke všem odbojům proti trvajícím hodnotám, duch nechuti ke změně světa.*“⁴⁹⁶ Spisovatel se zde razantně vymezuje proti jakémukoli ostrému výboji či řevnivosti a vykřikování hesel. Hodnoty jsou dle něj utvářeny samotným životem a časem. Dále Bednář zmiňuje podstatný rys charakteristický pro příslušníky mladé generace. Je jím zklamání, ztráta iluzí. Příčinou tohoto skeptického stavu mladých je podle Bednáře doba, do níž se narodili, tedy doba technického pokroku, jež způsobuje u člověka opomíjení vlastního ducha. A tím v lidstvu vytváří zmatení, pochybnosti o smyslu vlastní existence. Právě současná mladá generace je pro Bednáře tím pravým spasitelem rozvrácené doby, „*neboť v myšlence má generace naději na svou záchranu.*“⁴⁹⁷ Tato generace dle jeho názoru znovu objeví „*prostou a velkolepou jsoucnost lidské duše, lidského ducha a vůbec – Člověka.*“⁴⁹⁸ Autor stati zde vyvrací současnou představu, že tuto generaci spojuje pouze datum narození. Naopak, spojuje

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ BEDNÁŘ, Kamil. Projev k situaci nejmladší poezie. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1938, roč. 1, č. 3, s. 120.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 121.

⁴⁹⁵ BEDNÁŘ, Kamil. *Slovo k mladým*. Praha: Václav Petr, 1940, s. 5.

⁴⁹⁶ Tamtéž, s. 8.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 22.

⁴⁹⁸ Tamtéž.

je především kolektivní prožitek doby a „životní pocit“. Mladý člověk byl zproštěn všech lidských přívlastků a zůstal jen ve své základní lidské podobě, kterou tvoří „*smysly, pud, duše se svou potřebou víry a idealisace, hlad po myšlence, řeč, srdce.*“⁴⁹⁹ Tímto způsobem Bednář dospívá k ústřední myšlence celého eseje, tedy k teorii tzv. „nahého člověka“. Bednář tímto programovým prohlášením apeloval především na svoji generaci, snažil se docílit jejich sebeuvědomění. Závěr stati je věnován umění, zvláště poezii. Požadavek na poezii se změnil, nyní je potřeba odstoupit od avantgardních tendencí rozbíjení ustálených forem, je žádoucí zaměřit se na obsah lidského základu, který se pak promítne i do motivů.⁵⁰⁰

6.1 Jarní almanach básnický 1940

Na příkladu díla autorů mladé generace tedy sledujeme specifický způsob jejich manifestace, jenž se výrazně odlišuje od způsobu ostatních spisovatelů zařazených do naší práce. Pokud srovnáme texty mladých básníků například s texty, jež uveřejnila skupina autorů ve sborníku *Křik Koruny české*, zjistíme (samozřejmě s přihlédnutím ke skutečnosti, že Křik vyšel nejprve v zahraničí a teprve po válce u nás), že mládí se vyhýbá tendencím, které shrnul literární kritik Bohumil Polan, tedy vyostřené rétorice nebo záměrné politické náklonnosti.⁵⁰¹ Na rozdíl od Halase, Seiferta, Holana či Hory, se básníci z našich nejmladších nesnaží o využití atakujících hesel či obviňování viníka tragického osudu národa. Naopak, těžiště jejich tvorby na stránkách almanachu spočívá spíše ve vyjádření stavu jejich duše ovlivněné okolním politickým a společenským děním, v němž vstupují na literární scénu. Dále se o jejich poezii vyjadřuje dobová kritika takto: „*smrt, (...) mohutně zaměstnává cit i fantasmii básníků almanachu. Symbol zániku v jejich poesii pak jenom dovršuje rozlehlou stupnici ponurých podobností, kterak jsou opsána obrazy bezhlavé noci, loňských sněhů a loňských sadů, smutného výrobku s pojmenováním ‚paní rakev‘, hřbitovní lampy, milenky Tmy, podzimního soumraku, mlhy, melancholie, zlé tíhy v duši i krvi.*“⁵⁰²

Na autory jarního almanachu měla největší vliv avantgarda dvacátých let minulého století, pro niž bylo charakteristické experimentování po obsahové i tvarové stránce, a to

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 24.

⁵⁰⁰ HEJK, Jan. Programové vystoupení mladých autorů sdružených okolo Kamila Bednáře. In: FEDROVÁ, HEJK a JEDLIČKOVÁ, *Poetika programu - program poetiky...*, cit. d., s. 25.

⁵⁰¹ POLAN, Bohumil. Průhled do nových knih. Jarní almanach básnický 1940. In: *Kritický měsíčník*, Praha: František Borový, 1940, roč. 3, č. 4, s. 243.

⁵⁰² Tamtéž, s. 244.

zejména v poezii. Právě vůči takovému experimentování se mladá generace vymezovala.⁵⁰³ Nyní si však ukážeme, že pro almanach je poměrně příznačná roztržitost jednotlivých textů. Nacházíme zde básně podstatně různorodého zaměření. Vystupují tu jak motivy národní tradice, chvála naší řeči, tak i tematizování milostných vztahů a erotična nebo básně, v nichž dominují lyriky pocity úzkosti, beznaděje a smrti.⁵⁰⁴

Na příkladu Bednářova příspěvku v *Kritickém měsíčníku* jsme si ukázali, že pro něj bylo žádoucí, aby se poezie obracela zpět k literární tradici a inspirovala se jí volně, ze své podstaty, nikoli z donucení. Václav Černý si v předmluvě almanachu pokládá otázku, kdo jsou tito klasikové a odpovídá: „*Dostojevský, jenž ,viděl očima, jakých dosud básník nepoznal‘; Kierkegaard; Bronteová; Bible; Shakespeare; Mallarmé . . .*“⁵⁰⁵ Kamil Bednář vyjádřil obdiv dílu Dostojevského hned v první básni, kde jeho „*oči rváčské, / ted' krví podlity a plny vězení, sem zíráte, / (...) věčnými svědky jste!*“⁵⁰⁶, a vyjádřil své touhy: „*Ne dnešní ulicí, tou minulou bych přál si / jít v paměti (...)*“⁵⁰⁷. Pro Bednářovy básně (a nejen jeho) je příznačné téma dětství, jenž považuje za základ lidské čistoty, a které hledá v době, kdy „*srdce mé jež tápe ve tmě*“, a malé dítě, pro nějž je nejhorším trápením zlo v pohádkách, žádá: „*děťátko, ved' mě! (...) půjč mi svůj úsměv malý!*“⁵⁰⁸ Kamil Bednář se v básních otištěných na prvních stránkách *Jarního almanachu básnického 1940* vrací do dob minulých, v nichž nachází zdroj klidu a naděje, která „*tam někde v hlubinách / nesmírné mlhy jiskří v tmách.*“⁵⁰⁹ Jeho návraty směřují k literární tradici (Dostojevský a Brontěová), do dětství či do starých, ale přesto stále živých snů.

Motivy snění se stávají podstatným rysem také v případě básní Ivana Blatného. Ve čtyřech snech se tak lyrický mluvčí opět vrací do doby dřívější, tentokrát se však uchyluje do svých vzpomínek na chvílky strávené v roli milence, kdy čerpal inspiraci četbou literatury, aby tak mohl vyznat lásku pomocí vlastních veršů. Již zde můžeme sledovat Blatného poetiku, již později rozvinul jako člen Skupiny 42. V básni *Sluneční píseň* lyrický mluvčí v sedmi slokách prochází sedm dní v týdnu ranními městskými ulicemi zahalenými podzimní mlhou a tyto scenérie v něm opět vyvolávají vzpomínky. Prim v Blatného básních hrají

⁵⁰³ HEJK, Jan. Programové vystoupení mladých autorů sdružených okolo Kamila Bednáře. In: FEDROVÁ, HEJK a JEDLIČKOVÁ, *Poetika programu - program poetiky...*, cit. d., s. 21.

⁵⁰⁴ PAVELKA, Nástup mladé básnické generace v letech 1939-1940. In: *Sborník prací Filozofické fakulty...*, cit. d., s. 96.

⁵⁰⁵ ČERNÝ, Předmluva. In: *Jarní almanach básnický...*, cit. d., s. 11.

⁵⁰⁶ BEDNÁŘ, Kamil. Památce Fedora Michajloviče Dostojevského. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 17.

⁵⁰⁷ Tamtéž.

⁵⁰⁸ BEDNÁŘ, Kamil. Dítě. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 19-20.

⁵⁰⁹ BEDNÁŘ, Kamil. Naděje. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 23.

především prosté zážitky lidského života, přičemž jen ty mohou dát básníkovi potřebný materiál pro lyrické vyjádření: „*Vy prosté zázraky, kdo z vašich džbánek pije / ten, doušku kouzelný, ví, co je poesie.*“⁵¹⁰

Již výše jsme zmínili o několika charakteristických motivech prostupujících celý almanach. Jmenovali jsme mezi nimi motivy smrti a krve. Báseň *Baladické torso* Lumíra Čivrného přináší obraz matky se synem během jejich poslední noci, kdy „*jen smrtka ještě jasně zpívá*“ a noc „*do mrtvého světa padá*“⁵¹¹. Lyrický mluvčí v roli syna předpovídá svoji smrt, která se blíží a promlouvá tak ke své matce: „*A nevíš snad, jak těžko je mi, / a mrtvými ptáky usínat, / olovo pít a líbat věnce / ztracené běsem pohřbením, / čekati z rána utopence / a dým – a zpívat jim?*“⁵¹² V dalších básních se Čivrný uchyluje k tradičním hodnotám jako je rodina, dětství, láska, národní tradice, lidová slovesnost. Užívá zde také vlasteneckých motivů, kdy básník vyzdvihuje odvěkou sílu české země, jež musela několikrát odolávat těžkým situacím: „*Jak busta / trváš, má země. / Tvé vrásky mlčenlivý smích zapisují / do šarlatu západu / – jak závěsy vláhy se skládají na dlani tvé!*“⁵¹³

Skupinu básní orientovaných vlastenecky doplňují i další texty v almanachu. Zdeněk Kriebel vyjadřuje myšlenku o české zemi, jež se musela s násilnými akcemi potýkat v minulosti již několikrát. Objevuje se zde již poněkolkáté básníková představa, v níž se stylizuje do syna své domoviny: „*Tvůj syn šel divnou cestou jist / s tou lehkou myslí zpěvných ptáků, / ti rovněž, matko, mají v znaku / letěti stále jinam z hnízd.*“⁵¹⁴ Lyrický mluvčí zde v roli poety zdůrazňuje význam básnictví pro národ, zejména v dobách tíživých, nicméně upozorňuje taktéž na nesmrtelnost některých děl: „*tak mluvil syn, // ó, země, pod'obaná, tolikrát / od neštovic všech pěších cvoků, / až vyorají za sto roků / můj, ještě zpívající, hnát.*“⁵¹⁵

Nejvíce však básníková láska k otčině vyznívá z textů Jana Pilaře, jenž do knihy zařadil pouze *Tři básně na domov*, které jsou třemi ódami na českou zemi. Zároveň tyto tři texty básník zařadil do samostatné sbírky *Stesk Orfeův*, která vyšla ve stejném roce, jako společný almanach. Pilař tu oslavuje nejen krásy české krajiny, ale především mateřskou řeč jako jeden ze znaků každého národa: „*Pro vánek soumraku, / jenž nesl srdce zvonů / (...) když v samotě mne lekal, svou nejkrásnější řeč / jsem přiblížit chtěl k tónu, jímž promlouvala zem /*

⁵¹⁰ BLATNÝ, Ivan. Rozhrnutá opona deště. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 41.

⁵¹¹ ČIVRNÝ, Lumír. Baladické torso. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 53.

⁵¹² Tamtéž, s. 55.

⁵¹³ ČIVRNÝ, Lumír. Báseň. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 58.

⁵¹⁴ KRIEBEL, Zdeněk. V čase zavařování. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 107.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 108.

v pramenu, který stékal.“⁵¹⁶ Nacházíme zde podobnost s básněmi Zdeňka Kriebela, kde je poukázáno na podstatu poezie v okupační době. Pilař touží dodat naději svojí lyrikou českému národu („a hymno chudých polí, / ať vyzpívati smím / důvěru ve dny příští, / van nepokojných let, / jejichž bezútěšnost bolí!“⁵¹⁷), v čemž mu ale zabraňuje cenzura ze strany nacistů („Nic nezni smutněji / než hlasy zpívající / jak plaše sklánějí / se nad kolébkou matky / a v tichu šeptají / slova, jež nesmí říci / (...) a výkřik strmě vratký“⁵¹⁸). Podobná tematika vyznívá i z již zmíněné Pilařovy básnické sbírky *Stesk Orfeův*, kde lyrický mluvčí předpovídá příchod katastrofy i jejích důsledků: „Tam v dálce hořký dým nad krajem povívá se, / syrová vůně lip se dere do oken“⁵¹⁹, a kde jsou „něčím opásány / krůčky mých veršujících let.“⁵²⁰ Motiv z antické kultury je zde aktualizován k současnému osudu země. Tak jako Orfeus se kdysi snažil vyvrát nad svým krutým osudem zpěvem, nyní věří Pilař, že i jeho básnictví má šanci zachránit svoji vlast před definitivní ztrátou národní identity.

Častým tématem almanachu jsou existenciální úzkosti a obavy. Dokonale vyjádřené pocity mladého umělce obávajícího se o vlastní život čteme ve verších Jiřího Daniela, kde lyrický mluvčí procházející se po hřbitově mezi mrtvými počítá poslední dny svého života s vědomím, že „čas zemřel, jenom časnost krás / mé sny si sprádá a pak utopí je.“⁵²¹ Podobné tendence můžeme sledovat v básni *Až jednou . . .* Klementa Bochořáka, v němž současná situace vyvolává dokonce touhu po smrti, jež může být jediným východiskem z tohoto zkaženého světa: „Jen strpení, jen dočkání / a vzejde velké svítání? / až paní rakev v slunce veselosti / milostí klidnou duši mou i kosti / tak obejmě, tak obejmě. // To bude jasmín, který mám tak rád, pohledem let mých zastíněný.“⁵²² Pocity ohroženého básníka za protektorátu vyjadřuje též Jiří Orten, jenž nahradil texty radosti z darů života⁵²³ ze své prvotiny *Čítanka jaro* (1939) verši, z nichž přímo sálá pocit marnosti lidského počínání a zároveň tíha tragického národního osudu, jež padá na lyrického mluvčího. Básnické já se v *Básni kamene* ptá: „Ó, střecho nebe, jaký je to dům, / že dusíme se v něm? (...) Vždyť láska, kterou počínám, / již předem skončila se.“⁵²⁴ Pro tyto verše je také příznačný pesimismus a výraz poraženectví.

⁵¹⁶ PILAŘ, Jan. Tři básně na domov. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 123.

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 124.

⁵¹⁸ Tamtéž.

⁵¹⁹ PILAŘ, Jan, BLAHYNKA, Milan, ed. a BLAHYNKOVÁ, Kateřina, ed. *Vybrané spisy I*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 113.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 135.

⁵²¹ DANIEL, Jiří. Hřbitov. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 63.

⁵²² BOCHOŘÁK, Klement. Až jednou . . . In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 46.

⁵²³ PAVELKA, Nástup mladé básnické generace v letech 1939-1940. In: *Sborník prací Filozofické fakulty...*, cit. d., s. 96.

⁵²⁴ JÍLEK, Karel. Báseň kamene. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 70-71.

V básni se neustále opakuje verš „*Kámen byl dán, / kámen byl dán!*“⁵²⁵, přičemž tímto kamenem je právě osud, proti němuž je marné bojovat a tak nezbyvá, než s vědomím blížící se smrti promluvit k osudu: „*At' nezastaví se v letu! / At' dopadá!*“⁵²⁶ Opět můžeme poetiku básníka almanachu hledat i v jeho samostatné sbírce *Cesta k mrazu* (1940). Marnost veškerých životních radostí a smyslů čteme v básni, po níž je pojmenovaná celá sbírka. Zde „*i smrt, i smrt je blízka // (...) Kdyby teď přišel bratr tvůj, / ty za mrtvého bys jej měl. // Kdyby teď přišla milenka, / nemohl bys ji milovat. // (...) studeným srdcem, jež ztratilo vír, / chceš do kamene prosbu rýt. // Tu poslední, tu nejprostší, tu marnou / prosbu, již nikdo nevyplní.*“⁵²⁷

Stejně tak jako Kamil Bednář se i Orten vrací do svých vzpomínek na dětství pro zdroj naděje a klidu. I zde tento motiv funguje jako zřídlo útěchy. Lyrický mluvčí zde vzpomíná především na maminku, již taktéž zasáhl těžký osud v podobě smrti manžela: „*co nyní asi dělá maminka. / Je doma, v pokoji. Má dětská kamínka (...) / v nichž dávno netopí se / (...) Je tiše, / ruce si sepne, myslí na otce, / který je mrtev již / (...). Jsem u ní. S ní. Jistě nás uvidíš, / Bože, ty zlý, který jsi tolik vzal.*“⁵²⁸ Ortenovy texty uzavírá báseň *Modlitba*, v níž lyrický mluvčí opět vzpomíná, tentokrát však na rodnou Kutnou horu, která je nyní společně s její dominantou Chrámem sv. Barbory okupovaná cizinci: „*Krám s knížkami, podloubí, bílá kašna, / tudy jde cesta vzhůru, na Barboru, / (...) v srdci mi klíčí, tiše odemyká / kamenné tajemství, kamennou Kutnou Horu. // (...) ó, země, země mé, ó, země, jež jsi sama, / moci se rozběhnout a tebe dotýkat se, / moci tě zase mít a říci: máš mne zase, / jsme zase sami dva, už nejsme, nejsme sami . . .*“⁵²⁹

V Kainarově básni *Most* čteme příběh dvou mladých milenců, jejichž láska a touha po životě je zde konfrontována se všudypřítomnou smrtí. Smrt zde zastupuje právě starý most, na němž, přesto, že již padl, si mladá dvojice domlouvá schůzku. „*Přes padlý most milenci jsou / nikam, odnikud. / Že byl stržen? Dali si tu / schůzku na mostě. / Nikdo jim v tom nezabrání, / přejít po mostě. Není prý. Usmívají se. / A přejdou most i blud.*“⁵³⁰ Vidíme zde jednu z tendencí mladé generace, především pak Kainarovu, na níž upozornil ne jeden recenzent. Někteří z mladých básníků se nenechávají situací ve světě zdeptat a vyjadřují v básních touhy

⁵²⁵ Tamtéž, s. 69.

⁵²⁶ Tamtéž, s. 71.

⁵²⁷ ORTEN, Jiří a Vladimír JUSTL ed. *Osud*. Praha: Odeon, 2006, s. 38-39.

⁵²⁸ JÍLEK, Karel. Malá elegie. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 75.

⁵²⁹ JÍLEK, Karel. Modlitba. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 78.

⁵³⁰ KAINAR, Josef. Most. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 78.

překonat ji a hledání jistých východisek.⁵³¹ Kainar se tak přibližuje příslušníkovi předchozího pokolení básníků, Jaroslavu Seifertovi, jenž kladl proti válečnému šílenství právě milostný cit, jako ten nejzákladnější a nejsilnější element lidského bytí.

V básních židovského autora Hanuše Bonna (Josefa Kohouta) podstatně vystupuje motiv tmy, noci a noční oblohy, symbolizující úzkost člověka plynoucí z těžkostí doby okupace. V těchto básních tedy „*osudy lidské poprchávají / mezi temnotami*“⁵³² a „*zmučený lidský sen se nocí trmácí*“⁵³³ a „*výheň hvězd, / (...) rozdmychuje drama obzorů*“⁵³⁴. Autor je podobně jako Jiří Orten výrazně pesimistický, zde ani láska ani poezie nemají šanci před krutým osudem: „*A verš můj / jak poblouzněný břečťan vzpíná-li se, / (...) snad zjeveny jsou již skutkové dnů příštích / a pro trpké hrozny údělu našeho / číš vinná připravena.*“⁵³⁵

⁵³¹ Tato tendence je ve větší míře užita v Kainarově prvotině *Příběhy a menší básně* (1940). Srov. PAVELKA, Jiří. Josef Kainar a formování mladé básnické generace v letech 1938-1940. In: *Česká literatura*, 1988, roč. 36, č. 6, s. 495-504.

⁵³² KOHOUT, Josef. Uprostřed věčnosti. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 101.

⁵³³ KOHOUT, Josef. Nokturno In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940, s. 103.

⁵³⁴ Tamtéž.

⁵³⁵ KOHOUT, Josef. Uprostřed věčnosti. In: *Jarní almanach básnický...*, cit. d., s. 102.

7 ZÁVĚR

Diplomová práce s názvem *1940. Jeden rok okupace v zrcadle české literární kultury* se zabývala českými literárními texty, jež vyšly během druhého roku nacistické okupace. Již v úvodu práce jsme uvedli, že těžištěm celého textu bude druhá část práce, v níž postupně charakterizujeme jednotlivá prozaická, básnická či esejistická díla, která zároveň rozčleníme podle čtyř hlavních vývojových literárních tendencí, jimiž byla tato díla za protektorátu ovlivněna. Každé tendenci pak náleží jedna kapitola, jež obsahuje konkrétní rozbor děl. V průběhu bádání jsme však dospěli k názoru, že nejstatečněji proti fašismu bojovala a nejvíce spojena s lidmi byla poezie. V první části práce jsme si vysvětlili a ukázali na konkrétních příkladech, že právě na básníky byl kladen požadavek na boj proti fašismu prostřednictvím uměleckého díla. To ovšem neznamená, že se tendence okupační literatury neobjevovaly i v jiných žánrech. Proto jsme do interpretační části zařadili v největší míře texty básnické, zároveň jsme se však zastavili i u některých prozaických či esejistických děl.

V první části práce jsme si nastínili historický kontext, přičemž jsme se zaměřili zvláště na politicko-společenské podmínky, v nichž se česká literární kultura utvářela. Ukázali jsme si, jaké záměry měli nacisté s českým národem. Šlo jim především o postupné potlačování národního cítění a cílem bylo zbavit Čechy národní identity definitivně. Nacisté si ale byli vědomi dlouholetosti a zakořeněnosti české kultury. Nesnažili se tedy najednou potlačit veškerou tvorbu. Naopak, v jejich zájmu bylo využít pokračování českého uměleckého vývoje k propagandě a naši tvorbu okleštit tak, aby odpovídala ideologii Třetí říše.

Za pomocí sekundární literatury jsme si vymezili soudobé literární trendy, v nichž jednotlivá díla vznikala. Protože v analytické části jsme se nevěnovali všem oblastem do hloubky, stručně jsme je charakterizovali alespoň v podkapitole *Česká literatura za okupace*. Dále jsme se zaměřili na cenzuru, která měla na vývoj literatury v období protektorátu taktéž výrazný vliv. Právě z důvodu cenzury nebylo autorům umožněno vyjadřovat se k soudobé situaci přímo. Museli tedy hledat jiné možnosti, využívali různé odbočky, metafory a hlavním prostředkem se stal jinotaj. Autoři se tedy uchylovali nejčastěji do naší slavné minulosti, kdy využívali různá historická období pro vytváření analogie k soudobému dění.

Odbojem proti fašismu se nestává pouze jednoznačně útočný text, ale také snaha dodat národu síly, víru v lepší budoucnost, vštěpování základních a těch nejpodstatnějších lidských hodnot obyvatelům Čech, výchova k lásce k vlasti a pozvedání národní tradice. Dále to je také snaha vštípit lidem morální hodnoty, často s užitím biblických motivů.

Nejprve jsme se v interpretační části věnovali nejširší literární oblasti za protektorátu, kterou jsme nazvali *Návrat k minulosti*. Hlavními motivy zde byly návraty k historii, tradicím, velkým osobnostem českých dějin symbolizujících vlastenecké hodnoty a nebo k českým místům. Autoři se tak snažili v obyvatelích českého státu podněcovat pocity národní hrdosti, přimět národ k tomu, aby nezapomínal, kým je. Zaměřili jsme se zde na stěžejní díla, jež oslavovala naši minulost. Jsou to díla, k jejichž sepsání autory ponoukla výročí našich významných osobností, konkrétně Boženy Němcové a Karla Hynka Máchy. Podstatné jsou zde básnické sbírky Františka Halase, Jaroslava Seiferta a studie Julia Fučíka mapující životní osudy autorky Babičky. Osobnost Němcové představovala pro český lid poklad naší národní kultury, byla symbolem vlastenectví a odvahy. Český čtenář v jejím díle mohl nalézt témata tradičních národních hodnot, lásku k vlasti a krásu mateřského jazyka. Právě tyto vlastnosti spisovatelé do svých děl zakomponovali. Básníci zdůrazňovali tragiku jejího života osobního i profesního, aby tak aktualizovali osud spisovatelky a vytvořili paralelu mezi jejím osudem a současným osudem národa. Zatímco Halas Němcovou zobrazuje jako ikonu národního společenství a zdůrazňuje její význam pro vývoj české slovesnosti, Jaroslav Seifert spisovatelku vidí jako ženu z lidu, a především jako matku, matku jako ochranitelku celého českého národa. Posledním dílem pojednávajícím o Boženě Němcové, které jsme do práce zařadili, je Fučíkova studie *Božena Němcová bojující*. Pro Fučíka je pak zásadní zdůraznit spisovatelčinu roli ve společnosti 19. století, již nemohla být nikdy pochopena a musela tak celý život bojovat s kritikou vlastní osobnosti i díla. Zde je pro nás důležitý Fučíkův důraz na autorčinu celoživotní touhu bojovat za své postoje, jímž v národu vzbuzoval pocity nutnosti hájit svá práva na vlastní identitu.

V další části jsme se zaměřili na taková díla, v nichž se autoři obraceli k osobnosti Karla Hynka Máchy, což bylo inspirováno druhým Máchovým pohřbem. Shrnuli jsme si zde několik textů, které se touto tematikou zabývali. Přes spoustu literárněhistorických počinů až k básnickým textům uveřejněných jednak ve sborníku *Křik Koruny české* a jednak ve sbírce Vítězslava Nezvala. Autoři zde jasně dávají najevo nesouhlas s přenesením Máchových ostatků, k čemuž došlo na základě záboru Litoměřic nacisty souběžně s celým československým pohraničím a násilného připojení ke Třetí říši.

Tematický okruh věnující se návratům k minulosti v literatuře pak uzavírá podkapitola zabývající se historickou prózou, především historickými romány. Opět jsme zde shrnuli základní díla této oblasti. Je nutno dodat, že tento žánr se v době protektorátu těšil velkého zájmu jak ze strany autorů, tak i čtenářů. Zvolili jsme zde zástupce románu, jenž sahá do historie české země, konkrétně do období vlády Přemyslovců, a potom zástupce autora, který

si pro aktualizaci historické látky zvolil minulost cizího státu. Jedná se prvně o dílo Jiřího Mařánka, jenž se vrací do doby vlády Přemysla Otakara II., k jeho porážce v bitvě na Moravském poli a událostem po jeho smrti, jež pro zemi Přemyslovců představovaly období temna. V románu lze tedy nalézt motivy, které odkazují k atmosféře nacistické okupace. Jsou jimi boj o moc, nadvláda cizího elementu, věznění nevinných, zrada či národní ponížení a vydání státu cizinci. Mařánek zde klade důraz na mravní zásady lidského bytí, které jsou v románu prezentovány především osobami duchovních či svatých, a stávají se pak právě tou příčinou, jež vyústila k dobrému konci.

Zpřítomnění osudu cizí země, jenž se nápadně podobá současnému osudu českého národa jsme pak představili v kapitole věnující se románu Františka Kožíka *Básník neumírá*. Kožíkovým záměrem bylo poukázat na silně vlastenecké cítění hlavního hrdiny, díky němuž mohl národ Portugalců přežít se všemi svými národními a kulturními specifiky alespoň v básni, přestože země roku 1580 ztratila svobodu. Autor tak poukazuje na sílu slova, kdy hlavní hrdina přes veškeré tragické události svého života nezapomíná na zodpovědnost vůči svému národu a v závěru života píše rozsáhlé humanistické dílo o obyvatelích Portugalska.

Dále jsme do práce zařadili kapitolu s názvem *Vztah k vlasti a českým místům*. Podstatné místo v oblasti vlastenecky laděné okupační poezie zaujímá tvorba věnující se tématu významných českých míst, především našemu hlavnímu městu. Pro české básníky Praha symbolizovala domov a českou vlast. Neustále se tak v básních vraceli k místům, v nichž trávili mládí a v poezii nechávali výrazný prostor vzpomínkám na příběhy spojené s nimi. S tímto tématem pak často souvisel i vztah k rodině a dětství. V této kapitole nebylo možné opomenout dílo Jaroslava Seiferta *Světlem oděná*, jež je glorifikací města Prahy, které se zde stává doslova hlavním hrdinou básně. Seifertovu sbírku tvoří cesta lyrického mluvčího Prahou, jejích monumentálních staveb, důležitých momentů české historie, národních ikon, sakrálních symbolů a české křesťanské tradice. Tím vším básník podporuje ve čtenáři národní hrdost. Zároveň jsou zde důležité motivy z každodenního života mladých lidí. Do protikladu k hrůzám války je stavěn základní element lidského bytí, tedy mladá láska. Tímto je pak čtenáři dodáváno pocitu, že je žádoucí, aby se lid nenechal současností zdeptat natolik, aby zapomínal na svůj vlastní život, který je potřeba prožít naplno v každé době.

Pro některé lyriky ale hlavní město představovalo motiv místa, od něhož přecházeli k tématu lásky k vlasti, nejčastěji k venkovu, přičemž právě venkovský lid pro ně představoval symbol čistoty českého národa. Takovými sbírkami jsou Závadova *Hradní věž* a Hrubínova *Včelí plást*. Zubožené pražské věže u Závady symbolizují utrpení české země tehdejší doby. Na počátku sbírky sice vzdává hold pražským památkám, národním symbolům,

postupně se ale jeho verše snaží prosazovat jako nejdůležitější národní bohatství spíše venkov, lidovou kulturu, lásku k vlasti, ukrytou v lásce k rodnému kraji a vlastní rodině. V obou sbírkách je pak znatelný kritický postoj básníků k politické situaci českého státu, jenž se téměř sám vydal nepříteli. Společně mají obě tato díla také pojetí protikladu města a venkova. Město zde představuje symbol moderní společnosti, která nedbá základních mravních lidských hodnot, ale touží po technickém pokroku, a tímto způsobem zahrnila nynější svět do záhuby. Naproti tomu je stavěn právě český venkov, kladný vztah k rodině a dětství, přičemž prostřednictvím těchto hodnot je třeba postavit se fašistickému útlaku.

Třetí větší tematickou oblast pak tvoří díla ovlivněna náboženskou tradicí. Do této kapitoly jsme zařadili básnické sbírky Jana Zahradníčka a Vladimíra Vokolka a část sbírky Hrubínovy. Na tomto místě se setkáváme s poměrně odlišným pojetím současné tragické situace. V případě sbírek aktualizujících historickou látku bývá obvykle jasně vymezeno, kdo je viníkem a kdo obětí současné katastrofické situace, přičemž za viníka a nepřítel je označován příslušník Třetí říše či cizinec vůbec, obětí je pak především český národ. V případě veršovaných knih autorů, jejichž básnická výpověď je ovlivněna katolickým spiritualismem, nacházíme hledisko opačné. Ti hledají příčinu katastrofy spíše v člověku jako takovém, jenž se dopustil hříchů a válka je Božím trestem. Jediným východiskem je vykoupení se z lidských hříchů. Vždy je zde kladeno rovnítko mezi chudého a bohatého, protože před Bohem nesou oba stejnou zodpovědnost za činy lidstva. Tito autoři k aktualizaci neuvívají historická témata, nýbrž témata náboženská. Častým motivem je trpící Kristovo tělo symbolizující trpící národ. Náboženské motivy se zde stávají i motivy sociálními.

V závěrečné kapitole jsme se zaměřili na mladou generaci básníků. Zde nejprve shrnujeme, v jaké pozici se za války tato skupina autorů ocitla a jakým způsobem působila na jejich tvorbu. V krátkosti jsme se zastavili u Bednářovy koncepce „nahého člověka“. Pro tyto autory bylo zásadní vrátit se k úplné podstatě lidství. Uvádíme zde *Jarní almanach básnický 1940*, v němž publikovalo čtrnáct mladých básníků. Vzhledem ke skutečnosti, že většina z nich byla v této době na počátku své literární kariéry, v dalších letech se autoři začali názorově i vlastní poetikou rozcházet. To je příčinou i jakési roztržitosti básnického almanachu. Nalezneme zde tedy básně oslavující českou řeč a dávající důraz na lásku k vlasti, dále pak básně, v nichž se velmi silně prosadilo milostné a erotické téma, až po básně s tématem úzkosti, beznaděje, marnosti života a smrti.

Nelze však tvrdit, že by každý tematický okruh obsahoval pouze jen ty jediné motivy. Ty se různě prolínají napříč všemi oblastmi. Ukázali jsme si, že motivy vlastenecké se dostávají opravdu do všech děl bojujících s fašismem. Lásky k vlasti se stala zásadním

prostředkem k posílení národní hrdosti a vštípení lidu názoru, že český národ má svoji vlastní samostatnou identitu a je potřeba si ji za každou cenu udržet.

POUŽITÁ LITERATURA

Prameny:

FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující*. Praha: Odeon, 1973.

HALAS, František. *Naše paní Božena Němcová*. Praha: Československý spisovatel, 1984.

HRUBÍN, František a MÁLKOVÁ, Iva, ed. *Básně*. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-363-0.

Jarní almanach básnický 1940. Praha: František Borový, 1940.

KOŽÍK, František. *Básník neumírá*. Praha: Melantrich, 1971.

MAŘÁNEK, Jiří. *Romance o Závišovi*. Praha: Československý spisovatel, 1986.

NEZVAL, Vítězslav a BLAHYNKA, Milan, ed. *Básně III*. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-703-4.

NEZVAL, Vítězslav. *Dílo VIII: Pět minut za městem*. Praha: Československý spisovatel, 1954.

ORTEN, Jiří a Vladimír JUSTL ed. *Osud*. Praha: Odeon, 2006. ISBN 80-207-1209-7.

PILAŘ, Jan, BLAHYNKA, Milan, ed. a BLAHYNKOVÁ, Kateřina, ed. *Vybrané spisy I*. Praha: Československý spisovatel, 1986.

SEIFERT, Jaroslav a FLAIŠMAN, Jiří, ed. *Vějíř Boženy Němcové; Světlem oděná; Kamenný most*. Praha: Akropolis, 2005. ISBN 80-7304-006-9.

SEIFERT, Jaroslav. *Vějíř Boženy Němcové*. Praha: Československý spisovatel, 1976.

SLOMEK, Jaromír, ed. a DOSTÁLOVÁ, Kateřina. *Křik Koruny české*. 4. vyd., pod tímto názvem a v nakl. Práce 2. vyd. Praha: Práce, 1990. ISBN 80-208-0034-4.

VOKOLEK, Vladimír a VOKOLEK, Václav, ed. *Vyprodaný čas*. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-176-0.

ZAHRADNÍČEK, Jan, BEDNÁŘOVÁ, Jitka a TRÁVNÍČEK, Mojmír, eds. *Knihy básní*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-461-0.

ZÁVADA, Vilém. *Hradní věž*. Praha: Československý spisovatel, 1982.

Sekundární literatura:

BARTUŠKOVÁ, Sylva. Božena Němcová bojující. In: VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Živý odkaz Julia Fučíka*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 85-94.

BEDNÁŘ, Kamil. Projev k situaci nejmladší poezie. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1938, roč. 1, č. 3, s. 120.

BEDNÁŘ, Kamil. *Slovo k mladým*. Praha: Václav Petr, 1940.

BEDNÁŘOVÁ, Jitka a TRÁVNÍČEK, Mojmír. Komentář. In: ZAHRADNÍČEK, Jan, BEDNÁŘOVÁ, Jitka a TRÁVNÍČEK, Mojmír, eds. *Knihy básní*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-461-0.

BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a druhá světová válka: lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945*. Přeložil Petr Dvořáček. Praha: Prostor, 2004. ISBN 80-7260-109-1.

BLAHYNKA, Milan. K. H. Máchu v české poezii mezi dvojím máchovským výročím. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1986, roč. 34, č. 1, s. 23-32. ISSN 0009-0468.

BLAHYNKA, Milan. *Nezval dramatik*. Praha: Divadelní ústav, 1972.

BLAHYNKA, Milan. Období okupace. In: BLAHYNKA, Milan, ed. *Česká literatura v boji proti fašismu*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 98-141.

BLAHYNKA, Milan. *Vítězslav Nezval*. Praha: Československý spisovatel, 1981.

BRABEC, Jiří. Hrubínovo směřování k životním jistotám: (Hrubínova lyrika z let 1933-1945). In: *Plamen: měsíčník pro literaturu, umění a život*. Praha: Svaz československých spisovatelů, roč. 2, č. 9, 1960.

BRABEC, Jiří: Lyrik Jaroslav Seifert. In: BRABEC, Jiří, FLAIŠMAN, Jiří, ed. a KOSÁK, Michal, ed. *Panství ideologie a moc literatury: Studie, kritiky, portréty (1991-2008)*. Praha: Akropolis, 2009, s. 236-245. ISBN 978-80-87310-02-1.

BUDAGOVA, Ludmila. Bojující umění (O české poezii antifašistického odboje). In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1975, roč. 23, č. 2, s. 137-152. ISSN 0009-0468.

BUDAGOVA, Ludmila. Paní české avantgardní poezie. Božena Němcová v Nezvalově, Seifertově a Halasově reflexi. In: PIORECKÝ, Karel, ed. *Hodnoty a hranice: svět v české literatuře, česká literatura ve světě: sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky, sv. 3, Božena Němcová a její Babička*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006, s. 215-224. ISBN 80-85778-51-3.

BURIÁNEK, František. Doslov. In: HALAS, František: *Naše paní Božena Němcová*. Praha: Československý spisovatel, 1984.

ČERNÝ, Václav, KABÍČEK, Jaroslav, ed. a ŠULC, Jan, ed. *Tvorba a osobnost I*. Praha: Odeon, 1992. ISBN 80-207-0411-6.

ČERNÝ, Václav. Božena Němcová 1940. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1940, roč. 3, č. 2, s. 51-56.

ČERNÝ, Václav. *Paměti. [III], 1938-1945, Křik Koruny české: náš kulturní odboj za války*. Vyd. 3. Brno: Atlantis, 1992. ISBN 80-7108-059-4.

ČERNÝ, Václav. Průhled do nových knih. František Kožík: „Největší z Pierotů“. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1939, roč. 2, č. 10, s. 447-448.

ČERNÝ, Václav. Předmluva. In: *Jarní almanach básnický 1940*. Praha: František Borový, 1940.

ČERNÝ, Václav. Případ vsutku zvláštní, II. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1941, roč. 4, č. 2, s. 63-72.

ČERNÝ, Václav. Případ vsutku zvláštní. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1940, roč. 3, č. 10, s. 441-447.

ČERVENKA, Miroslav et al. *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0217-X.

ČERVINKA, František. *Česká kultura a okupace*. Praha: Torst, 2002. ISBN 80-7215-180-0.

ČERVINKA, Jaroslav. Poesie Františka Hrubína. In: *Řád: revue pro kulturu a život*. Praha: Rudolf Voříšek, 1941, roč. 7, s. 527-528.

Čeští a slovenští spisovatelé v dnech krise. In: *Kritický měsíčník*. Praha, František Borový, 1938, roč. 1, č. 8, s. 382-383.

DOKOUPIL, Blahoslav. *Český historický román 1945-1965*. Praha: Československý spisovatel, 1987.

DOKOUPIL, Blahoslav. Návraty k minulosti. In: BLAHYNKA, Milan, ed. *Česká literatura v boji proti fašismu*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 227-236.

DOKOUPIL, Blahoslav. Obrisy české historické prózy let 1938-1945. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1983, roč. 31, č. 4, s. 334-347. ISSN 0009-0468.

DOLEJŠÍ, Vojtěch. *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*. Praha: NPL, 1963.

DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8.

DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Překlad Alena Koželuhová. 2. vyd. Praha: Návrat domů, 2009. ISBN 978-80-7255-193-4.

DVOŘÁK, Miloš. Pásmo válečné lyriky. In: DVOŘÁK, Miloš a SOLDÁN, Ladislav, ed. *Inflace slova v našem věku: texty z let 1945-1969*. Praha: Cherm, 2009, s. 55-95. ISBN 978-80-86370-41-5.

DVOŘÁK, Miloš. Zahradníckovy Korouhve. In: *Akord: Měsíčník pro kulturní orientaci*. Brno: Rozrazil, 1940, roč. 8., s. 134-139.

FLANDERKA, Jakub. „Prchají z lesů múzy...“ Možnosti básnické reflexe (vnějšího) světa v době válečné vřavy (básnické sbírky Viléma Závady ze 40. let). In: SCHMARC, Vít, ed. a kol. *Obraz válek a konfliktů: V. kongres světové literárněvědné bohemistiky: Válka a konflikt v české literatuře*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015, s. 168-179. ISBN 978-80-470-114-6.

FUČÍK, Bedřich, BINAR, Vladimír, ed. a TRÁVNÍČEK, Mojmír, ed. *Kritické příležitosti II: [studie, stati a recenze z let 1933-1944]*. Praha: Triáda, 2002. ISBN 80-86138-39-9.

FUČÍK, Bedřich, BINAR, Vladimír, ed. a TRÁVNÍČEK, Mojmír, ed. *Píseň o zemi*. Praha: Melantrich, 1994. ISBN 80-7023-178-5.

FUČÍKOVÁ, Gusta. *Vzpomínky na Julia Fučíka: 1939-1945*. Praha: Svoboda, 1973.

GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4.

GRUND, Antonín. Máchovský sborník. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. Praha: Melantrich, 1939, roč. 5, č. 2, s. 103.

HEJK, Jan. Programové vystoupení mladých autorů sdružených okolo Kamila Bednáře. In: FEDROVÁ, Stanislava, ed., HEJK, Jan, ed. a JEDLIČKOVÁ, Alice, ed. *Poetika programu - program poetiky: studentská literárněvědná konference: Ústav pro českou literaturu AV ČR Praha, 5. a 6. dubna 2006*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2007, s. 21-34. ISBN 80-85778-55-6.

HRABÁK, Josef. *František Kožík*. Praha: Československý spisovatel, 1984.

HRZALOVÁ, Hana. Fučíkův obraz Boženy Němcové. In: FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující*. Praha: Odeon, 1973.

HRZALOVÁ, Hana. *Julius Fučík*. Praha: Horizont, 1975.

JAKUBÍČEK, Daniel. Historická próza jako prostředek aktualizace a aktivizace historického vědomí. In: ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*. Praha: Academia, 2017, s. 207-228. ISBN 978-80-200-2802-0.

JAKUBÍČEK, Daniel. *Průhledy do české literatury období Mnichova a okupace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. ISBN 978-80-244-4866-4.

JELÍNEK, Antonín. *Vítězslav Nezval*. Praha: Československý spisovatel, 1961.

JIRÁT, Vojtěch. Jiří Mařánek: „Romance o Závišovi“. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1940, roč. 3, č. 8, s. 369-370.

KOZLÍKOVÁ, Marie. Úloha oblasti všedního v lyrice Jaroslava Seiferta. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1966, roč. 14, č. 4, s. 273-292.

KOŽMÍN, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Na tvrdém loži z psího vína (Česká poezie od 40. let do současnosti)*. Brno: Books, 1998. ISBN 80-7242-001-1.

Kritický měsíčník. Praha: František Borový, 1948, roč. 9, č. 9-10, s. 253-254.

MÁLKOVÁ, Iva. Motivy a témata stáří a smrti v básnickém prozaickém díle Františka Hrubína. In: *Slavica Wratislaviensia CLXIII. Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich 12. Starość*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2016, roč. 2016, č. 163-, s. 557-565. ISBN: 978-83-229-3548-4.

- MATHESIUS, Bohumil. Cesta k velikosti. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1939, roč. 2, č. 4, s. 145-146.
- MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1823-6.
- MED, Jaroslav. Poutník z apokalypsy. In: VOKOLEK, Vladimír a VOKOLEK, Václav, ed. *Vyprodaný čas*. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-176-0.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. Psychologický román. In: HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika české meziválečné literatury: (proměny žánrů)*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 213-234.
- NEZVAL, Vítězslav a BLAHYNKA, Milan, ed. *Manifesty, eseje a kritické projevy z let 1931-1941*. Praha: Československý spisovatel, 1974.
- NOVÁKOVÁ, Ester. *Český historický román v období protektorátu*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2012. ISBN 978-80-7204-797-0.
- PAVELKA, Jiří. *Hledání místa v dějinách*. Praha: Československý spisovatel, 1983.
- PAVELKA, Jiří. Nástup mladé básnické generace v letech 1939-1940. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 93-103. ISSN 0231-7818.
- PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury, IV, Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3.
- PEŠAT, Zdeněk. *Dialogy s poezií*. Praha: Československý spisovatel, 1985.
- PEŠAT, Zdeněk. *Jaroslav Seifert*. Praha: československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0265-X.
- PETRMICHL, Jan. *Vilém Závada: Básník českého charakteru*. Praha: Československý spisovatel, 1963.
- PÍŠA, Antonín Matěj. *Stopami poezie*. Praha: Československý spisovatel, 1962.
- PODHAJSKÝ, František A. Julek Fučík džendrující? Ohlas a metoda Boženy Němcové bojující. In: ANTOŠÍKOVÁ, Lucie, ed. *Zatemněno: česká literatura a kultura v protektorátu*. Praha: Academia, 2017, s. 96-107. ISBN 978-80-200-2802-0.

POLÁČEK, Václav. Cenzura, řízení knižního trhu, zabavování a ničení knih 1938-1945. In: POLÁČEK, Václav a kol. *Kniha a národ 1939-1945. Rekonstrukce nevydaného pamětníku sborníku Svazu českých knihkupců a nakladatelů z roku 1947*. Praha: Paseka, 2004, s. 67-144. ISBN 80-7185-635-5.

POLAN, Bohumil. Průhled do nových knih. Jarní almanach básnický 1940. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1940, roč. 3, č. 4, s. 243-244.

PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Praha: SFINX, 1946.

PUJMANOVÁ, Marie. Na okraj doby: Zase na světle božím. In: *Kritický měsíčník*. Praha: František Borový, 1945, roč. 6, č. 1, s. 39-40.

PUTNA, Martin C. a BEDŘICH, Martin, ed. *Česká katolická literatura v kontextech: 1918-1945*. Praha: Torst, 2010. ISBN 978-80-7215-391-6.

RAMBOUSEK, Jiří. Křik Koruny české – málo známá odbojová akce českých spisovatelů. In: *Universitas: revue Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, roč. 36, č. 1, s. 3-12. ISSN 1211-3387.

RZOUNEK, Vítězslav. *Vilém Závada. Aneb o smyslu poezie*. Praha: Československý spisovatel, 1978.

SKUTIL, Jan. Halasův lyrický hold dílu Boženy Němcové. In: *František Halas – spoluvůrce pokrokové kulturní politiky. Sborník z konference Brno – 2. října 1986*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1987, s. 153-161.

STICH, Alexandr. *Seifertova Světlem oděná (interpretace: pokus a výzva)*. Praha: Argo, 1998. ISBN 80-7203-104-X.

STRNADEL, Josef. *František Hrubín*. Praha: Československý spisovatel, 1980.

ŠOTOLA, Jiří, ed., BRABEC, Jiří, ed. a ŠIKTANC, Karel, ed. *A co básník: antologie české poezie 20. století*. Praha: Mladá fronta, 1964.

ŠTOCHL, Josef. Česká poezie a společnost v letech 1936-1945 ve světle nakladatelských archivů a jiných pramenů. In: *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1995, roč. 43, č. 6, s. 645-659. ISSN 0009-0468.

VÁLEK, Vlastimil. Několik poznámek k boji české literatury s fašismem. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada literárněvědná (D)*. Brno: Filosofická fakulta J. E. Purkyně, 1966, roč. 15, č. 13. s. 85-100.

VOJVODÍK Josef, WIENDL Jan. „Krev k hrdlu stoupá, s mým se mísí slovem“: lidské mimo lidskost a poetika nesnesitelného – K válečné poezii Jana Zahradníčka In: *Slovo a smysl / Word & Sense*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2016, roč. 13, č. 25, s. 30-61. ISSN 2336-6680.

WÖGERBAUER, Michael a kol. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.

Internetové zdroje:

TAUCHEN, Jaromír. Žena v právním řádu Třetí říše. *Časopis pro právní vědu a praxi*. [Online]. 2008, č. 1, s. 81. [cit. 2018-06-20].

URL: <<https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/7114/6484>>.

SUMMARY

The thesis deals with expressions of the fight against fascism in the literary culture. In the first part it maps the political and social situation and the development of czech literary culture during the Protectorate of Bohemia and Moravia. It also focuses on the problems of censorship in the course of Nazi occupation. The first chapter outlines the historical context. This section focuses on the political and social conditions in which czech literary culture was formed. There is a description of what the Nazis had to do with the czech nation, in this chapter. Their main goal was a gradient inhibition of national feeling and to rid the Czechs of their national identity. They were interested in to use the continuation of czech art progress to propaganda, and abridge the czech creation in order to corresponded to the ideology of the Third Reich. The last chapter of the first part is focused on censorship conditions in the Protectorate.

We have defined the contemporaneous literary trends in which the works were created. The source material for the second part consists of poetry, prose and essayistic works published during the second year of Nazi occupation. The research is based on the method of comparison of the development tendencies of authors and individual works. The analysis of concrete works defines four major literary areas during The Second World War. This is primarily about a return to the past, which was related to the period of historicism and permeates almost all the works published during the Nazi occupation. The works of František Halas, Jaroslav Seifert, Vítězslav Nezval and Julius Fučík, which are focused on the lives of prominent czech personalities, are the most important for this chapter. The lives of Božena Němcová and Karel Hynek Mácha give these authors the opportunity to update them and to create parallels to the tragic fate of the czech country. The thematic circle devoted to the return to the past in literature is concluded by a subchapter dealing with historical novels. Here are the works of Jiří Mařánek and František Kožík brooded. The novel *Závišova romance* is a type of historical prose, which updates the theme of the czech past and the novel *Básník neumírá* think out the past from abroad.

The following chapter is also connected with contemporary historicism, dealing with the relationship to the homeland and czech places. Here is the main work the poet's collection *Světlem oděná* by Jaroslav Seifert, in which the author glorifies the capital Prague, which represented the symbol of home and country for the czech people. The poets have so often returned to the places where they spent their youth and in poetry left a considerable space for the memories of the stories associated with them. This theme was often related to the

relationship with family and childhood, which is most reflected in works by František Hrubín and Vilém Závada. They turned to the places of their youth, which they had spent in the countryside. The Czech countryside represents a symbol of national tradition and folk culture there.

The third thematic area is created by works with religious tradition. There are included the poetry collections of Jan Zahradníček, Vladimír Vokolek and František Hrubín, in this chapter. The essence of their works is a different concept of a man who, through his sinful behaviour, caused the Second World War and the only solvent is a redemption.

The last part focuses on the young poetry generation, whose literary creation has just been formed. Here we focused mainly on *Jarní almanach básnický 1940*. The poetry of these poets is based on the concept of "naked man" by Kamil Bednář.